ΦΟΤ
674

ΑΤΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ ΕΙΣ ΙΣΑΙΟΝ

Μόλις σήμερον, μετὰ δεκαοκταετίαν ὅλην, ἐπιχειροῦμεν νὰ συνεχίσωμεν, ἀλλὰ νῦν ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον, τὰς εἰς τὸν Ἰσαῖον παρατηρήσεις ἡμῶν (1).

Ὡς γνωστὸν οἱ κληρικοὶ λόγοι τοῦ Ἰσαίου εἰσὶν ἡ κυριωτάτη πηγὴ τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, ἔν τινι δὲ μέτρῳ καὶ τοῦ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Πλὴν τούτου δ' ὅμως καὶ ἄλλην ἀρετὴν γενικωτέρου διαφέροντος ἔχουσιν, ὅτι εἰσὶ τὰ ἀρχαιότατα παγκόσμια μνημεῖα περὶ τῆς ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα λητουργίας καὶ ἐφαρμογῆς παλαιοτάτου νόμου περὶ διαθηκῶν, τοῦ περὶ διαθηκῶν δηλονότι νόμου τοῦ Σόλωνος (2).

Οὐδὲν μᾶλλον τῶν περὶ τῶν *ἰδίων* δικῶν καὶ δὴ ἐκ τούτων μάλιστα τῶν περὶ κληρικῶν ὑποθέσεων λόγων τῶν ἀττ. ῥητόρων διδάσκει ἡμᾶς ἐναργέστερον ἅμα καὶ ἀληθέστερον τὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ τοῦ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Βεβαίως, ὡς ὁ Θεόφραστος ἤδη ἐδίδαξεν, *οἱ νόμοι πρὸς τὰ πράγματα τίθενται* (3), ἡ δὲ θρησκεία μεγίστην ἀσκεῖ ῥοπὴν πρὸς τὴν καθόλου μόρφωσιν πάσης κοινωνίας· ταῦτα δ' ὅμως ἕκαστος λαὸς νοεῖ, ἑρμηνεύει καὶ ἐφαρμόζει κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα, οὕτω δὲ βαθμηδὸν ἀναπτύσσει καὶ καταρτίζει τὸν ἑαυτοῦ ἐθνικὸν πολιτισμόν, τοιόνδε ἢ τοιόνδε, κατὰ λόγον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Ἐὰν ταῦτα καθόλου ἀληθεύωσιν, ἐπίσης καὶ ἔτι μᾶλλον ἀληθεύουσιν ὡς πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τοὺς νόμους.

Εἶνε πασίγνωστος ἀλήθεια ὅτι, ἂν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες μετὰ τοσούτους καὶ τηλικούτους μακροχρονίους κατακλυσμοὺς καὶ ἀγῶνας ζῶμεν ἔτι καὶ ὡς ἔθνος σῳζώμεθα, τοῦτο πρώτιστα ὀφείλεται εἰς

(1) Ὅρ. Ἀθηνᾶς τόμ. Θ' σ. 58 ἑπ., Ι' σ. 96, ΙΒ' σ. 448 ἑπ.
(2) **Jebb, The Attic. Orators** Τόμ. Β' σ. 315.
(3) Παρὰ Ἰω. Στοβ. ΑΖ'. 21.

τὴν ἀκοίμητον καὶ ἀεὶ σθεναρὰν ἐθνικὴν ἡμῶν συνείδησιν καὶ εἰς τὴν λατρείαν ἡμῶν πρὸς τὰ ἑλλ. γράμματα. Ἐπίσης εἶνε βέβαιον ὅτι ἀπὸ τοῦ δευτέρου μάλιστα ἡμίσεος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, προπαρασκευαζομένης ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου ὡς εἰπεῖν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας, ἠρξάμεθα ὁσημέραι συντονώτερον μελετῶντες καὶ εἰς αὐτοὺς ὡς εἰς πρότυπον ἀποβλέποντες, τοὺς προγονικοὺς ἡμῶν συγγραφεῖς, τοὺς τῶν ἐνδόξων ἰδίᾳ χρόνων, ὅπως ἐν τοῖς διδάγμασιν αὐτῶν εἰς ἐλευθερίαν καὶ ἀνθρωπισμὸν ἀναβαπτιζόμενοι, ἀποβάλωμεν πάντα βαρβαρικὸν ῥύπον, μάλιστα τὸν τουρκικόν, ἀπ' αἰώνων ἤδη μιαίνοντα καὶ καταρυπαίνοντα τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον καθ' ἁπάσας τὰς ἐκφάνσεις αὐτοῦ. Ἀληθῶς δὲ μέγιστον καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἰς τοῦτο συνέτεινεν ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς διὰ τῆς φιλοπάτριδος καὶ ἑλληνικωτάτης αὐτοῦ διδασκαλίας, αὐτὸς οὗτος γενόμενος ὁ Πρόδρομος τῆς ἀναγεννήσεως τῆς νέας Ἑλλάδος, οὐχὶ πλέον νοσούσης καὶ κεκυφυίας ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἀμαθίας καὶ πάντων τῶν τῇ αἰσχίστῃ δουλείᾳ συμπαρομαρτούντων κακῶν, ἀλλὰ εὐρυσθενοῦς, φιλοκάλου, ἀκμαίας, δύο ἐν ἑνὶ λατρευούσης ἐνθέρμως θεούς, τὸν Θεὸν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν Ἀθηνᾶν τοῦ Διός.

Καὶ ἐν πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις κλάδοις ἱκανὴ μέχρι τοῦδε ἐργασία ἐγένετο, τῶν παρ' ἡμῖν ἐπιστημόνων φιλοτιμουμένων νὰ καλλιεργῶσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ἐπιστήμην ἑλληνικῶς. Μόνον ὅσον εἰς τὸ δίκαιον ἀφορᾷ μικρὰν δυστυχῶς μέχρι τοῦδε προθυμίαν ἐδείξαμεν (1),

(1) Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀττ. κληρονομικὸν δίκαιον, περὶ ὃ νῦν ἀσχολούμεθα, δύο μόνον τῶν ἡμετέρων, καθ' ὅσον γινώσκομεν, ἀμφότεροι δικηγόροι, ἐπραγματεύθησαν ἐν διατριβαῖς περὶ ζητημάτων αὐτοῦ, ὁ Ἰω. Α. Τυπάλδος *Περὶ τοῦ νόμου τοῦ Σόλωνος περὶ διαθηκῶν*, ἐν τῇ *Ἀθηνᾷ* τόμ. Α' σ. 337 ἑπ. καὶ ὁ Ἰω. Γ. Φραγκιᾶς ἐν πραγματείᾳ ἐπιγεγραμμένῃ: *Αἱ διαθῆκαι Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀττ. δίκαιον*, δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ *Νομικῇ Ἐπιθεωρήσει* ἔτ. Γ' (1903) σ. 1 ἑπ. 97 ἑπ. 193 ἑπ.). Τῶν πραγματειῶν τούτων, πολλοῦ λόγου ἀξίων, ἡ μὲν πρώτη ἀνεγνώσθη ἐν συνεδρίᾳ τῆς ἡμετέρας ἐν Ἀθήναις *Ἐπιστημον. Ἑταιρείας* τῇ 18 Δ/βρίου 1888, ἡ δ' ἑτέρα ἐπίσης ἐν συνεδρίᾳ τοῦ Νομικοῦ τμήματος τοῦ Συλλόγου *Παρνασσοῦ*. Ἀμφότεροι οἱ λόγιοι καὶ φιλόκαλοι οὗτοι ἄνδρες ἀποδύρονται τὴν ἀδιαφορίαν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων νομικῶν καὶ νομοδιδασκάλων πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἑλλ. δίκαιον. *Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Βασιλείου*, λέγει ὁ μακαρίτης Ἰω. Τυπάλδος (αὐτόθ. σ. 338) *κυβερνώμεθα διὰ θεσμῶν καὶ νόμων προελθόντων οὐχὶ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ, ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας, ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἐρανισθέντων ἐκ τοῦ ῥωμαϊκοῦ, τοῦ βυζαντιακοῦ, καὶ τοῦ γαλλικοῦ*

ἐν ᾧ ἂν ἐπιθυμῶμεν, ὥσπερ ἄλλως τε καὶ ὀφείλομεν, νὰ κτησώμεθά ποτε ὄντως ἐθνικὸν δίκαιον, νὰ διδαχθῶμεν δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου, ὅπου ἂν ἴσχυσε, καθ' ἁπάσας τὰς περιόδους αὐτοῦ, μόνον διὰ τῆς βαθείας καὶ ἐπισταμένης μελέτης τῶν πηγῶν τοῦ προγονικοῦ δικαίου, τοῦ τε ἀρχαίου καὶ μεταγενεστέρου, θὰ δυνηθῶμεν νὰ κατορθώσωμεν τοῦτο. Βεβαίως τὸ ἔργον εἶνε μακρὸν καὶ σφόδρα ἐπίπονον, οὐδ' ἑνὸς μόνου, ἀλλὰ τοῖς Ἕλλησι νομικοῖς πάντως εὐκολώτερον ἢ τοῖς ξένοις, ἂν μόνον ἐπιλαμβανώμεθα προσηκόντως παρεσκευασμένοι φιλολογικῶς, ὅπερ ἐπίσης εὔκολον τοῖς νεωτέροις τοὐλάχιστον.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Ἔχομεν δ' ὑπ' ὄψει, πλὴν τῶν τοῦ Schömann (1831) καὶ Scheibe (1874) ἐκδόσεων, τρεῖς ἑτέρας ἐκδόσεις, τὴν τοῦ Buermann (1883), τὴν τοῦ Thalheim (1903) καὶ τὴν τοῦ Wyse (1904), κριτικὴν ἅμα καὶ ἑρμηνευτικὴν ἔκδοσιν, οὖσαν νεωτάτην πασῶν. (1).

δικαίου. Ἕνεκα τούτου οἱ Καθηγηταὶ τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου ἑρμηνεύουσι τοὺς νόμους τῶν βυζαντίνων αὐτοκρατόρων ἢ πανηγυρίζουσι τὴν πρυτανείαν αὐτῶν ἱστοροῦντες τὰ τῶν παλαιῶν π α ρ λ α μ έ ν τ ω ν τῆς Γαλλίας. Οἱ δὲ νομοδῖφαι ἔν τε τῇ πράξει καὶ ἐν ταῖς θεωρητικαῖς μελέταις τοῦ δικαίου συζητοῦσι περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ῥωμ. καὶ γαλλ. δικαίου, οὐδόλως ὑποπτεύοντες ὅτι σώζεται ἄφθονος ὕλη τοῦ προγονικοῦ δικαίου, ἐξ ἧς δύνανται ν' ἀρυσθῶσι πολύτιμα διδάγματα οἱ νομοθέται καὶ οἱ λαοὶ τοῦ νεωτέρου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος κτέ. Ὀρθότατα· διότι δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ γνῶσις τοῦ ἀρχαίου Ἑλλ. δικαίου, οὐ μόνον θεωρητικὴν ἔχει ἀξίαν, ὡς ἀναπόσπαστος κλάδος τῆς τε ἑλλ. ἱστορίας καὶ τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας, ἀλλὰ καὶ πρακτικὴν μεγίστην. Ἐν αὐτῷ καὶ μόνῳ θ' ἀνεύρωμεν τὸ γνήσιον ἑλλ. νομικὸν πνεῦμα, οὗ φύσει καὶ ἀβιάστως ὅλως ἐμφορούμενοι, θὰ δυνηθῶμεν καὶ νὰ νομοθετῶμεν ὄντως ἑλληνικῶς καὶ περὶ νόμων καὶ δικῶν ἀμέμπτως ἑλληνιστὶ νὰ συνηγορῶμεν καὶ νὰ διαλεγώμεθα.

(1) ΙΣΑΙΟΣ. The Speeches of Isaeus with critical and explanatory notes. Crit. Introd. σ. I - LXIII, 1 - 735. Cambridge, 1904.

Α΄

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΛΕΩΝΥΜΟΥ ΚΛΗΡΟΥ

1. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ

Τὰ κατὰ τὴν δίκην ταύτην ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Ὁ Κλεώνυμος, υἱὸς Πολυάρχου (§§ 4, 39), τελευτήσας ἄπαις, κατέλιπε διαθήκην, δι' ἧς ἐγκαθίστα κληρονόμους τινὰς τῶν ἀπωτέρω αὐτοῦ συγγενῶν. Κατὰ τοῦ κύρους τῆς διαθήκης ταύτης ἐνίστανται οἱ ἀδελφιδοῖ τοῦ διαθέτου, διεκδικοῦντες τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ κατὰ γένος, ὡς ἐγγύτεροι δῆλον ὅτι κληρονόμοι αὐτοῦ ἐξ ἀδιαθέτου, κατὰ τὸν νόμον.

Πόσοι ἐν ὅλῳ καὶ τίνες κατ' ὄνομα ἦσαν οἱ διάδικοι, ἐπίσης δὲ τίνα βαθμὸν συγγενείας εἶχον οὗτοι πρός τε τὸν διαθέτην καὶ πρὸς ἀλλήλους, ἐν τῷ λόγῳ διαρρήδην δὲν λέγεται· περὶ τῶν ἐναγόντων ἁπλῶς γίνεται γνωστὸν ὅτι ἦσαν ἀδελφιδοῖ τοῦ Κλεωνύμου. Κατ' ἀκολουθίαν διὰ τῆς ἑρμηνείας μόνον καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πιθανῶς δύνανται ταῦτα νὰ ὁρισθῶσιν.

Ἐκ τοῦ λόγου προκύπτει σαφῶς ἱκανῶς ὅτι ἐν τοῖς γεγραμμένοις κληρονόμοις ἦσαν ὁ Φερένικος (§§. 31, 45), πιθανώτατα δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἐν § 45 ἀορίστως μνημονευόμενοι ἀδελφοὶ αὐτοῦ· Πόσοι δ' ὅμως ἦσαν οὐδαμόθεν συνάγεται.

Ἐπίσης ἐν τῷ λόγῳ ἀναφέρονται ὁ Ποσείδιππος (§§ 3, 14, 15, 23) καὶ ὁ Διοκλῆς (§§ 14. 23) ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν δὲ λεγομένων, ἰδίᾳ ἐν § 22, ὡσαύτως προκύπτει σαφῶς ἱκανῶς, ὅτι καὶ οὗτοι ἀμφότεροι ἦσαν ἐκ τῶν γεγραμμένων κληρονόμων τοῦ Κλεωνύμου.

Τίνα δ' ὅμως βαθμὸν συγγενείας εἶχον οὗτοι πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν Φερένικον; Περὶ τούτου οὐδὲν σαφὲς οὐδ' ἀμέσως ἐκ τοῦ λόγου συνάγεται, ἡ δὲ γνώμη ὅτι πάντες οὗτοι ἦσαν ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους, στηριζομένη ἁπλῶς ἐπὶ τῶν ἐν § 45 ἀναγινωσκο-

μένων: *εἰ μὲν τοίνυν Φερένικος ἢ τῶν ἀδελφῶν τις* κτέ. (1), ἡμῖν τοὐλάχιστον φαίνεται ἀπίθανος οὖσα διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους:

1) Διότι ἂν ὁ Ποσείδιππος καὶ ὁ Διοκλῆς ἦσαν ὄντως ἀδελφοὶ τοῦ Φερενίκου, οὗτος δὲ ἀπὸ χρόνου ἤδη τινὸς διετέλει ἐν ἔχθρᾳ ὢν πρὸς τὸν Κλεώνυμον, ἥτις ἔχθρα ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ διαθέτου (§§ 31 - 32), ἀποβαίνει ἄπορον πῶς οὗτοι ἐξηκολούθησαν οὐ μόνον νὰ συχνάζωσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κλεωνύμου, καὶ δὴ μέχρι τέλους τοῦ βίου τούτου, ἀλλὰ καὶ ν' ἀπολαύωσιν οὕτω πλήρως τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ, ὥστε νὰ ζητήσῃ δι' αὐτῶν νὰ καλέσῃ τὴν Ἀρχὴν (§§ 14, 15, 23) πρὸς ἀνάληψιν ἢ λύσιν τῆς ἑαυτοῦ διαθήκης.

2) Διότι ἂν οἱ αὐτοὶ αὖθις ὑποτεθῶσιν ὄντες ἀδελφοὶ τοῦ Φερενίκου, τότε τίνες ἦσαν οἱ ἐκ τῶν γεγραμμένων κληρονόμων, οἷς *τισι διάφορος ἐγένετο* ὁ Κλεώνυμος (§ 30) καὶ *αὐτῷ πρὸς τούτους ἐγένετο ἡ διαφορὰ* (§ 31) ἢ ἐκεῖνοι *ὧν τισι διάφορος ἦν* (§ 33) καὶ *οἷς ζῶν οὐδὲ διελέγετο*, (§ 34) ὥσπερ οὐδὲ τῷ Φερενίκῳ; Εἰ δ' ὁ διαθέτης διετέλεσεν ἄχρι τέλους φιλίως διακείμενος πρός τε τὸν Ποσείδιππον καὶ τὸν Διοκλέα, τίνες ἄλλοι δύνανται πιθανώτερον νὰ ἦσαν οἱ *τινὲς* οὗτοι ἢ οἱ τοῦ Φερενίκου ἀνώνυμοι ἀδελφοί;

3) Διότι τέλος, ἐὰν ὁ Ποσείδιππος καὶ ὁ Διοκλῆς ἦσαν οἱ ἐν τῇ § 45 ἀνωνύμως ἀναφερόμενοι ἀδελφοὶ τοῦ Φερενίκου, ἐπειδὴ κληρονόμοι ἄλλοι, πλὴν τούτων, οὐδαμοῦ τοῦ λόγου μνημονεύονται, ἀποβαίνει πάλιν ἄπορον πῶς ὁ τοῦ Κλεωνύμου κλῆρος θὰ διενέμετο ἐν *ἰσομοιρίᾳ* (§§ 2, 35: *ἰσομοιρῆσαι*) μεταξὺ πάντων τῶν ἀμφισβητούντων, ἐναγόντων τε καὶ ἐναγομένων, λαμβανούσης ἑκατέρας τῶν ὁμάδων τὴν ἴσην μοῖραν (§§ 28, 51) τουτέστι τὸ τρίτον τῆς ὅλης κληρονομίας, ὡς διαρρήδην ἐν τῷ λόγῳ κεῖται (§ 16):

(1) Τὴν γνώμην ταύτην ἐξήνεγκον ὁ ἀοίδιμος Βλάσσιος (Att. Bered. Β' σ. 528) ὁ Albrecht. ὁ Buermann (ὅρ. Stemm. ἐν ἐκδ. Ἰσαίου σ. 158), ὁ Dareste (Les Plaid. d' Isée, arg. σ. 1) καὶ ἄλλοι. Τοὐναντίον διακρίνουσι τὸν Ποσείδιππον καὶ Διοκλέα τοῦ Φερενίκου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ὁ Scheibe (ἐν ἐκδ. σ. XII, ὁ Thalheim (ἐν ἐκδ. σ. XXIX) (ὁ Jebb αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 320)· Ὁ δὲ Schömann (σ. 174) οὐδεμίαν περὶ τούτων ἀποφαινόμενος γνώμην, ἁπλῶς παρατηρεῖ: utrum fratres Pherenici fuerint, nec ne, perspici non potest. Τούτῳ δὲ συντάσσεται καὶ ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 175).

Κλεωνύμου. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο οὐ μόνον ἄπορον, ἀλλὰ καὶ τελέως ἄτοπον εἶνε, φθάνομεν κατ᾽ ἀνάγκην εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ ὁμάδες τῶν ἑκατέρωθεν ἀμφισβητούντων τοῦ κλήρου ἦσαν οὐχὶ δύο, ἀλλὰ τρεῖς. Συγχρόνως δ᾽ ὅμως ἐντεῦθεν πειθόμεθα ὅτι καὶ ὁ Ποσείδιππος καὶ ὁ Διοκλῆς ἀπετέλουν ἰδίαν ὁμάδα, ὅτι δ᾽ ἄρα δὲν ἦσαν ἀδελφοὶ τοῦ Φερενίκου, ἀλλὰ πιθανῶς ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους, ὅτι δὲ τῶν ἐναγομένων διακεκριμένων εἰς δύο ὁμάδας, ἑκατέρα τούτων θὰ ἐλάμβανεν ἀνὰ ἓν τρίτον, τοῦ ὑπολοίπου τρίτου περιερχομένου εἰς τοὺς ἐνάγοντας, ἐπερχομένης οὕτω, κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν διαλλακτῶν προταθεῖσαν λύσιν, τῆς κατὰ ῥίζας ἐν *ἰσομοιρίᾳ* διανομῆς (1).

Ἤδη ἐρωτᾶται: τίς ἡ συγγένεια ἑκατέρας τῶν ὁμάδων τούτων, τῶν κατὰ διαθήκην δῆλον ὅτι κληρονόμων, πρὸς τὸν διαθέτην καὶ δὴ ἄρα καὶ πρὸς τοὺς ἀντιδίκους αὐτῶν;

Ἐν πρώτοις περὶ τῶν κατὰ γένος ἀμφισβητούντων, τῶν εναγόντων δῆλον ὅτι, παρατηροῦμεν ὅτι, καθὰ ἐν τῷ λόγῳ διαρρήδην λέγεται, οὗτοι ἦσαν ἔγγονοι μὲν τοῦ Πολυάρχου, πατρὸς τοῦ Κλεωνύμου (§§ 4. 39), τούτου δὲ ἀδελφιδοῖ (§ 20). Ὅτι δ᾽ ἦσαν ἀδελφιδοῖ οὐχὶ ἐξ ἀδελφοῦ, ἀλλ᾽ ἐξ ἀδελφῆς τοῦ Κλεωνύμου, τοῦτο σαφῶς συνάγεται οὐ μόνον ἐκ τῆς § 9, ἔνθα περὶ τοῦ ἐπιτρόπου αὐτῶν Δεινίου λέγεται ὅτι ἦν ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς αὐτῶν, τοῦ ἀνδρὸς ἄρα τῆς τοῦ Κλεωνύμου ἀδελφῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ὅλης οἰ-

(1) Ὁ **Schömann** διδάσκει μὲν ὡς ἐν τῇ ἀμέσως ἡγουμένῃ σημειώσει εἴρηται, ὅτι ἀδύνατον ἐκ τοῦ λόγου εἶνε νὰ διακρίνῃ τις ἂν ὁ Ποσείδ. καὶ ὁ Διοκλ. ἦσαν ἢ μὴ ἀδελφοὶ τοῦ Φερενίκου, ὑπὸ τοῦ *ἰσομοιρῆσαι* δ᾽ ὅμως καὶ τῆς εἰς τρία μέρη διανομῆς τοῦ κλήρου ἀναγκαζόμενος, ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἀποφαίνεται (σ. 173): **necesse est aut duas fuisse adversariorum stirpes, quarum utraque aequam portionem accipere deberet, aut, si non in stirpes sed in capita hereditatem dividi vellent, duplicem fuisse adversariorum quam nepotum numerum.** Ὡς ἀπεδείξαμεν, μόνον ἡ πρώτη ὑπόθεσις, εἰ μὴ βεβαία ὅλως, εἶνε πιθανωτάτη, ἐν ᾧ ἡ ἑτέρα περὶ διπλασίου ἀριθμοῦ τῶν ἐναγομένων ὡς πρὸς τὸν τῶν ἐναγόντων (λ. χ. 4: 2) καὶ διανομῆς τῆς κληρονομίας κατὰ κεφαλάς, οὐδένα λόγον ἀποδοχῆς ἐμφανίζει. Τῷ ὄντι μάχεται μὲν ἄντικρυς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ *ἰσομοιρῆσαι* καὶ τὴν εἰς *τρία* διανομὴν (διότι ἂν 6 πάντες, ἕκαστος ἀνὰ 1/6 θὰ ἐλάμβανεν), ὑποτίθησιν δ᾽ αὐθαιρέτως τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐναγομένων διπλάσιον τοῦ τῶν ἐναγόντων, ἐν ᾧ περὶ τούτου οὐδὲν ἐκ τοῦ λόγου συνάγεται. Κατὰ τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν οἱ πάντες διάδικοι ἦσαν τοὐλάχιστον 7, ἐξ ὧν 2 οἱ ἐνάγοντες, 3 ὁ Φερένικος καὶ οἱ ἀδελφοὶ καὶ 2 ὁ Ποσείδιππος καὶ ὁ Διοκλῆς, εἰ μὴ καὶ οὗτοι εἶχον ἀδελφοὺς μὴ μνημονευομένους.

κονομίας τοῦ λόγου. Τῷ ὄντι, ἂν τοὐναντίον ὑποτεθῇ, ὅτι δῆλον ὅτι οἱ λέγοντες ἦσαν τέκνα ἐξ ἀδελφοῦ τοῦ διαθέτου, τότε ὅ τε πατὴρ αὐτῶν καὶ ὁ Δεινίας ἔδει νὰ ἦσαν ἀδελφοὶ τοῦ Κλεωνύμου· ἀλλὰ τοῦτο μάχεται ἄντικρυς πρὸς τὰ συμφραζόμενα, οὐ μόνον διὰ τὴν ἐν § 9 φράσιν: *φίλοι τέως ὄντες*, ἣ ὅλως ἀνάρμοστος τυγχάνει οὖσα τοῦ λόγου ὄντος περὶ σχέσεων μεταξὺ ἀδελφῶν, ὡς ἤδη καὶ ὁ Schömann (σ. 173) καὶ ἄλλοι μετ' αὐτὸν παρετήρησαν, ἀλλά, καθ' ἡμᾶς, μάλιστα διότι ἂν ὁ Δεινίας ὑποτεθῇ ὢν ἀδελφὸς τοῦ ἄπαιδος τελευτήσαντος Κλεωνύμου, καὶ δὴ κατ' ἀκολουθίαν εἷς τῶν ἀμέσως ἐξ ἀδιαθέτου (ab intestato) κληρονόμων αὐτοῦ, ἀδύνατον ἦν νὰ ῥηθῶσι περὶ αὐτοῦ, ὡς περὶ ἀνθρώπου ὅλως ἔξω τῆς ἀγχιστείας ὄντος, τὰ εὐθὺς κατωτέρω ἐν § 10 ὑπὸ τῶν ἐναγόντων λεγόμενα, ὅτι δῆλον ὅτι ὁ Κλεώνυμος ἐπίτηδες αὐτοὺς διὰ τῆς διαθήκης ἀπεξένωσε τῆς ἑαυτοῦ κληρονομίας, *δεδιὼς μὴ τελευτήσειεν αὐτὸς ἔτι παῖδας ἡμᾶς καταλιπὼν καὶ τῆς οὐσίας ἡμετέρας οὔσης γένοιτο κύριος Δεινίας· ἡγεῖτο γὰρ δεινὸν εἶναι τὸν ἔχθιστον τῶν οἰκείων ἐπίτροπον καὶ κύριον τῶν αὐτοῦ καταλιπεῖν, καὶ ποιεῖν αὐτῷ τὰ νομιζόμενα τοῦτον, ἕως ἡμεῖς ἡβήσαιμεν* κτέ. Κατὰ ταῦτα ἡ πᾶσα κληρονομία θὰ περιήρχετο εἰς αὐτοὺς ἐξ ἀδιαθέτου, ὅπερ ἀδύνατον εἰ ὁ Δεινίας ἦν ἀδελφὸς τοῦ Κλεωνύμου· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, κατὰ τὸν περὶ κληρονομικῆς διαδοχῆς νόμον τοῦ Σόλωνος (1), ὁ Δεινίας θὰ συνέτρεχε μετ' αὐτῶν, ἀδελφιδῶν ὄντων, ὁ δὲ κλῆρος θὰ διενέμετο κατὰ ῥίζας, ἑκατέρας λαμβανούσης τὸ ἴσον μέρος (2).

Ἐπειδὴ δὲ νομικῶς μάλιστα τὸν Ἰσαῖον ἑρμηνεύομεν, προσθῶμεν ὅτι καὶ δι' ἄλλον ἔτι λόγον, ἐπίσης νόμιμον, ὁ Δεινίας ἀποδείκνυται ὢν ἁπλῶς ἐκ κηδεστίας οἰκεῖος τοῦ Κλεωνύμου· διότι ὡς ἤδη παρετηρήθη (3), ἀποθανόντος τοῦ πατρὸς τῶν ἐναγόντων, εἰς τὴν ἐπιτροπείαν αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον (4) ἐκλήθη ὁ τούτου μὲν

(1) Δημοσθ. π. Μακάρτ. § 51. Πρβλ. Ισ. π. τ. Ἀγν. κλ. § 1: *ὁ δὲ νόμος περὶ ἀδελφοῦ χρημάτων πρῶτον ἀδελφοῖς καὶ ἀδελφιδοῖς πεποίηκε τὴν κληρονομίαν κτέ.*

(2) Beauchet, Hist. Dt. Privé de la Rép. Athén. τόμ. Γ' σ. 502 ἑξ.

(3) Wyse, αὐτόθ. σ. 176.

(4) Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 170.

ἀδελφός, ἐκείνων δὲ θεῖος Δεινίας (§ 9), ἀκριβῶς διότι οὗτος ἦν πλησιέστατος πρὸς πατρὸς συγγενὴς αὐτῶν. Κἀντεῦθεν ἄρα δείκνυται ὅτι ὁ Κλεώνυμος ἦν ἀδελφὸς τῆς μητρὸς τῶν κατὰ τοῦ κύρους τῆς διαθήκης ἀγωνιζομένων.

Εἶτα δὲ περὶ τῶν ἐναγομένων Φερενίκου καὶ λοιπῶν λέγομεν ὅτι, καθὰ ἐκ παντὸς τοῦ λόγου προκύπτει, ἦσαν μὲν καὶ οὗτοι ἐν τῇ *ἀγχιστείᾳ*, ἀλλὰ πάντως ἀπωτέρω γένους τοῦ τῶν ἀντιδίκων, οἵ ἐπανειλημμένως ἰσχυρίζονται ὅτι *γένει ἐγγυτάτω προσήκουσι* (§ 4) ἢ *γένει πρότεροι εἰσὶν* (§§ 17, 38) ἢ *ἐγγυτέρω γένει προσήκουσι* (§ 37) καὶ οἵ τέλος παριστᾶσι τοὺς ἀντιδίκους ὡς μόλις δικαιουμένους νὰ εἴπωσιν, ὅτι *γένει ποθὲν προσήκουσιν* (§ 36).

Ἤδη ὁ Schömann ἕνεκα τοῦ *γένει ποθὲν προσήκουσιν* ἤκασε περὶ αὐτῶν ὅτι ἦσαν ἀνεψιοὶ (καθ' ἡμᾶς σήμερον πρῶτοι ἐξάδελφοι) ἢ ὀρθότερον ἴσως, ὡς λέγει, *ἀνεψιαδοῖ* (: τέκνα πρώτων ἐξαδέλφων) τοῦ Κλεωνύμου (1), τὴν εἰκασίαν δὲ ταύτην (2) τοῦ σοφωτάτου ἀνδρὸς καὶ ἡμεῖς ὡς πιθανωτάτην ἀποδεχόμεθα, παρατηροῦντες μόνον ὅτι τὸν μὲν Φερένικον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἐπίσης νομίζομεν *ἀνεψιοὺς* τοῦ διαθέτου, τὸν Ποσείδιππον ὅμως καὶ τὸν Διοκλέα μᾶλλον *ἀνεψιῶν παῖδας*, δι' οὓς λόγους ὑποσημειούμεθα (3).

(1) Schömann αὐτ. σ. 174.

(2) Ἐκ τῶν γενεαλογικῶν πινάκων φαίνονται ἀποδεχόμενοι αὐτὴν ὁ Scheibe καὶ ὁ Jebb (The Att. Orat. τόμ. Β' σ. 319) εἰκονίζοντες αὐτοὺς ὡς **ἀνεψιούς**· ὁ Jebb ὅμως κατωτέρω (αὐτόθ. ἐν τῇ ἑπομένῃ σ. 320) ἐνδοιάζων αὖθις ὀνομάζει αὐτοὺς ἀπωτέρω ἁπλῶς συγγενεῖς. Ὁ Buermann (ἐν ἐκδ. σ. 150) ἀποφαίνεται ὅτι ὁ βαθμὸς τῆς συγγενείας αὐτῶν εἶνε ἄδηλος, διὰ δὲ τοῦτο ἀκόλουθος ἑαυτῷ οὐδ' εἰκονίζει αὐτοὺς τὸ παράπαν ἐν τῷ γενεαλογ. πίνακι. Ὁ Thalheim (αὐτ. σ. XXIX) ὡσαύτως παραλείπει αὐτοὺς ἐν τῷ γενεαλογ. πίνακι, ἀναφέρει δ' ἁπλῶς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εἰκασίαν τοῦ Schömann, ὃ ἐπίσης καὶ ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 175) ποιεῖ, ἀποφαινόμενος ὅτι τοῦτο μόνον ἐκ τοῦ λόγου προκύπτει, ὅτι ἦσαν ἀπωτέρου ἢ ἀδελφιδῶν βαθμοῦ συγγενείας. Μόνος ὁ L. Moy (Les Plaid. d' Isée, σ. 139) ἀποφαίνεται ὅτι ἦσαν ἀναντιλέκτως ἀνεψιῶν παῖδες ἤ, ὡς νῦν λέγομεν, δισεξάδελφοι τοῦ Κλεωνύμου.

(3) Οἱ λόγοι οὗτοι, ἀσθενεῖς μᾶλλον καὶ ἐπιπόλαιοι κατ' ἀλήθειαν, εἰσὶν οἱ ἑξῆς: **α'** ὅτι ὁ Φερένικος καὶ οἱ ἀδελφοὶ φαίνονται πρεσβύτεροι ὄντες τῶν λοιπῶν ὁμοδίκων, διότι περὶ αὐτῶν μόνον ἐν § 45 λέγεται ἢ ὑποτίθεται ὅτι ἔχουσι παῖδας. **β'** διότι ἡ πρὸς τὸν Φερένικον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἔχθρα τοῦ διαθέτου, ἐπίσης φαίνεται παλαιὰ οὖσα· λέγομεν δὲ ***καὶ τοὺς ἀδελφούς***, διότι ἡ δεικτ. ἀντων. **τούτους** ἐν § 31: ***καὶ ἐξ ὧν μὲν αὐτῷ πρὸς τούτους ἐγένετο ἡ διαφορὰ*** κτέ. περιφανῶς μὲν ἀναφέρεται εἰς τοὺς περὶ τὸν Φερένικον, κατ' οὐδένα δὲ τρόπον δύναται ν' ἀφορᾷ εἰς τὸν Ποσειδ. καὶ Διοκλ. οἵτινες ἄχρι τέλους ἐπεσκέπτοντο νοσοῦντα τὸν Κλεώνυμον καὶ ὑπούργουν αὐτῷ

Ταῦτα ὑποτυπούμεθα ἐν τῷ ἑξῆς γενεαλογ. πίνακι, παραλείποντες ὅλως τοὺς ἐν § § 16, 28, 31, 32 μνημονευομένους Κηφίσανδρον καὶ Σίμωνα, ἅτε δὴ οὔτε ἐν τῇ ἀγχιστείᾳ ὄντας, οὔτε διαδίκους ἁπλῶς (1).

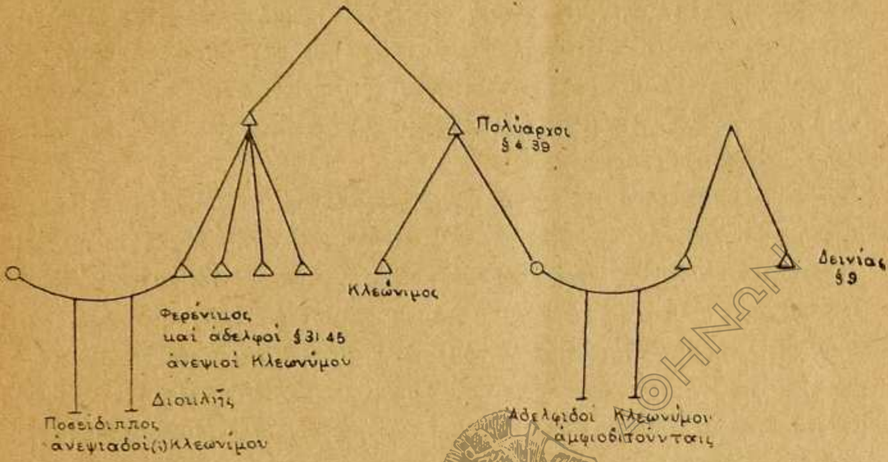

(§ § 3, 15, 23). γ' τέλος διότι ἐκ τῶν ἐν § 14: *προσέταξε Ποσειδίππῳ καὶ πάλιν εἰς τὴν ὑστεραίαν Διοκλεῖ... προσέταξε καὶ ἐν § 22: προσταχθὲν αὐτοῖς οὐκ ἐτόλμησαν εἰσαγαγεῖν* συνάγομεν ὅτι οὗτοι ἦσαν πολλῷ νεώτεροι τοῦ Κλωνύμου, μᾶλλον ἄρα ἀνεψιαδοῖ, διὸ καὶ ἐπὶ ἐντολῆς θείου πρὸς ἀνεψιοὺς ἐκ πρωτεξαδέλφου, ὡς λέγομεν οἱ νῦν ἕλληνες, εὐλόγως ἐδύνατο νὰ γένηται χρῆσις τοῦ ῥ. *προστάσσειν*, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐπὶ ἐντολῆς πατρὸς πρὸς υἱὸν ἀνωτέρω ἐν § 4 κεῖται: *ἔτι δὲ Πολυάρχου, τοῦ πατρὸς Κλεωνύμου..... προστάξαντος* κτέ.

(1) Πράγματι ὁ μὲν Κηφίσανδρος (§§ 16, 28 καὶ 2) λέγεται οἰκεῖος ἁπλῶς τῶν εναγομένων, πειραθεὶς πρὸ τῆς δίκης μετά τινων φίλων νὰ συμδιδάσῃ αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἐνάγοντας, ὁ δὲ Σίμων οὐδὲν ἄλλο φανερῶς εἶνε ἢ φίλος καὶ δὴ μάλιστα οὐχὶ λίαν συνήθης τῷ Κλεωνύμῳ, ἀφ' οὗ μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τούτου (§ 31) ζητεῖ παρ' αὐτοῦ νὰ μάθῃ (§ 32) τὸ αἴτιον τῆς πρὸς τὸν Φερένικον διαφορᾶς. Κατὰ πλάνην ἄρα ὁ Σίμων ἐν τῇ παλαιᾷ *Ὑποθέσει* τοῦ λόγου μνημονεύεται ὡς εἷς τῶν κατὰ διαθήκην κληρονόμων, ἐντεῦθεν δέ, φαίνεται, παραχθεὶς καὶ ὁ Dareste ἀποφαίνεται (αὐτόθ. Argum. σ. 1) ὅτι ἴσως ἦν εἷς ἐξ αὐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Schömann, ὡς ὑπομιμνήσκει ἡμᾶς ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 175), πρὸ τῆς ἑρμηνευτ. ἐκδόσεως τοῦ ῥήτορος, ἐν τῇ γερμαν. μεταφράσει, δημοσιευθείσῃ τῷ 1830, ἐπίσης περιελάμβανεν ἐν τοῖς ἐκ διαθήκης κληρονόμοις καὶ τὸν Σίμωνα καὶ τὸν Κηφίσανδρον, ὅμως δὲ ταχέως τὴν γνώμην ταύτην ὁ σοφὸς ἀνὴρ παρῃτήσατο.

Ὁ δὲ Roeder (παρὰ Wyse αὐτόθ. σ. 175, 199 καὶ 214) ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ἄρθρ. *τοὺς* ἐν τῷ τέλει τῆς § 16 καὶ τῆς § 32: *κάλει μάρτυρας* συνήγαγε περὶ μὲν τοῦ Κηφισάνδρου ὅτι δὲν ἐκαλεῖτο ὡς μάρτυς, διότι ἐπίσης ἦν δῆθεν γεγραμμένος κληρονόμος, περὶ δὲ τοῦ Σίμωνος, ὅτι ἐπειδὴ δὲν καλεῖται διαρρήδην ὑπὸ τοῦ ῥήτορος νὰ μαρτυρήσῃ, διὰ τοῦτ' ἄρα ἦν κληρονόμος ὡσαύτως. Περὶ τῆς ἐλλιποῦς ἐκφορᾶς: *κάλει μάρτυρας* πραγματευόμεθα κατωτέρω ἐν τοῖς *Διορθωτικοῖς* ὑπὸ τὴν § 32.

Ὡς ἐν τῷ σχήματι τούτῳ σὺν τοῖς ἄλλοις δείκνυται, καθ' ὃν χρόνον ἡ περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος δίκη ἐδικάζετο, οἵ τε γονεῖς τῶν ἐναγόντων, νεωτάτων ἔτι ὄντων, καὶ οἱ ἐγγύτατοι αὐτῶν συγγενεῖς, ὁ πάππος δῆλον ὅτι καὶ οἱ πρὸς πατρὸς καὶ μητρὸς θεῖοι αὐτῶν, πάντες εἶχον ἐκλίπει, οὕτω δὲ κάλλιστα ἐξηγεῖται ὅπερ οὗτοι ἐν § 3 περὶ τῶν ἀντιδίκων λέγουσι: *πολλὴν ἐρημίαν ἡμῶν καταγνόντες*, οὐ μόνον τῶν Κλεωνύμου ἀμφισβητοῦσιν, ἀλλὰ *καὶ τὰ πατρῷα προσαφελέσθαι ζητοῦσιν ἡμᾶς*.

Ἀλλ' ἴσως τις ἀντιπαρατηρήσῃ πρὸς ταῦτα ὅτι, ἐν ᾧ περὶ τῆς μητρὸς τῶν ἐναγόντων οὐδὲν ἀπολύτως ἐν τῷ λόγῳ λέγεται, ἡμεῖς παρίσταμεν αὐτὴν ὡς οὐκέτι ζῶσαν κατὰ τὴν δίκην. Πόθεν μαθόντες;

Ἀληθῶς ἡ μήτηρ οὐδὲ μνημονεύεται ἐν τῷ λόγῳ, διὸ καὶ διὰ τεκμηρίων, κατὰ τὸ πλεῖστον νομικῶν, κατελήξαμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αὕτη ἦν ἀδελφὴ τοῦ Κλεωνύμου. Τῇ αὐτῇ μεθόδῳ χρώμενοι ἐπίσης εὑρίσκομεν ὅτι αὕτη εἶχεν ἤδη ἀποβιώσει τοὐλάχιστον (1) πρὸ τοῦ ἀνδραδέλφου αὐτῆς Δεινίου, ἐπιτρόπου τῶν ὀρφανῶν.

Ἐν § 12 διαρρήδην περὶ τῶν ἀδελφιδῶν τοῦ Κλωνύμου κεῖται, ὅτι οὗτος *τελευτήσαντος Δεινίου... οὐ περιεῖδεν... ἀλλ' αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκίαν τὴν αὐτοῦ κομισάμενος ἐπαίδευε* κτέ. Ἐὰν ἡ μήτηρ τῶν ὀρφανῶν ἦν ἔτι ἐν τοῖς ζῶσιν, ὅτε ὁ Δεινίας ἐτελεύτησεν, ἐπειδὴ οὗτοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ συνέζων μετ' αὐτῆς ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ, ἀποβαίνει ἄπορον διατί ὁ Κλεώνυμος, ἀποθανόντος τοῦ ἐπιτρόπου, ἔσπευσε νὰ κομίσηται τοὺς παῖδας εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλον ἔτι λόγον, τοῦτον καθαρῶς νομικόν, πειθόμεθα ὅτι ἡ μήτηρ εἶχεν ἤδη ἀποβιώσει· διότι ἀδελφὴ τοῦ Κλεωνύμου οὖσα, ἐγγυτάτω ἄρα γένει προσήκουσα, ἐὰν ἔτι ἔζη, θ' ἀπέκλειε τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς (2), ἀφ' οὗ

(1) Ἡ γυνή, ὡς γνωστόν, τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρός, ἐδύνατο κατ' ἀρέσκειαν ἢ νὰ παραμένῃ ἐν τῇ συζυγικῇ οἰκίᾳ, συζῶσα μετὰ τῶν ἑαυτῆς τέκνων, ἢ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἀφ' οὗ ἐξεδόθη οἶκον. Ἀλλ' ἕκαστος νοεῖ ὅτι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ ἔχουσα τέκνα χήρα δὲν κατέλειπε τὴν συζυγικὴν στέγην Ὅρ. Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 311 ἑπ.

(2) Ἰσ. π. τ. Ἀγν. κλήρ. § 1: *ὁ δὲ νόμος περὶ ἀδελφοῦ χρημάτων πρῶτον ἀδελφοῖς τε καὶ ἀδελφιδοῖς πεποίηκε τὴν κληρονομίαν, ἐὰν ὦσιν ὁμοπάτορες... ἐὰν δ' οὗτοι μὴ ὦσι, δεύτερον ἀδελφὰς ὁμοπατρίας καλεῖ καὶ παῖδας τοὺς ἐκ τούτων.* Πύρρ. κλήρ. § 72: *μὴ γενομένων [δὲ] παίδων γνησίων ἐκείνῳ, ἐγγυτέρω ἡμῶν οὐδὲ εἷς· ἀδελφὸς μὲν γὰρ οὐκ ἦν αὐτῷ οὐδ' ἀδελφοῦ παῖδες, ἐκ δὲ τῆς ἀδελφῆς ἡμεῖς ἦμεν αὐτῷ.*

οὔτε ἀδελφοὶ οὔτε ἀδελφῶν παῖδες ὑπῆρχον καὶ κατ' ἀκολουθίαν πανθ' ὅσα οἱ παῖδες αὐτῆς ἰσχυρίζονται περὶ τῶν λόγων δι' οὓς ἡ διαθήκη ἐγένετο, ἵν' ἀποκλεισθῶσιν οὗτοι ἐγγυτάτω γένους ὄντες (§ 10 ἐπ.), θὰ ἦσαν περιφανῶς ψευδῆ.

Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἀναφύονται διαφέροντά τινα ζητήματα τοῦ ἀττ. δικαίου, οἷον τὸ περὶ κληρονομ. καταπιστεύσεως, ἃ προσῆκον νομίζομεν νὰ ἐξετάσωμεν.

Ὁ Beauchet (1), ἰδίᾳ τοῖς ἐν § 4 ἀναγινωσκομένοις ἰσχυριζόμενος, ὅτι δηλονότι ὁ πάππος τῶν ἐναγόντων Πολύαρχος τῷ υἱῷ Κλεωνύμῳ *προσέταξεν, εἴ τι πάθοι Κλεώνυμος ἄπαις, ἐκείνοις δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ*, διδάσκει ὅτι τῷ ἀττ. δικαίῳ ἦν γνωστὸς ὁ θεσμὸς τῆς κληρονομικῆς καταπιστεύσεως (fideicommissum). Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐνάγοντες δὲν ἐπιμένουσιν ἀπαιτοῦντες τούτῳ τῷ λόγῳ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀποκατάστασιν τῆς κληρονομίας τοῦ Πολυάρχου, ἐντεῦθεν καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οὗτοι δὲν ἔκριναν νόμῳ ἰσχυρὰν τὴν διὰ διαθήκης τοῦ πάππου διαταχθεῖσαν ἀποκατάστασιν. Ὅθεν ἐπάγει: Si le fidéicommis de leur aïeul avait été de nature à enchainer Cléonyme, ils n' auraient pas manqué de l' invoquer et ils auraient même pu se borner lá. *Les fidéicommis, à Athènes, avaient donc le caractère qu' ils possédèrent originairement à Rome, c' est-à-dire celui d' un simple voeu adressé à la bonne foi du grevé.*

Ὅτι ἐν τῷ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίῳ πρόκειται περὶ ἀποκαταστάσεως ἤ, ἵνα πληρέστερον κατὰ τὸ Ῥωμ. Δίκαιον εἴπωμεν, περὶ ἀποκαταστάσεως καταπιστευθείσης κληρονομίας (hereditas fideicommissaria) πλὴν τοῦ Beauchet καὶ ἄλλοι ἐδίδαξαν (2). ἡμεῖς δ' ὅμως ἄλλην περὶ τούτου ἔχομεν γνώμην.

(1) Αὐτόθ. τόμ. Γ. σ. 705 ἐπ.

(2) Οὕτω π. χ. ὁ Platner, οὗ δ' ὅμως τὴν περὶ διεκδικήσεως γνώμην ἀποδοκιμάζει ὁ **Schömann** (αὐτόθ. σ. 180): Apparet igitur errare Platnerum (der Proc. u. d. Klagen II p. 319) quum Cleonymi hereditatem *ex fidei commisso* peti opinatur. Ἐπίσης ὁ Dareste (Les plaid. d' Is. σ. 16 ἐν σημ. § 4) χαρακτηρίζει τὴν τοῦ Πολυάρχου ἐντολὴν ὡς ἁπλῆν recommandation, un simple fidéicommis, qui, sans être strictement obligatoire, était cependant de nature à rendre plus forte la situation des demandeurs· Τοὐναντίον ὁ **Wyse** (αὐτόθ. σ. 185), κρίνει ἀναξίαν προσοχῆς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος

Καθ' ἃ καὶ ἄλλοτε παρετηρήσαμεν εἶνέ τι λίαν ἐπικίνδυνον τὸ ἑρμηνεύειν τὸ Ἀττ. Δίκαιον διὰ τοῦ ἀρχαίου Ῥωμ. Δικαίου, ἔτι δ' ἐπισφαλέστερον τὸ κρίνειν περὶ ζητημάτων τοῦ Ἀττ. Δικαίου κατὰ τὰ πάλαι ἐν Ῥώμῃ κρατοῦντα. Τῷ ὄντι αἱ νομοθεσίαι αὗται μέγιστον ἀλλήλων διαφέρουσι καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ κατὰ τὰς διεπούσας ἑκατέραν θεμελιώδεις ἀρχάς.

Ἐπαναλαμβάνομεν δὲ καὶ αὖθις ὅτι περὶ ζητημάτων τοῦ ἀρχαίου Ἑλλ. δικαίου κρίνοντες, προσῆκον εἶνε νὰ μὴ ἐπιλανθανώμεθα τοῦ καλλίστου διδάγματος τοῦ Dareste, ὅτι εἶνε ἐπικίνδυνον τὸ ἀποφαίνεσθαι ἐσπευσμένως γνώμην, διότι, ὡς ὀρθῶς λέγει, aucune étude n' exige plus de prudence et de circonspection (1). Πράγματι τὸ ὑπάρχον ἡμῖν καθαρῶς νομικὸν ὑλικὸν σχετικῶς εἶνε ὀλίγον, νέα δὲ καθ' ἑκάστην εὑρήματα νέον ἐπιχέουσι φῶς ἐπὶ τῶν ἤδη γνωστῶν, αἱ δὲ εἰδήσεις καὶ χρήσεις τῶν γραμματικῶν στεροῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νομικῆς ἀκριβείας, τὰ δὲ παρὰ τῶν ῥητόρων διδάγματα δὲν ἀρκοῦσι πάντοτε πρὸς ἀκριβῆ ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου.

Τούτων προειρημένων λέγομεν ὅτι τὸ καθ' ἡμᾶς ἀδυνατοῦμεν νὰ συμφωνήσωμεν τῷ Schulin καὶ τῷ Beauchet διδάσκουσιν ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ πρόκειται περὶ καταπιστεύσεως, ὅτι δ' αἱ κληρονομ. καταπιστεύσεις ἐν Ἀθήναις εἶχον τὸν αὐτὸν νομικῶς οὐκ ἰσχυρὸν χαρακτῆρα, ὃν καὶ ἐν Ῥώμῃ, ταῦτα δὲ συνάγουσιν ἐκ τούτου ὅτι καὶ οἱ τὸν λόγον λέγοντες, εἰ καὶ ἰσχυριζόμενοι καταπίστευ-

ἀόριστον ἰσχύρισιν τῶν ἐναγόντων, διότι, λέγει, οὐ μόνον δὲν ὑποστηρίζεται διὰ μαρτυρίας, ἀλλ' οὐδ' ἐπαναλαμβάνεται ἐν λόγῳ πλήθοντι ἐπαναλήψεων. Νομίζει δ' ὅτι ἐπίτηδες ὁ Ἰσαῖος εἶπεν ἀσαφῶς τὰ κατὰ τὴν προσταγήν, διότι οὐδαμῶς θὰ ὠφέλει τοὺς πελάτας αὐτοῦ ἐὰν ἔγραφεν: «ὁ πάππος προσέταξε Κλεωνύμῳ μὴ ποιῆσαι διαθήκην» ἢ «ποιήσασθαι διὰ διαθήκης ἕνα ἐξ ἡμῶν». Παρατίθησι δὲ τὴν γνώμην καὶ τοῦ Schulin (Das Gr. Testament verglich. m. d. Römisch. 1882, σ. 29) χαρακτηρίζοντος μὲν τὴν ἐντολὴν τοῦ Πολυάρχου ὡς καθολικὴν κληρονομ. καταπίστευσιν, ἐπίσης δ' ὡς ὁ Beauchet διδάσκοντος ὅτι τοσοῦτον ὀλίγον ἦν ἰσχυρὰ κατὰ τὸ ἀττ. δίκαιον, ὅσον καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ῥωμ. Δικαίῳ. (Περὶ τῆς ὑπερβαλλούσης καὶ δὴ συστηματικῆς δυσπιστίας τοῦ Wyse πρὸς τὸν Ἰσαῖον διελάβομεν διὰ μακρῶν ἱκανῶς ἐν *Ἀθηνᾶς* τόμ. ΙΗ' σ. 107 ἑπ. ἐκεῖ δ' ἐκτίθεμεν καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς ἀποδοκιμάζομεν τὴν περὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἰσαίου κρίσιν Διον. τοῦ Ἁλικαρνασσέως ὡς σφαλερὰν καὶ ἄδικον ἐκ προκαταλήψεως.

(1) Nouv. Rev. Hist. de Droit ἔτ. 1885, σ. 9.

σιν, ὅμως δὲν ἀπαιτοῦσι τούτῳ τῷ λόγῳ τὴν κληρονομίαν τοῦ πάππου.

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ὅτι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ (§ 4) οὔτε λέγεται, οὔτε τὸ παράπαν ἐξ αὐτοῦ προκύπτει, ὅτι ὁ Πολύαρχος κατέλιπε *διαθήκην*. Ἔπειτα τοιαύτη διαθήκη, ὑπόντος γνησίου υἱοῦ, περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς ὅλης κληρονομίας τοῦ πάππου εἰς τοὺς ἐγγόνους, οὔτε φαίνεται γραφεῖσα (τεκμήριον δ᾿ ὅτι οὐδ᾿ οἱ λέγοντες ἐπικαλοῦνται τοιαύτην) οὔτε ἂν ἐγένετο ἐδύνατο νὰ ᾖ ἰσχυρά, τὸ μὲν διότι θ᾿ ἀντέβαινεν ἄντικρυς πρὸς τὸν περὶ διαθηκῶν νόμον τοῦ Σόλωνος, κωλύοντα διαθέσθαι τὰ ἑαυτοῦ ἐὰν παῖδες ὦσι γνήσιοι ἄρρενες (1), κἂν ἐλευθεριώτατα ἑρμηνευόμενον (2), τὸ δὲ διότι διὰ τοιαύτης διαθήκης περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς ὅλης μάλιστα κληρονομίας, θ᾿ ἀπεκληροῦτο τέλεον καὶ δὴ ἀναιτίως ὁ γνήσιος υἱὸς (3), ὅπερ φανερῶς παράνομον (4).

Προσθῶμεν δ᾿ ὅτι τῷ ἔχοντι γνησίους υἱοὺς ἀπολύτως ἀπηγορεύετο καὶ ἡ εἰς ἐφήβους *ὑποκατάστασις* (substitutio vulgaris) (5) ἐπετρέπετο δὲ μόνον καὶ κατ᾿ ἐξαίρεσιν ἡ εἰς ἀνήβους (subst. pu-

(1) Ἰσ. π. τ. Πύρρ. κλήρ. § 68. Μενεκλ. κλήρ. § 13. Φιλοκτήμ. κλήρ. § 9, 28 Ἀριστάρχ. κλήρ. 13.—Δημοσθ. κ. Στεφ. Β' § 14. π. Λεπτίν. § 102.—Πλουταρχ. β. Σόλ. 21 κλ. κλ.

(2) Κατὰ τὸν **Beauchet** καὶ τοὺς παρ᾿ αὐτῷ (αὐτόθ. τομ. Γ' σ. 674 ἐπ.) ἡ αὐστηρότης τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης ἐμετριάσθη βαθμηδὸν διὰ τῆς νομολογίας (αὐτόθ. σ. 681) καὶ κατ᾿ ἀκολουθίαν ὁ ἔχων ἕνα ἢ πλείονας γνησίους υἱοὺς δὲν ἐκωλύετο ἵνα διὰ διαθήκης διατιθῇ μέρος τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ὑπέρ τινος τῶν ἑαυτοῦ τέκνων ἢ καὶ ἄλλων προσώπων μὴ συγγενῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα (αὐτόθ. σ. 686) ἐπίσης διὰ τῆς νομολογίας εἶχεν ἀναγνωρισθῇ τῷ διαθέτῃ τὸ δικαίωμα τοῦ διατιθέναι τὸ ὑπερβάλλον τὴν ***νόμιμον μοῖραν***. Σημειωτέον δ᾿ ὅμως ὅτι περὶ ἀμφοτέρων τῶν λύσεων τούτων οὐδὲν σαφὲς μαρτύριον ἔχομεν, ὅτι δὲ αὗται, πιθαναὶ βεβαίως, εἰσὶ προϊὸν ἑρμηνείας.

(3) Ὁ **Dareste** (**Plaid. Civ.** Démosth. τόμ. Α'., σ. **xxxi**) δέχεται ὅτι ἡ ἀποκλήρωσις ἐπετρέπετο λόγῳ ἀχαριστίας. Τοὐναντίον ὁ **Beauchet** (αὐτόθ. τόμ. Γ. σ. 682) διδάσκει ὡς βέβαιον ὅτι ἡ ἀποκλήρωσις τέκνου ἀπολύτως ἀπηγορεύετο, ὅτι δὲ μόνον διὰ τῆς νομίμου ***ἀποκηρύξεως*** ὁ υἱὸς ἐξέπιπτε τῶν κληρονομικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων.

(4) Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει (αὕτη δὲ εἶνε ἡ μᾶλλον ἁρμόζουσα τῇ παρούσῃ περιστάσει) ὅτι ὁ υἱὸς θὰ ὤφειλε μετὰ θάνατον μόνον ν᾿ ἀποκαταστήσῃ τὴν πατρικὴν κληρονομίαν εἰς τοὺς ἐγγόνους, ἔχων ἐφ᾿ ὅρου ζωῆς τὴν ἐπικαρπίαν, πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ καταντᾷ τὸ πρᾶγμα ἀποτέλεσμα, διότι ὁ υἱὸς θὰ ἐγίνετο κληρονόμος οὐχὶ τῆς οὐσίας, ἀλλ᾿ ἁπλῶς τῆς ἐπικαρπίας, ὅπερ ἐπίσης παράνομον.

(5) Ὁ **Beauchet** (αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 30 σημ. 5) ὑπολαμβάνων, φαίνεται, ὅτι ὁ

pillaris) *ἐὰν ἀποθάνωσιν οἱ υἱεῖς πρὶν ἐπὶ διετὲς ἡβᾶν* (1), πρὸ τῆς συμπληρώσεως δηλονότι τοῦ 18 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν, ὅτε ἐνήλικοι γενόμενοι, διὰ δὲ τοῦτο ἐγγραφέντες εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον (2), τά τε πατρῷα ἀνελάμβανον

Πολύαρχος διὰ *διαθήκης* προσέταξε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Κλεωνύμῳ, εἴ τι πάθοι ἄπαις, δοῦναι τοῖς ἐγγόνοις τὰ ἑαυτοῦ, ὑποτιθεὶς δ' ἅμα ὅτι ὁ Κλεώνυμος ἦν ἔτι τότε ἄνηβος, τὴν αὐτὴν πρᾶξιν χαρακτηρίζει καὶ ὡς *ὑποκατάστασιν ἀνήβων*. Τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως μνημονευόμενα ἐκ τοῦ Ἰσαίου π. τ. Φιλοκτήμ. κλ. §§ 5,7 καὶ Ἁγν. κλ. § 8 δύο παραδείγματα ὑποκαταστάσεως (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 703 ἑπ.) κατ' οὐδὲν ἀντιβαίνουσι πρὸς τὸν κανόνα ὅτι ἡ κοινὴ ἢ εἰς ἐφήβους ὑποκατάστασις (subst. vulgaris) ἀπολύτως ἀπηγορεύετο τῷ ἔχοντι *υἱοὺς γνησίους* (τουτέστι κατὰ τὸν Δημοσθ. πρ. Λεωχάρ. § 49: *γόνῳ γεγονότας*) διότι τὸ μὲν πρῶτον ἀφορᾷ εἰς πατέρα ἄπαιδα, ποιησάμενον υἱὸν καὶ γράψαντα αὐτὸν κληρονόμον *εἰ μὴ γένοιτο αὐτῷ παιδίον ἐκ τῆς γυναικός*, ὑπὸ τὸν ὅρον ἄρα μὴ κτήσεως τέκνου γνησίου, τὸ δ' ἕτερον ἐπίσης ἀναφέρεται εἰς ἄπαιδα, τὸν Ἁγνίαν, ποιησάμενον θυγατέρα διὰ διαθήκης τὴν ἑαυτοῦ ἀδελφιδῆν καὶ εἰς ταύτην ὑποκαταστήσαντα, *εἴ τι πάθοι*, ἐὰν ἄπαις ὡς εἰκὸς ἀποθάνῃ, τὸν ὁμομήτριον ἀδελφόν.

(1) Δημοσθ. κ. Στεφ. Β' § 24. Νόμος.

(2) Ὅτι ἡ ἐνηλικότης καὶ δὴ ἄρα ἡ τελεία ἱκανότης ἐπήρχετο μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 18 ἔτους, τοῦτο ἀμφισβητούμενον ἄλλοτε (Beauchet τόμ. Β' σ. 103 ἑπ.) σήμερον μετὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν Ἀθην. Πολ. κεφ. 42 σαφῶς διδασκόμενα, θεωρητέον πλέον ὡς ἀναντίλεκτον, εἰ καὶ προβάλλονται ἔτι ἀντιρρήσεις (ὅρ. Γίλβερτ. Ἐγχειρ. Ἀρχαιολ. δημ. βίου Ἑλλ. τόμ. Α' σ. 244 σημ. 1 ἑλλ. μετάφρ. ἔνθα ἡ ἀντίθετος γνώμη τοῦ ἡμετέρου Ν. Γ. Πολίτου, ἐπιμένοντος ὅτι εἰς εἰς τοὺς ἐφήβους ἐνεγράφοντο οἱ συμπληρώσαντες τὸ 17 ἔτος).

Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ἔδει πάντως νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ *εἰς τοὺς δημότας*, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (αὐτόθ. κεφ. 42) ἢ *εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον*, ὡς διδάσκουσιν οἱ ῥήτορες (Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. §§ 18, 103. Λυκοῦργ. κ. Λεωκρ. § 76. Δημοσθ. πρ. Εὔβουλ. § 61 κλ.) ἐγγραφή, τῆς ἐνηλικότητος, ὡς ἡμεῖς τοὐλάχιστον ἐκ τῶν οἰκείων χωρίων πειθόμεθα, μὴ δυναμένης ν' ἀποδειχθῇ ἄλλως κατὰ τὸν νόμον. Τῷ ὄντι τῆς εἰς τὸ ληξ. γραμματεῖον ἐγγραφῆς προηγεῖτο ἀεὶ δημοσία ἔρευνα καὶ διαψήφισις τῶν δημοτῶν περὶ τῶν ἐμφανιζομένων πρὸς ἐγγραφὴν ἐφήβων, *πρῶτον μὲν εἰ δοκοῦσι γεγονέναι τὴν ἡλικίαν, τὴν ἐκ τοῦ νόμου. . .δεύτερον δὲ* (περὶ ἑνὸς ἑκάστου) *εἰ ἐλεύθερός ἐστι καὶ γέγονε κατὰ τοὺς νόμους* (Ἀριστοτ. αὐτόθ. κεφ. 42) Ἴσως μάλιστα, αὐστηρότερον κρίνοντες, ὀφείλομεν ν' ἀποφηνώμεθα ὅτι προσαπῃτεῖτο πρὸς νόμιμον ἀπόδειξιν τῆς ἐνηλικότητος καὶ ἡ ἐπίσης ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένη *δοκιμασία* τῶν ἐγγραφέντων ἐφήβων ὑπὸ τῆς Βουλῆς, ζημιούσης τοὺς ἐγγράψαντας δημότας *ἄν τις δόξῃ νεώτερος ὀκτωκαίδεκ' ἐτῶν εἶναι* (Ἀριστοτ. αὐτόθ. Κεφ. 42). Ἐντεῦθεν, νομίζομεν, γίνεται φανερὸν ὅτι τῆς ἐνηλικότητος ἀμφισβητουμένης, οὐδεμία ἄλλη περὶ αὐτῆς ἀπόδειξις, πλὴν τῆς εἰς τὸ ληξιαρχεῖον ἐπισήμου ἐγγραφῆς ἐδύνατο νὰ ἐπιτραπῇ καὶ ταῦτα τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ αὐτὴ ἡ πόλις διὰ τῆς Βουλῆς ἐξήλεγχεν, ὡς εἴρηται, τὴν ἡλικίαν τῶν ἐγγραφέντων ἐφήβων.

καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν οὐσίαν, γινόμενοι κύριοι αὐτῶν (1).

Ἐν τῷ χωρίῳ ἄρα τούτῳ οὔτε περὶ ἀποκαταστάσεως κλήρου πρόκειται, οὔτε περὶ ὑποκαταστάσεως ἀνήβου ἢ ἐφήβου, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ πείσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὅτι ἀνὴρ ἐντριβέστατος περὶ τὸ κληρονομ. δίκαιον τῶν Ἀθηναίων, οἷος ὁ Ἰσαῖος, ἦν ποτε δυνατὸν νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὸ στόμα τῶν ἑαυτοῦ πελατῶν ἰσχύρισιν οὕτω περιφανῶς παράνομον. Κατ᾽ ἀκολουθίαν ἄλλος εἶνε ὁ νοῦς ὧν οἱ ἐνάγοντες περὶ προσταγῆς τοῦ πάππου ἰσχυρίζονται: *εἴ τι πάθοι Κλεώνυμος ἄπαις, ἡμῖν δοῦναι τὰ αὐτοῦ.*

Καθ᾽ ἡμᾶς ὧδέ πως ταῦτα νοητέον. Ὁ Πολύαρχος ὁρῶν τὴν ἀπαιδίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κλεωνύμου, προβλέπων δ᾽ ὅτι ἂν οὗτος μέχρι τέλους ἀπέμενεν ἄνευ τέκνων γνησίων, θὰ ἐμερίμνα περὶ τῆς μετὰ θάνατον (*:εἴ τι πάθοι* (2) τύχης τῆς περιουσίας αὐτοῦ, προσέτι δὲ γινώσκων καὶ τὴν δυσμένειαν τούτου πρὸς τὰ τέκνα τῆς ἑαυτοῦ ἀδελφῆς, διὰ τὴν πρὸς τὸν Δεινίαν ἔχθραν, ἐνετείλατο τῷ Κλεωνύμῳ ἵνα διὰ διαθήκης (*δοῦναι*) καταλίπῃ τὰ αὐτοῦ (τοῦ Πολυάρχου) τοὐλάχιστον, εἰς τοὺς ἐκ τῆς θυγατρὸς ἐγγόνους αὐτοῦ. *Τοὐλάχιστον* δὲ λέγομεν, διότι δυοῖν θάτερον ἢ οὐδεμίαν θὰ κατέλιπε διαθήκην ὁ Κλεώνυμος, καὶ τότε περιττὴ ὅλως θ᾽ ἀπέβαινεν ἡ πρόσταξις τοῦ Πολυάρχου, ἁπάσης τῆς κληρονομίας, ἰδίας τε καὶ πατρῴας, περιερ-

(1) Ἰσ. π. τ. Κίρ. κλ. § 31. π. τ. Ἀριστάρχ. κλ. § 12 Ἀποσπασμ. 90 (25). - Δημοσθ. κ. Στεφ. Β′ § 20.—Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. § 103—Ὑπερείδ. π. Χάρητ. ἀπόσπ. 192 (ἔκδ. Blass) —Σχολιαστ. Αἰσχ. ὑπὸ § 18 κ. Τιμάρχ ἔκδ. Dindorf.

Ὅτι δ᾽ οἱ οὕτωσὶν ἐγγραφέντες ἀπέλαυον τελείας ἀστικῆς ἱκανότητος μαρτυρεῖ ἐπίσης αὖθις ὁ Ἀριστοτέλης (αὐτόθ. κεφ. 42), διδάσκων ὅτι κατὰ τὴν ἐπὶ δύο συνεχῆ ἔτη, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγγραφήν, στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἐφήβων, οὗτοι *δίκην οὔτε διδόασιν οὔτε λαμβάνουσιν, ἵνα μὴ πρόφασις ᾖ τοῦ ἀπιέναι, πλὴν κλήρου καὶ ἐπικλήρου κἄν τινι ἱερωσύνη γένηται*, ἐξ ὧν ἕπεται ὅτι οὗτοι ἦσαν μὲν ἱκανοὶ κατὰ τὸν νόμον, ἐκωλύοντο δ᾽ ὅμως ἢ ἀπηλλάσσοντο, χάριν τῆς διετοῦς στρατιωτικῆς παιδεύσεως, τοῦ ἐνάγειν καὶ ἐνάγεσθαι, πλὴν τῶν διαρρήδην, ὡς εἴρηται, ὁριζομένων ἐξαιρετικῶν περιπτώσεων. Παράδειγμα δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις ἔχομεν ἔνδοξον τὸ τοῦ Δημοσθένους, ἐναγαγόντος τοὺς ἐπιτρόπους αὐτοῦ εὐθὺς ὡς συνεπλήρωσε τὸ 18 ἔτος. Δημοσθ. κ. Ἀφόβ. Α′ §§ 4, 6. πρ. Ὀνήτορ. Α′ 5, 17. §§ κ. Μειδ. § 78. Περὶ δικῶν ἐπικλήρου ὅρ. τὰς ἐν ἀρχῇ τῆς σημειώσ. ταύτης παραπομπάς.

(2) Πρβλ. Ἰσ. π. τ. Ἀπολλοδ. κλήρ. §§ 1. 27: *εἴ τι πάθοι*.—Ὑπερείδ. ὑ. Λυκόφρ. XLVII, 23 (ἔκδ. Blass): *εἴ τι ἔπαθεν τὸ παιδίον ἢ γιγνόμενον ἢ καὶ ὕστερον.*

χομένης ἐξ ἀδιαθέτου εἰς τοὺς ἐγγόνους, ἐγγύτητι γένους, ἤ, ὅπερ πιθανώτερον, μὴ ὑπόντων αὐτῷ τέκνων ἀρρένων γνησίων, θὰ κατέλειπεν αὐτὴν διὰ διαθήκης ὑπὲρ οἵων δή ποτε ἄλλων, ἴσως δέ, κατὰ τὰ τότε εἰωθότα (1), ἵνα μὴ ὁ οἶκος αὐτοῦ ἐξερημωθῇ, καὶ υἱὸν θὰ ἐποιεῖτο(2), τὴν περίπτωσιν δὲ ταύτην, λέγομεν, ἔχων μάλιστα ὑπ᾽ ὄψει καὶ ὑπὲρ τῶν θυγατριδῶν φιλοστόργως ὁ Πολύαρχος προνοούμενος, προσέταξε τῷ Κλεωνύμῳ ἵνα *τὰ αὐτοῦ* (3) τοῦ-

(1). (2) Ἰσ. π. τ. Ἀπολλοδ. κλ. § 30: *πάντες γὰρ οἱ τελευτήσειν μέλλοντες πρόνοιαν ποιοῦνται σφῶν αὐτῶν, ὅπως μὴ ἐξερημώσουσι τοὺς σφετέρους αὐτῶν οἴκους, ἀλλ᾽ ἔσται τις καὶ ὁ ἐναγιῶν καὶ πάντα τὰ νομιζόμενα αὐτοῖς ποιήσων· δι᾽ ὃ κἂν ἄπαιδες τελευτήσωσιν, ἀλλ᾽ οὖν ποιησάμενοι καταλείπουσι* κτέ. Πρβλ. π. τ. Μενεκλ. κλ. §§ 10, 15, 35. π. τ. Φιλοκτήμ. κλ. § 5—Δημοσθ. π. Μακάρτ. § 11.

(2) Ἐκ τοῦ λόγου δὲν φαίνεται ἂν ὁ Κλεώνυμος διὰ τῆς διαθήκης ἐποιεῖτο υἱόν τινὰ τῶν γεγραμμένων κληρονόμων, ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸς ὁ Ἰσαῖος ἐν τῷ π. τ. Ἀπολλοδ. κλ. § 30 (ὅρ. ἡγουμένην σημείωσιν) διδάσκει ὅτι *πάντες οἱ τελευτήσειν μέλλοντες* ποιοῦνται υἱοὺς κτλ. καὶ ὁ **Schömann** (αὐτόθ. σ. 175) καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ, καὶ ὁ **Wyse** (αὐτόθ. σ. 176) νομίζουσι πιθανὸν ὅτι ἐν τῇ διαθήκῃ περιείχετο και διάταξις περὶ υἱοθεσίας. Ὁ **Wyse** μάλιστα, ἔτι περαιτέρω προβαίνων, διατείνεται ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν ῥήτορα δυσπιστίας ἴσως, ὅτι οὗτος ἐπίτηδες ἀποσιωπᾷ τὴν υἱοθεσίαν, ὡς γεγονὸς ἐπιβλαβὲς τοῖς πελάταις αὐτοῦ, ὅτι δ᾽ ἐπειδὴ καὶ περὶ τῆς ἐξερημώσεως τοῦ οἴκου σιωπᾷ ἐπίσης, εἶνε καὶ τοῦτο τεκμήριον, ὅτι ὁ διαθέτης εἶχε προνοήσει καὶ περὶ υἱοθεσίας. Τοὐναντίον, κατὰ τὸν **Dareste** (αὐτόθ. σ. 2) δὲν φαίνεται ὅτι διὰ τῆς διαθήκης υἱοθετεῖτο ὁ Φερένικος, ὁ δὲ **Beauchet** (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 695) τὸ ἐν τῇ § 18 ὑπὸ τῶν ἐναγομένων λεγόμενον ὅτι ὁ Κλεώνυμος ζητῶν ν᾽ ἀναλάβῃ τὴν διαθήκην, ἐβούλετο *ἐπανορθῶσαι καὶ βεβαιῶσαι σφίσιν αὐτοῖς τὴν δωρεάν*, τεκμαίρεται μᾶλλον, ὅτι διὰ τῆς διαθήκης μόνον ἐγκατάστασις κληρονόμων ἐγένετο οὐχὶ δ᾽ εἰσποίησίς τινος ἐξ αὐτῶν. Τούτῳ συντασσόμεθα καὶ ἡμεῖς. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὸν **Wyse**, ἐκ τῆς περὶ υἱοθεσίας σιωπῆς τοῦ ῥήτορος, τοὐναντίον συνάγομεν, ὅτι δῆλον ὅτι οὐδεὶς περὶ υἱοθεσίας λόγος ἐγίνετο ἐν τῇ διαθήκῃ, ἄλλως θὰ κατεγινώσκομεν ἀπειρίαν τοῦ ῥήτορος, μὴ προλαμβάνοντος μάλιστα ν᾽ ἀνασκευάσῃ ἢ ἐξευτελίσῃ οὐσιώδη ἰσχύρισιν, ἧς πάντως οἱ ἀντίδικοι θὰ ἐποιοῦντο χρῆσιν. Ἐπίσης δὲν εἶνε ἀκριβὲς ὅτι ὁ ῥήτωρ ἀποφεύγει τὸ ζήτημα τῆς ἐξερημώσεως τοῦ οἴκου, διότι καὶ τούτου ἅπτεται ἐν § 44, ἀναφέρων τὴν περίπτωσιν ταύτην ὑποθετικῶς μὲν εἰς τοὺς πελάτας αὐτοῦ, πράγματι δὲ εἰς τὸν Κλεώνυμον: *εἰ συνέβη Κλεωνύμῳ μὲν ζῆν ἐξερημωθῆναι δὲ τὸν ἡμέτερον οἶκον* κτέ.

(3) Ἡ κατασκευὴ τοῦ ὅλου χωρίου (§ 4): *ἔτι δὲ Πολυάρχου, τοῦ πατρὸς ⟨τοῦ⟩ Κλεωνύμου, πάππου δ᾽ ἡμετέρου, προστάξαντος, εἴ τι πάθοι Κλεώνυμος ἄπαις, ἡμῖν δοῦναι τὰ αὐτοῦ*, σαφῶς δείκνυσι τὴν πρόνοιαν τοῦ ῥήτορος ἵνα μὴ παρανοηθῶσι τὰ λεγόμενα, ὅτι δῆλον ὅτι τὸ μέν: *τὰ αὐτοῦ* ἀναφέρεται εἰς τό: *Πολυάρχου*, τὸ δὲ: *εἴ τι πάθοι* ὑποκείμενον ἔχει τό: *Κλεώνυμος*, διὸ καὶ ἐπαναλαμβάνει ἐν τῇ ὑποθετοπροτάσει τὸ ὄνομα.

λάχιστον καταλίπῃ διὰ *διαθήκης* εἰς τοὺς ὀρφανοὺς πατρός, πιθανῶς δὲ καὶ μητρὸς τότε, ἐγγόνους αὐτοῦ.

Βεβαίως τοιαύτη τις ἐντολὴ πατρὸς πρὸς υἱόν, κύριον μὲν τῶν ἰδίων ὄντα, τῶν δὲ πατρῴων διὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς κύριον γινόμενον, νομικῶς οὐδὲν κῦρος ἐδύνατο νὰ ἔχῃ· ἠθικῶς ὅμως, καὶ δὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅλον σύστημα ἐπιθέσεως τῶν ἐναγόντων, πειρωμένων ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου ἀποδείξωσι τὸν διαθέτην παραφρονοῦντα διὰ τὴν πρὸς τὸν Δεινίαν ὀργήν, ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἰσχύρισις ἐδύνατο μεγάλην ν' ἀσκήσῃ ῥοπὴν ἐπὶ τὴν κρίσιν τῶν δικαστῶν, αὐτόθεν ἀγομένων νὰ ποιήσωνται τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ Κλεώνυμος, οὗ τῆς διαθήκης ἐζητεῖτο ἡ ἀκύρωσις, τοσοῦτο ἐτυφλοῦτο ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ὀργῆς καὶ τῆς ἔχθρας, ὥστε οὐ μόνον τῶν αὐτοῦ ἀστόργως ἐστέρησε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν πατέρα ἠσέβησε, μὴ ἐκτελέσας τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ ἐντολήν. Ὅτι δὲ τοιαῦτα ἐπιχειρήματα μέγα ἴσχυον παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις δικασταῖς, μάλιστα ἐπὶ κληρονομικῶν δικῶν, οὐδεὶς ἀγνοεῖ τῶν περὶ τὸ Ἀττ. δίκαιον ἀσχολουμένων (1).

Καὶ νῦν ὀλίγα ἔτι τινὰ περὶ τῶν ἑκατέρωθεν νομικῶν ἰσχυρίσεων τῶν ἀντιδίκων.

Τελευτήσαντος τοῦ Κλεωνύμου, γνωσθέντος δὲ τοῦ περιεχομένου τῆς διαθήκης, οἱ μὲν ἐγγραμμένοι κληρονόμοι ἑτοιμάζονται νὰ ζητήσωσι τὴν ἐπιδικασίαν τοῦ κλήρου κατὰ τὴν διαθήκην, οἱ δὲ ἀδελφιδοῖ τοῦ διαθέτου, τοὐναντίον, ἀπειλοῦσι νὰ προσβάλωσι τὸ κῦρος αὐτῆς, ἀμφισβητοῦντες τοῦ κλήρου κατὰ γένος.

Τότε παρεμβαίνουσι πρὸς διαλλαγὴν τῶν διαφερομένων φίλοι τινές, ἐν οἷς καί τις Κηφίσανδρος, οἰκεῖος τῶν ἐναγομένων (§§ 2, 16, 28). Καὶ οἱ μὲν ἀδελφιδοῖ κυρίως εἰπεῖν δύο τινὰ νομικῶς ἰσχυρίζονται 1) ὅτι ἡ διαθήκη ἦν ἀρχῆθεν ἄκυρος, ἅτε δὴ ἐξ ὀργῆς καὶ δὴ ἄρα οὐκ ὀρθῶς βουλευομένου τοῦ διαθέτου γενομένη καὶ 2) ὅτι κατ' ἀλήθειαν αὕτη δὲν ὑπάρχει πλέον, ἀνακληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κλεωνύμου

(1) Ὁ ἐπιμελέστατα τὸν Ἰσαῖον καὶ τοὺς ἀστικοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους μελετήσας καὶ μεταφράσας Dareste, τάδ' ἀκριβῶς παρατηρεῖ (σ. 2) ἐν τῇ προτασσομένῃ περιλήψει τοῦ λόγου τούτου: Toute cette argumentation ne paraitrait pas aujourd' hui bien solide, mais en pareil cas les juges Athéniens s' attribuaient un pouvoir très large pour disposer des successions suivant ce qui leur semblait équitable.

(§ 3), μεταμεληθέντος κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο προστάξαντος νὰ καλέσωσι τὴν Ἀρχὴν ἵν' ἀναλάβῃ τὴν παρ' αὐτῇ κειμένην διαθήκην αὐτοῦ (§§ 14 - 16 25 (1). Οἱ ἐκ διαθήκης δὲ κληρονόμοι ταῦτα μὲν ὡς εἰκὸς ἀρνοῦνται, ἀποκρουόμενοι δὲ τὴν περὶ ἀνακλήσεως τῆς διαθήκης ἰσχύρισιν τῶν ἐναγόντων, διατείνονται ὅτι ὁ διαθέτης οὐχὶ τὸ παράπαν ἵνα λύσῃ τὴν διαθήκην, ἀλλά, τοὐναντίον, ἵνα ἐπανορθώσῃ καὶ βεβαιώσῃ αὐτοῖς τὴν δωρεὰν (§ 18) ἐκάλει παρ' ἑαυτῷ τὴν Ἀρχήν. Πλὴν δὲ τούτου ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ κατὰ γένος ἀμφισβητοῦντες οὐ μόνον οὐδὲν ἐδικαιοῦντο ἔχειν τῶν Κλεωνύμου ἀλλά, τοὐναντίον, καὶ ὀφειλέται εἰσὶ πρὸς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ (2)

(1) Εἶνε σημειώσεως ἄξιον ὅτι οἱ ἐνάγοντες τηλικαύτην βεβαιότητα ἔχουσιν περὶ τῆς ἀνακλήσεως τῆς διαθήκης ὑπὸ τοῦ Κλεωνύμου, ὥστ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου λέγουσι περὶ αὐτοῦ (§ 1): *ἐκεῖνος γὰρ ζῶν μὲν ἡμῖν κατέλιπε τὴν οὐσίαν, ἀποθανὼν δὲ κινδυνεύειν περὶ αὐτῆς πεποίηκε.*

Ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 182) ἀναφέρων ἐνταῦθα τὴν τοῦ Lugebil εἰκασίαν περὶ μεταγραφῆς τοῦ ἀορίστου *κατέλιπε* εἰς παρατατικόν: *κατέλειπε*, ὑπερακοντίζων δὲ τὴν περὶ τοῦ Ἰσαίου δυσμενῆ γνώμην τοῦ Διονυσίου, εἶνε, λέγει, ψευδὲς τοῦτο, ἡ προτεινομένη δὲ εἰκασία shows insufficient appreciation of the impudence of an Athenian litigant and the unscrulousness of a *δικογράφος*. Ὁ ἐξοχώτατος τῶν δικανικῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὁ κατ' ἐξοχὴν νομοδιδάσκαλος τοῦ ἀττ. κληρονομ. δικαίου, ἁπλοῦς unscrupulous δικογράφος !

(2) Τοῦτο διαρρήδην λέγεται ἐν §§ 1—2: *οὐ γὰρ τῶν Κλεωνύμου μόνον ἀμφισβητοῦσιν ἀλλὰ καὶ τῶν πατρῴων, ὀφείλειν ἐπὶ τούτοις ἐκείνῳ φάσκοντες ἀργύριον καὶ εἰς τοῦτο ἥκουσιν ἀναισχυντίας, ὥστε καὶ τὰ πατρῷα προσαφαλέσθαι ζητοῦσιν ἡμᾶς.* Πόθεν τὸ χρέος προέρχεται ἐν τῷ λόγῳ δὲν λέγεται, ὅμως δὲ φαίνεται ὅτι οἱ ἐκ διαθήκης κληρονόμοι διετείνοντο ὅτι οἱ ἐνάγοντες ἦσαν ὀφειλέται τοῦ Κλεωνύμου διὰ τὰς πρὸς διατροφὴν καὶ παίδευσιν αὐτῶν δαπάνας· εἰκάζομεν δὲ τοῦτο ἐξ ὧν οὗτοι ἀντιλέγοντες σπεύδουσι νὰ προσθῶσιν, ὅτι ἐκ στοργῆς καὶ κατὰ καθῆκον (§ 29) ὁ θεῖος εἰς τὴν αὐτοῦ οἰκίαν αὐτοὺς ἐκομίσατο καὶ ἔτρεφε κτλ. *οὐδενὸς ἐνδεεῖς ὄντας*, ὅτι δὲ ἔσωσε καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν, *ἀφελέσθαι τῶν χρήστων ἐπιβουλευσάντων* κτλ. (§ 12) Ὁ Dareste (αὐτόθ.) τὰ τῆς § 1: *ὀφείλειν ἐπὶ τούτοις ἐκείνῳ φάσκοντες ἀργύριον* ἑρμηνεύων, μεταφράζει: qui (τὰ πατρῷα), à les entendre, seraient hypothéqués à une créance de Cléonyme contre nous. Καθ' ἡμᾶς ἀδύνατον εἶνε νὰ πρόκειται περὶ ὑποθήκης, πιστεύομεν δ' ὅτι ἕκαστος θὰ συμφωνήσῃ ἡμῖν περὶ τούτου ἐνθυμούμενος, ὅτι οἱ μὲν παῖδες ἦσαν τότε ἀνήλικοι, διετέλουν δὲ πιθανώτατα ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν αὐτοῦ τοῦ Κλεωνύμου. Ἐπίσης παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Dareste τὰ ἐν § 12: *οὐ περιεῖδεν ἡμᾶς οὐδενὸς ἐνδεεῖς ὄντας,* ἀπομακρύνεταί πως τοῦ κειμένου μεταφράζων: non seulement il ne nous a laissé manquer de rien, ἐν ᾧ κατ' ἀκρίβειαν ὁ νοῦς τούτων εἶνε: il ne nous a point négligé, *bien*

Οἱ παρεμβαίνοντες, ἔργον διαλλακτῶν ποιοῦντες, συμβουλεύουσι τοῖς διαφερομένοις ἵνα κατανείμωσιν ἀλλήλοις τὴν ὅλην κληρονομίαν ἐν ἰσομοιρίᾳ (§§ 2, 35, 51) οὕτως ὥστε νὰ ἔχωσι καθ' ὁμάδα ἕκαστοι, καὶ δὴ ἄρα καὶ οἱ ἀδελφιδοῖ ἐν ὁμάδι, τὸ τρίτον μέρος ἁπάντων τῶν Κλεωνύμου (§§ 16. 28. 51).

Ἀλλ' ἡ συμβιβαστικὴ λύσις αὕτη ἀπέτυχεν. Ἐν τῷ λόγῳ ὅλως ἀποσιωπᾶται ἐὰν οἱ ἀδελφιδοῖ τοῦ Κλεωνύμου ἀπεκρούσαντο ἢ μὴ τὸν συμβιβασμόν (1), ἐν ᾧ, τοὐναντίον, περὶ τῶν ἀντιδίκων ἐπανειλημμένως οὗτοι διατείνονται ὅτι ἀπεδέξαντο αὐτόν (2), ὅτι δὲ τοσοῦτο εἰσὶν αἰσχροκερδεῖς καὶ ἀναίσχυντοι, ὥστε ζητοῦσι προσαφελέσθαι αὐτοὺς καὶ τὰ *πατρῷα*. Ἐνταῦθα καταφαίνεται ἡ ἔξοχος ἀληθῶς δικανικὴ δεινότης τοῦ Ἰσαίου, ἐπωφελουμένου τὴν πρότασιν καὶ ἀποδοχὴν τοῦ συμβιβασμοῦ ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων ἵνα ἐντεῦθεν προκατασκευάσῃ τρίτην κατὰ τῆς ἰσχύος τῆς διαθήκης ἔνστασιν, ὅτι δῆλον ὅτι οὗτοι ἀποδεξάμενοι τὸν προταθέντα συμβιβασμὸν (transactio) *ἔργῳ ἔλυσαν τὰς διαθήκας* καὶ κατ' ἀκολουθίαν δέον εἶνε νὰ χωρήσῃ κατὰ τὸν νόμον ἡ ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχή.

Εἴπομεν μικρὸν ἀνωτέρω ὅτι οἱ ἐναγόμενοι οὐ μόνον ἀρνοῦνται τὴν περὶ ἀνακλήσεως τῆς διαθήκης ἰσχύρισιν τῶν ἐναγόντων, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι οὗτοι εἰσὶν ὀφειλέται πρὸς τὸν Κλεώνυμον. Τοιαύτη ἰσχύρισις ἦν βεβαίως ἀδύνατον νὰ μείνῃ ἄνευ ἀντικρούσεως, μὴ ἀρκούσης τῆς ἁπλῆς ἀρνήσεως (§ 2): *εἰς τοῦτο ἥκου-*

---

que nous ne manquions de rien, mais etc. Ταῦτα δὲ διὰ τὴν ὑπεράσπισιν οὐ μικρὸν διαφέρουσι.

(1) Εὐλόγως δὲ σιωπῶσι, διότι ἂν μὲν ἔλεγον ὅτι ἀπεδέξαντο τὸν συμβιβασμόν, θὰ ἐνέφαινον τὴν αὐτὴν ἀδυναμίαν, δι' ἣν κατηγοροῦσι τῶν ἀντιδίκων καὶ οἱονεὶ θὰ ὡμολόγουν ὅτι ἀρκοῦνται εἰς τὸ προσενεχθὲν αὐτοῖς τρίτον μέρος τῆς κληρονομίας, ἂν δὲ πάλιν διατείνοντο ὅτι αὐτοὶ ἀπεκρούσαντο τὸν συμβιβασμόν, τότε θὰ ἐνομίζοντο μὲν ἀνεπιεικεῖς ὑπὸ τῶν δικαστῶν, ἅτε ἀποποιησάμενοι τὴν προσφορὰν τῶν ἐκ διαθήκης κληρονόμων, τὸ δὲ χείριστον θ' ἀπεστέρουν ἑαυτοὺς τῆς ἐνστάσεως συμβιβασμοῦ, εἰς ἣν ἐπὶ τέλους καταλήγουσι, (§ 51): *πάντων ἂν εἴη δεινότατον*, εἰ . . . *τούτους μὲν ἡγήσεσθε χρῆναι πλείω λαβεῖν ὧν αὐτοὶ σφᾶς αὐτοὺς ἠξίωσαν, ἡμᾶς δὲ μηδὲ τούτων ἀξιώσετε ὧν οἱ ἀντίδικοι συγχωροῦσιν ἡμῖν.*

(2) Οἷον ἐν § 15: *οὗτοι δ' ἔργῳ λύουσιν* (: τὰς διαθήκας) *ἐθέλοντες ἡμῖν ἰσομοιρῆσαι τῆς οὐσίας*: Ἐπίσης ἐν § 51: *τῶν ἀντιδίκων γιγνωσκόντων ἡμᾶς δίκαιον εἶναι τὸ μέρος αὐτῶν λαβεῖν.* Ἀλλὰ περὶ τοῦ τελευταίου τούτου χωρίου, ἐφθαρμένου καθ' ἡμᾶς, ὅρ. κατωτέρω ἐν τοῖς *Διορθωτικοῖς* ὑπὸ τὴν § 51.

σιν ἀναισχυντίας, ὥστε καὶ τὰ πατρῷα προσαφελέσθαι ζητοῦσιν ἡμᾶς (§ 1), *ὀφείλειν ἐπὶ τούτοις ἐκείνῳ φάσκοντος ἀργύριον*. Νῦν δὲ παρατηροῦμεν, ὅτι τὴν περὶ χρέους ἀξίωσιν ταύτην τῶν ἀντιδίκων οὐ μόνον ἀνασκευάζουσιν οὗτοι, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἄν τι ὑπὲρ αὐτῶν ὁ θεῖος πρὸς διατροφὴν καὶ παίδευσιν ἐδαπάνησε, τοῦτο ἐκ στοργῆς (§ 12) καὶ κατὰ καθῆκον ἔπραξεν (§ 29): *ᾧ* (Κλεωνύμῳ) *καὶ ἀναγκαῖον εὖ ποιεῖν ἡμᾶς καὶ αἰσχρὸν ἡμῶν ἀμελῆσαι*, ἀλλὰ καὶ ὑποδηλοῦσιν δι' ὧν λέγουσιν, ὅτι ἐν ἀνάγκῃ, ἂν δῆλον ὅτι ἡ διαθήκη κηρυχθῇ κυρία, καὶ νέαν ἀγωγὴν ἐπιφυλάσσονται νὰ ἐγείρωσι κατὰ τῶν ἐκ διαθήκης κληρονόμων, ἀπαιτοῦντες λόγον περὶ τῆς πατρῴας αὐτῶν περιουσίας. Ὅτι δὲ τοιαύτην ἔχουσιν ἀπαίτησιν συνάγομεν τοῦτο μὲν ἐξ ὧν ἐν § 12 περὶ τοῦ Κλεωνύμου λέγουσιν, ὅτι *τὴν οὐσίαν ἀφελέσθαι τῶν χρήστων ἐπιβουλευσάντων ἔσωσεν ἡμῖν, ἐπεμελεῖτό τε ὁμοίως τῶν ἡμετέρων ὥσπερ τῶν αὐτοῦ πραγμάτων*, τοῦτο δὲ καὶ μάλιστα ἐξ ὧν οὗτοι διαρρήδην ἐν § 46 διατείνονται: *οὐ γὰρ δήπου ζῶντες μὲν οὕτως ἂν ἐνεχειρίσαμεν αὐτῷ τὴν οὐσίαν, ὥστε περὶ τῶν ἡμετέρων κυριωτέραν εἶναι τὴν ἐκείνου διάνοιαν τῆς ἡμετέρας αὐτῶν* κτέ. Ἔχωμεν δ' ὑπ' ὄψει ὅτι πιθανώτατα τὸν Δεινίαν τελευτήσαντα διεδέξατο ὁ Κλεώνυμος εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ὀρφανῶν (1).

(1) Ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 228) ἑρμηνεύων τὸ ῥ. *ἐνεχειρίσαμεν* παρατηρεῖ ὅτι τοῦτο οὐ συνᾴδει τοῖς πράγμασι, διότι, λέγει, ὅτε ὁ Κλεώνυμος ἀνέλαβε τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας τῶν ὀρφανῶν, οὗτοι ἦσαν ἀνήλικοι καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀνίκανοι ἵν' αὐτοὶ τιθῶσιν ἐν ταῖς χερσὶν τοῦ θείου τὴν περιουσίαν αὐτῶν. Ὀρθότερον ἴσως θὰ ἔλεγέ τις ὅτι τὸ ῥ. *ἐγχειρίζειν* ἐνταῦθα οὐ φαίνεται συνᾷδον τῷ νόμῳ. Πράγματι τοῦ ἐπιτρόπου Δεινίου τελευτήσαντος, τῶν παίδων δ' ἔτι ἀνηλίκων ὄντων, ἔδει κατὰ τὸν νόμον νὰ τεθῶσιν οὗτοι ὑπὸ νέον ἐπίτροπον, τοιοῦτος δέ, εἰ καὶ διαρρήδην δὲν λέγεται, φαίνεται γενόμενος ὁ Κλεώνυμος· διότι ἄλλως εἶνε ἀδύνατον νὰ νοηθῶσι τὰ περὶ ἐπιμελείας τῶν ὀρφανῶν ὑπὸ τούτου καὶ διαχειρίσεως καὶ διασώσεως τῆς περιουσίας αὐτῶν ἐπανειλημμένως ἐκτιθέμενα (§§ 12. 15. 27. 28).

Ταὐτὰ περὶ τοῦ Κλεωνύμου ὡς ἐπιτρόπου διδάσκει καὶ ὁ Beauchet, (αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 170 καὶ σ. 260 σημ. 3) χαρακτηρίζων ἀμφοτέρους, καὶ τὸν τέως ἐπίτροπον δῆλον ὅτι καὶ τὸν νέον, ὡς νομίμους ἐπιτρόπους, κληθέντας διαδοχικῶς κατὰ τὸν νόμον εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ὀρφανῶν, κατὰ λόγον ἐγγύτητος γένους.

Πρὸς ἀνάληψιν ὅμως τῆς ἐπιτροπείας καὶ δὴ πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἰδιότητός τινος ὡς ἐπιτρόπου ὀρφανῶν, νομίμως ταύτην ἔχοντος, ἔδει πάντως, νομίζομεν, νὰ προηγηθῇ δημοσία τις πρᾶξις, αὕτη δὲ βεβαίως δὲν ἐγίνετο εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ μετὰ προηγουμένην ἑκάστοτε ἔρευναν περὶ τῆς ἱκανότητος ἢ καὶ ἀνικανότητος τοῦ κατὰ τὸν

Καθὰ ἤδη ἐξέθεμεν, τρεῖς κυρίως εἰπεῖν ἦσαν οἱ νόμιμοι λόγοι, οἷς οἱ ἐνάγοντες ἰσχυριζόμενοι, ἐπεδίωκον τὴν ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχήν, κηρυσσομένης ἀρχῆθεν ἀκύρου ἢ ἀκυρουμένης τῆς διαθήκης Α' ὅτι ἡ διαθήκη ἦν ἀρχῆθεν ἄκυρος (1), ἅτε δὴ *ἐξ ὀργῆς* γενομένη, ἐπὶ ἀδίκῳ ζημίᾳ τῶν ἐγγυτάτω γένους συγγενῶν· Β' ὅτι ἡ ἐξ ὀργῆς γενομένη διαθήκη αὕτη, ἀνεκλήθη (2) ὑπ' αὐτοῦ τοῦ δια-

νόμον ὑποψηφίου ἐπιτρόπου, ἕνεκα οἵων δήποτε λόγων, οἷον προηγουμένης καταδίκης ἐπὶ κακώσει ὀρφανῶν ἢ ὀρφανικοῦ οἴκου, ἔχθρας πρὸς τοὺς ὀρφανοὺς κλ. ὅτι δὲ ἀρνουμένου τοῦ Ἄρχοντος νὰ *ἐγγράψῃ ἐπίτροπον*, τὸν κατὰ νόμον καλούμενον, ἐχώρει κατὰ τὰς περιστάσεις ἢ ἡ *εἰς ἐπιτροπῆς κατάστασιν*, ἂν οὐδεὶς ἄλλος ὑπῆρχε νόμῳ εἰς τὴν ἐπιτροπείαν καλούμενος, ἢ *εἰς ἐπιτροπῆς διαδικασίαν*, ἐὰν πλείονες ἠμφεσβήτουν περὶ τῆς ἐπιτροπείας. Οὕτως ἡμεῖς νοοῦμεν καὶ διακρίνομεν τὰς ἐν Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 56. 6 μνημονευομένας τρεῖς περιπτώσεις 1) *εἰς ἐπιτροπῆς κατάστασιν* 2) *εἰς ἐπιτροπῆς διαδικασίαν* καὶ 3) *ἐπίτροπον αὐτὸν ἐγγράψαι*. Ἀλλὰ ταῦτα δέονται εὐρυτέρας ἐξετάσεως, ὅπερ ἐπιφυλασσόμεθα ἄλλοτε σὺν Θεῷ νὰ πράξωμεν. Ἁρμοδία πρὸς τοῦτο Ἀρχή, καθὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (Ἀθην. Πολιτ. κεφ. 56) σαφῶς διδασκόμεθα. ἦν ὁ Ἄρχων, ἐπιλαμβανόμενος ἑκάστοτε εἴτε *αὐτεπαγγέλτως* (ex officio), ἅτε δὴ εἰδικῶς ἐντεταλμένος τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ὀρφανῶν καὶ ἄλλων ἐν γένει ἀτελῶν προσώπων, δεομένων τῆς προστασίας τοῦ νόμου, εἴτε καὶ *κατ' αἴτησιν* τῶν διαφερομένων (Πρβλ. Beauchet αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 169, 180 ἑπ. 187 ἑπ. καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ συγγραφεῖς).

Ἐὰν ταῦτα οὕτως ἔχωσιν, ἆρά γε πότερον μᾶλλον ὀρθόν, νὰ καταγνῶμεν τοῦ Ἰσαίου πλημμελῆ ἢ ἐπίβουλον χρῆσιν τοῦ ῥ. *ἐγχειρίζειν* ἢ μᾶλλον νὰ παραδεξώμεθα, ὅτι τούτῳ ἐπίτηδες καὶ συμφώνως τοῖς πράγμασιν ἐχρήσατο, ἵνα δηλώσῃ ὅτι οἱ ὀρφανοὶ συνετέλεσαν ὅπως δή ποτε παρὰ τῷ Ἄρχοντι ἵνα ὁ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου δυσμενῶς πρὸς αὐτοὺς διακείμενος Κλεώνυμος καταστῇ, εὐθὺς ὡς ὁ Δεινίας ἐτελεύτησεν, ἐπίτροπος αὐτῶν, ὅτι δ' οὕτως αὐτοὶ ὡς εἰπεῖν ἐνεχείρισαν αὐτῷ τὴν οὐσίαν;

Παρασημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ὁ Dareste (αὐτόθ. σ. 17 ἐν σημ. ὑπὸ τὴν § 46) ἄλλως ἑρμηνεύει τὸ *ἐνεχειρίσαμεν*, διδάσκων ὅτι οἱ τοῦ Κλεωνύμου ἀδελφιδοῖ ἐνήλικοι γενόμενοι, παρέδοσαν αὐτῷ πρὸς διαχείρισιν τὴν περιουσίαν αὐτῶν, ὅτι δ' οὕτως αἱ δύο περιουσίαι συνεχύθησαν, ἐπελθόντος εἴδους τινὸς κοινοκτημοσύνης, ἧς, λέγει, ἀπαντῶσι καὶ ἄλλα τινὰ παραδείγματα παρ' Ἰσαίῳ.

(1) Οὐ συμφωνοῦμεν ἄρα οὔτε τῷ Dareste (αὐτόθ. σ. 2) ἀποφαινομένῳ: Le testament ne donnait lieu, du reste, à aucune question de droit, οὔτε τῷ Wyse (αὐτόθ. σ. 180) διδάσκοντι ὅτι «σύγκρουσις μεταξὺ τῆς διαθήκης καὶ τοῦ νόμου οὔτε ὑπάρχει, οὔτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ, διότι ὁ νόμος, ὃν οἱ ἀδελφιδοῖ ἐπικαλοῦνται, εἶνε ὁ νόμος περὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς». Βεβαίως, ἀλλ' ἵνα χωρήσῃ ἡ ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχή, ὑπὲρ ἧς οὗτοι ἀγωνίζονται, ἦν πάντως ἀναγκαῖον ν' ἀκυρωθῇ πρότερον ἡ διαθήκη, ὅπερ ἀδύνατον ἄνευ νομίμου τινὸς λόγου· διὰ τοῦτο, ὡς εἴδομεν, τρεῖς τοιούτους προτείνουσιν οἱ ἐνάγοντες, ὧν κυριώτατος ὁ ἐξ ἑρμηνείας τοῦ περὶ διαθηκῶν νόμου τοῦ Σόλωνος.

(2) Ἔπ. §§ 3, 43.

θέτου, μεταγνόντος (§ 19) καὶ ἀποδοκιμάσαντος αὐτὴν (§ 35), διὰ δὲ ταῦτα ἐπανειλημμένως πρὶν ἀποθάνῃ (§ 14) ζητήσαντος νὰ κληθῶσιν οἱ ἄρχοντες, παρ' οἷς ἦν κατατεθειμένη πρὸς φύλαξιν (§§ 3, 14, 15) ἵν' ἀναλάβῃ αὐτήν, ὅτι δ' ἂν μὴ ἔφθασε ν' ἀναλάβῃ (*ἀνελεῖν*) (1) τὰς διαθήκας αἴτιοί εἰσιν οἱ ἀντίδικοι, οἳ οὐ μόνον δὲν ἐξετέλεσαν τὴν ἐντολὴν τοῦ διαθέτου, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐλθόντα τῶν ἀρχόντων εἰς τὴν οἰκίαν ἀπέπεμψαν, οὕτω δὲ *τὸ ἀνελεῖν αὐτὰς ἐκείνου βουλομένου διεκώλυσαν* (§ 42). Γ' τοῦτο δὲ ἐπιδοηθητικῶς (subsidiairement) ὡς οἱ τὰ δικανικὰ νῦν ἀσκοῦντες λέγομεν, ὅτι οἱ ἐναγόμενοι ἀποδεξάμενοι τὸν προταθέντα συμβιβασμὸν (transactio) περὶ παροχῆς εἰς αὐτοὺς τοῦ τρίτου μέρους τῆς κληρονομίας, δι' αὐτοῦ τούτου *ἔργῳ ἔλυσαν* τὰς διαθήκας, καὶ δὴ ἐπακολούθως δέον εἶνε νὰ χωρήσῃ ἡ ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχή.

Περὶ τοῦ πρώτου μόνον τῶν λόγων τούτων προσῆκον νομίζομεν, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον, νὰ διαλάβωμέν τινα βοηθοῦντες τῷ Ἰσαίῳ.

Περὶ τῆς διαθήκης πλειστάκις καὶ πολλαχῶς ἐπαναλαμβάνουσιν οἱ ἐνάγοντες ὅτι ἐγένετο *ἐξ ὀργῆς* (2), ὅτι δ' οὗτοι, ἐγγυτάτω γένους ὄντες, ἀδίκως ἀπεξενώθησαν τῆς τοῦ θείου κληρονομίας, χάριν ἀπωτάτων συγγενῶν, ὅτι δ' οὐχὶ ἐξ εὐνοίας τοῦ Κλεωνύμου πρὸς τούτους ἐγένετο ἡ πρὸς αὐτοὺς δωρεά, ἀλλ' ἁπλῶς ἐξ ἔχθρας (3), πρὸς τὸν ἔχθιστον αὐτῷ Δεινίαν, τὸν ἐπίτροπον αὐτῶν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ διαθήκη προσβάλλεται ὡς testamentum ab irato conditum, καθὰ ἀκριβῶς, μακροτάτους χρόνους ὕστερον, ἐν τῷ ἀρχαίῳ

(1) Τὸ ῥ. *ἀνελεῖν* (=πάλιν λαβεῖν ἢ ἀναλαβεῖν) ἑρμηνεύει οὕτως ὁ ῥήτωρ αὐτὸς ἐν § 25: *διὰ τί οὐκ ἐν ἑτέρῳ γράψας αὐτὰ γραμματείῳ κατέλιπεν, ἐπειδὴ τὰ γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων οὐκ ἐδυνήθη λαβεῖν; ἀνελεῖν μὲν γάρ, ὦ ἄνδρες, οὐχ οἷός τ' ἦν ἄλλο γραμματεῖον ἢ τὸ παρὰ τῇ ἀρχῇ κείμενον* κτέ.

Περὶ τῆς ἀντιθέτου ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων ἑρμηνείας τοῦ μεμαρτυρημένου καὶ ὁμολογουμένου γεγονότος ὅτι ὁ Κλεώνυμος τὴν Ἀρχὴν προσεκάλει πρὸς ἀνάληψιν τῆς διαθήκης αὐτοῦ, τῶν μὲν ἐναγόντων ἰσχυριζομένων ὅτι σκοπὸν εἶχε τὴν λύσιν ἢ ἐξαφάνισιν αὐτῆς, τῶν δὲ ἐναγομένων, ὅτι οὐχὶ *λῦσαι* ἐβούλετο, ἀλλά, τοὐναντίον, *ἐπανορθῶσαι καὶ βεβαιῶσαι σφίσιν αὐτοῖς τὴν δωρεὰν* (§ 18), ἔπ. ἔτι §§ 21—26, ἔνθα οἱ λέγοντες πολλαχῶς ἀποφαίνουσιν ἀπίθανον καὶ ἡμαρτημένην τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἐκ διαθήκης κληρονόμων.

(2) Ἔπ. π. χ. §§ 3, 11, 13, 18, 19, 43 κλ.

(3) Ἔπ. π. χ. §§ 9, 10, 15.

Γαλλικῷ Δικαίῳ (1). Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ τοῦ Σόλωνος περὶ διαθηκῶν νόμῳ ἡ *ὀργὴ* δὲν συναριθμεῖται ἐν τοῖς λόγοις ἀκυρότητος· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ἐν ὀργῇ γινόμενα πάντως μέν εἰσιν ὕποπτα, ὁσάκις δὲ διὰ τούτων βλάπτεται ἢ τιμωρεῖται οὐχὶ ὁ καθ' οὗ ἡ ὀργή (2), ὡς εἶνε εὔλογον, ἀλλ' ἄλλα πρόσωπα, οὐ μόνον οὐδὲν τῷ ὀργιζομένῳ πταίσαντα, ἀλλὰ καὶ φύσει δικαιούμενα νὰ φιλῶνται ὑπ' αὐτοῦ, αὕτη ἐμφαίνει ποιάν τινα διατάραξιν τῶν φρενῶν, εὔλογον καὶ εὔκολον ἦν ἐπεκτείνων τις τὴν ἔννοιαν τοῦ σολωνείου νόμου: *ἂν μὴ μανιῶν* κτέ. νὰ καταλήξῃ διὰ τῆς ἑρμηνείας εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ *ὀργὴ μανίᾳ ἔοικε* καὶ δὴ ἄρα ὅτι τούτῳ τῷ λόγῳ νομίμως ἐδύνατο νὰ ζητηθῇ ἡ τῆς διαθήκης ἀκύρωσις (3).

Τὴν θεωρίαν ἀκριβῶς ταύτην, τὸ πρῶτον ἴσως ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ διδάσκων καὶ ἐφαρμόζων ὁ ἐπιφανέστατος τῶν Ἑλλήνων δικανικῶν,

(1) Εἶν' ὄντως σημειώσεως ἄξιον ὅτι καὶ κατὰ τὸ ἀρχαῖον Γαλλ. Δίκαιον αἱ ἐν ἀδίκῳ καὶ σφοδρᾷ ὀργῇ γενόμεναι διαθῆκαι, ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμων, ἐδύναντο νὰ προσβληθῶσιν ὡς ἄκυροι, λόγῳ οἱονεὶ παραφροσύνης (hoc colore, quasi non sanae mentis fuerint.). Ὡς δὲ διδάσκει ὁ γάλλος νομοδιδάσκαλος Planiol (Droit Civ. τ. Γ' ἀριθμ. 2877) εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐν Γαλλίᾳ ἔφθασαν ἀγόμενοι ὑπὸ τῆς σκέψεως ὅτι αἱ διὰ διαθήκης δόσεις, οὖσαι δωρεαὶ κατ' οὐσίαν, προσῆκον εἶνε νὰ ἐμπνέωνται ὑπὸ τοῦ φίλτρου, ὅτι δὲ διὰ τοῦτο αἱ ὑπὸ μίσους ἐμπνεόμεναι δέον εἶνε ν' ἀκυρῶνται. (Coutume de Bretagne ἄρθρ. 199). Ἐπιθ. ἔτι Aubry et Rau, D[t] Civ. Franç. τόμ. 7. σ. 16.

Ἁπλῶς παρατηροῦμεν ὅτι καὶ ἡ περὶ τὸ 200 π. Χ. πιθανώτατα διὰ τῶν ἐθίμων εἰσαχθεῖσα ἐν τῷ Ῥωμ. Δικαίῳ querela inoff. testamenti πρὸς προστασίαν ἰδίᾳ τῶν κατιόντων καὶ ἀνιόντων sine causa ἀποκληρωθέντων ἢ παραλειφθέντων ἐν διαθήκῃ, ἐπίσης ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ λόγου ὅτι τοιοῦτό τι testamentun non ex officio pietatis videtur esse conscriptum, διὰ δὲ τοῦτο ἐπετρέπετο ἡ προσβολὴ αὐτοῦ hoc colore, ὅτι δῆλον ὅτι ὁ διαθέτης quasi non sanae mentis fuerit. Inst. II, 18 de inoff. test.

(2) Ἀριστ. Ῥητορ. Βιβλ. Β' κεφ. β. § 1: *Ἔστω δὴ ὀργὴ ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν τῶν εἰς αὐτὸν ἢ τῶν αὐτοῦ, τοῦ ὀλιγωρεῖν μὴ προσήκοντος· εἰ δὲ τοῦτ' ἔστιν ἡ ὀργή, ἀνάγκη τὸν ὀργιζόμενον ὀργίζεσθαι ἀεὶ τῶν καθ' ἕκαστόν τινι, οἷον Κλέωνι, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπῳ.* Καὶ κατωτέρω κεφ. δ' § 31: *Καὶ ἡ μὲν ὀργὴ ἀεὶ περὶ τὰ καθ' ἕκαστα, οἷον Καλλίᾳ ἢ Σωκράτει.*

(3) Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ὁ Θεόφραστος ἐν τῷ *Περὶ νόμων* (παρὰ Στοβαίῳ ΜΔ'. 22) διδάσκων τίνων ὅρων τηρουμένων, καθ' οὓς νόμους πόλεων μνημονεύει, ἡ ὠνὴ καὶ ἡ πρᾶσις ἀκινήτου εἶνε ἰσχυρὰ καὶ ἔγκυρος, μεταξὺ τῶν λόγων ἀκυρότητος τῆς ἀγοραπωλησίας, λόγῳ ἐλαττώματος περὶ τὴν βούλησιν τῶν συναλλασσομένων, καταλέγει διαρρήδην καὶ τὴν *ὀργήν*, οὑτωσὶ λέγων: *ἀλλὰ τοῦτο προσδιοριστέον, ἐὰν μὴ*

πειρᾶται διὰ πλείστων ἐπιχειρημάτων, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ν' ἀποδείξῃ τὸν διαθέτην οὐκ εὖ φρονοῦντα, παρανοοῦντα ἢ μανιῶντα. Πράγματι δὲ ὁ διεξερχόμενος τὸν λόγον τοῦτον, καὶ μικρὸν ἂν προσέχῃ τὸν νοῦν, παρατηρεῖ ὅτι κύριος νόμιμος λόγος δι' ὃν ζητεῖται ἡ τῆς διαθήκης ἀκύρωσις εἶνε ἡ ἄδικος καὶ ἀδικαιολόγητος ὡς πρὸς τοὺς ἐνισταμένους ὀργὴ τοῦ διαθέτου καὶ ἡ ἐντεῦθεν εἰκαζομένη παράνοια αὐτοῦ (1). Οὕτως οἱ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμοι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ παριστῶσι τὸν διαθέτην ὡς δημοσίᾳ, εὐθὺς ὕστερον, μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης, ὁμολογήσαντα, (§ 11) *ὡς ὀργιζόμενος ἐκείνῳ* (τῷ Δεινίᾳ) *καὶ οὐκ ⟨ἄρα⟩ ὀρθῶς βουλευόμενος* τὰς διαθήκας διέθετο. *Πῶς γὰρ ἂν εὖ φρονῶν, ὦ ἄνδρες, κακῶς ποιεῖν ἡμᾶς ἐβουλήθη, τοὺς μηδὲν αὐτὸν ἠδικηκότας;* Ὡσαύτως κατωτέρω (§ 20) ἐπὶ τῇ ἰσχυρίσει τῶν ὑπὲρ τῆς διαθήκης ἀγωνιζομένων, ὅτι ὁ διαθέτης *μᾶλλον βεβαιοῦν τὴν διαθήκην* ἐβούλετο, ἣν ὀργιζόμενος ἐποιήσατο, *ἐνθυμεῖσθε,* λέγουσι πρὸς τοὺς δικαστάς, ὅτι τοιαῦτα ἰσχυριζόμενοι, *παράνοιαν αὐτοῦ τὴν μεγίστην οὗτοι κατηγοροῦσι. Τίς γὰρ ἂν γένοιτο ταύτης μανία μείζων ἢ τότε μὲν ὅτε Δεινίᾳ διάφορος ὢν ἔτυχεν, ἡμᾶς κακῶς ποιεῖν τε καὶ διατίθεσθαι τοιαύτας διαθήκας, ἐξ ὧν οὐκ ἐκεῖνον ἐτιμωρεῖτο, ἀλλὰ τοὺς οἰκειοτάτους ἠδίκει;* Καὶ μετ' ὀλίγα: *Καὶ τίς ἂν εὖ φρονῶν τοιαῦτα περὶ τῶν αὐτοῦ βουλεύσαιτο;* Εἶτα ἐν § 21: *εἰ δ' οὕτω παραφρονῶν ἔτυχεν ὥσθ' ἡμᾶς περὶ ἐλαχίστου ποιεῖσθαι τοὺς γένει πρωτεύοντας . . . δικαίως ἂν δήπου τὰς τοιαύτας διαθήκας ἀκύρους ποιήσαιτε.* Ἔτι ἐν § 43: *Πρὸς δὲ τούτοις ἐνθυμήθητε ὅτι αὐτὰς ἔλυσε μὲν Κλεώνυμος εὖ φρονῶν, διέθετο δὲ ὀργισθεὶς καὶ οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος· ὥστε πάντων ἂν εἴη δεινότατον, εἰ κυριωτέραν αὐτοῦ τὴν ὀργὴν ἢ τὴν διάνοιαν ποιήσετε.* Καὶ πολλάκις. ἀλλαχοῦ.

Προσθῶμεν τούτοις ὅτι ὁ ῥήτωρ τοῦτο μὲν ἵνα ἐμπεδώσῃ τὴν

παρὰ μεθύοντος, μηδ' ἐξ ὀργῆς, μηδὲ φιλονικίας, μηδὲ (παρανοοῦντος, ἀλλὰ φρονοῦντος) καὶ τὸ ὅλον δικαίως, ὅπερ κἀκεῖ προσθετέον, ὅταν ἀφορίζῃ παρ' ὧν δεῖ ὠνεῖσθαι· ἔοικε γὰρ ἐκ καιροῦ τὰ τοιαῦτα καὶ πάθους γίγνεσθαι· δεῖ δ' ἐκ προαιρέσεως· οὕτω γὰρ ἔσται δίκαιον.

(1) Πλέον ἢ δεκάκις ἐν οὕτω βραχείᾳ ἀγορεύσει διαρρήδην γίνεται λόγος περὶ τῆς ὀργῆς καὶ τῆς ἐντεῦθεν εἰκαζομένης παραφροσύνης, μανίας ἢ παρανοίας τοῦ διαθέτου. Ὅρ. §§ 3, 11, 13, 19, 20, 21, 34, 41, 43, 49, 50. Πολλάκις δ' ἔτι ἐμμέσως·

διδασκαλίαν αὐτοῦ περὶ εὐρυτέρας ἑρμηνείας τοῦ περὶ διαθηκῶν σολωνείου νόμου, τοῦτο δ' ἵνα μὴ καταπλαγῶσιν οἱ λαχόντες δικάζειν δικασταί, τὸ πρῶτον ἴσως ἀκούοντες ὅτι διαθήκη *ἐξ ὀργῆς* γενομένη ἐδύνατο νὰ ᾖ ἄκυρος, λόγῳ παρανοίας τοῦ διαθέτου, σπεύδει νὰ ὑπομνήσῃ αὐτοὺς ὅτι δὲν εἶνε ὅλως νέον τὸ πρᾶγμα, διότι *διαθήκας ἤδη πολλοὶ ψευδεῖς ἀπέφηναν, καὶ οἱ μὲν τὸ παράπαν οὐ γενομένας, ἐνίων δ' οὐκ ὀρθῶς βεβουλευμένων* (§ 41).

Ἀλλὰ πῶς ἡ δίκη αὕτη ἐτελείωσεν; Τοῦτο ἀγνοοῦμεν, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα, εἰ μὴ βεβαίως, οὐδὲ μέλλομέν ποτε νὰ μάθωμεν. Ὅμως ἐκ τῆς ὅλης ὑπερασπίσεως τοῦ Ἰσαίου κρίνοντες, μάλιστα δ' ἐκ τούτου, ὅτι οἱ λέγοντες περαίνοντες τὸν λόγον, ὑπομιμνήσκουσι μὲν τὴν περὶ τοῦ *ἰσομοιρῆσαι* συμβιβαστικὴν πρότασιν τῶν ἀντιδίκων, τὴν ἀγωνίαν δ' ἐντείνοντες ταῦθ' ὕστατα λέγουσιν πρὸς τοὺς δικαστάς, ὅτι *πάντων ἂν εἴη δεινότατον... εἰ μηδὲ τούτων αὐτοὺς ἀξιώσουσιν, ὧν οἱ ἀντίδικοι συγχωροῦσιν αὐτοῖς*, ἐκ τούτων, λέγομεν, κρίνοντες οὐδαμῶς ἀπίθανον νομίζομεν, ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν, τῇ παρεμβάσει οἰκείων καὶ φίλων ἢ καὶ δικαστῶν, πρὸ τοῦ διαψηφισμοῦ ἢ καὶ τῆς διαριθμήσεως τῶν ψήφων, ἡ δίκη ἐπερατώθη ἴσως διὰ συμβιβασμοῦ (1).

Καὶ νῦν ἐπὶ τὰ εἰς τὸν λόγον τοῦτον *Διορθωτικά*.

---

(1) Τοιούτου συμβιβασμοῦ, ὃν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *συμβιβασμὸν ἐπὶ δικαστηρίου*, μαρτύρια παρέχουσιν ἡμῖν ὅ τε Ἰσαῖος (π. τ. Δικαιογ. κλήρ. §§ 18, 29) καὶ ὁ Δημοσθένης (κ. Ὀλυμπιοδ. §§ 3, 57 ἑπ.) Πρβλ. Ἰσοκράτ. π. Καλλίμ. § 39. Ἀλλὰ καὶ *ἐξωδίκου συμβιβασμοῦ* ἔχομεν παραδείγματα Ἰσ. π. τ. Μενεκλ. κλήρ. § 38. Δημοσθ. κ. Νεαίρ. § 53.

2. ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ

Ὑπόθεσις. Περὶ τὸ τέλος: *οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι ταῖς γενομέναις ἐξ ἀρχῆς διαθήκαις διισχυρίζονται, οἱ δέ, λέγοντες ὅτι μετεκαλέσατο τὸν ἄρχοντα ἵνα λύσῃ αὐτάς, τοῖς τελευταῖον παρὰ τοῦ Κλεωνύμου γενομένοις*.

Περὶ τούτων διελάβομεν ἐν *'Αθηνᾶς* τόμ. Θ΄ σ. 58 ἑπ. ἐκεῖ δὲ ἀντὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος φανερῶς ἡμαρτημένων, ᾐκάσαμεν: *καὶ τελευταῖον* ⟨ὡς⟩ *παρα(φρονοῦντος)—ἢ παρα(νοοῦντος) Κλεωνύμου γενομέν(α)ς*.

Εἰς ταῦτα προστίθεμεν νῦν τὰ ἑξῆς:

Πάντες οἱ ἐκδόται ὁμοίως ὡς ἄνω τὸ χωρίον τοῦτο ἐξέδοσαν, πλὴν τοῦ Schömann τηρήσαντος μὲν τὴν παραδεδομένην γραφήν: *οἱ δὲ λέγοντες φασὶν ὅτι μετεκαλέσατο τὸν ἄρχοντα ἵνα λύσῃ αὐτὰς καὶ* (1) *τελευταῖον παρὰ τοῦ Κλεωνύμου γενομένοις*, εἰκάσαντος δὲ μόνον πρὸς συμπλήρωσιν ἐν τοῖς Comment. σ. 176: *καὶ* ⟨*τοῖς*⟩ *τελευταῖον παρὰ τοῦ Κλ. γενομένοις (χρῶνται τεκμηρίοις)*. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ ἀοίδιμος ἀνήρ, τῇ συνηθείᾳ τοῦ τὰς Ὑποθέσεις εἰς τοὺς Ἰσαίου λόγους γράψαντος στοιχῶν, ἀποφεύγει νὰ στίξῃ διὰ κόμματος πρὸ τοῦ *λέγοντες*, εὐλόγως ἀποφαινόμενος καὶ ἀποδεικνὺς ὅτι *οἱ λέγοντες* εἰσί, qui hanc orationem habent.

Ἤδη, μετὰ δευτέρας φροντίδας, ἐπῆλθεν ἡμῖν ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον δύναται πολλῷ κάλλιον καὶ πιθανώτερον νὰ συμπληρωθῇ ὡς ἑξῆς: *οἱ δὲ λέγοντες φασὶν ὅτι μετεκαλέσατο τὸν ἄρχοντα ἵνα λύσῃ αὐτάς, καὶ τελευταῖον* ⟨*ὡς ἐξ ὀργῆς*⟩ *παρὰ τοῦ Κλεωνύμου γενομένας*. Ὁμοίως λέγει ὁ παλαιὸς τεχνογράφος ἐν τῇ Ὑποθέσει τοῦ π. τ. Ἀστυφ. κλήρ: *ὁ λέγων*. . . *κατηγορεῖ τῶν διαθηκῶν ὡς πλαστῶν*. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀνώμαλον τῆς συνθέσεως, ἡ ὅλη Ὑπό-

(1) Σημειωτέον ὅτι ἀντὶ τοῦ τῶν Χ'/φων *καὶ* τούτου ὁ Sauppe ᾔκασε: *τοῖς*, ὃ καὶ πάντες οἱ νεώτεροι ἐκδόται ἐξεδέξαντο. Πρὸ τούτου δ' ὁ Reiske τὸν μὲν *καὶ* ἐτήρησε, μετὰ δὲ τὸ *τελευταῖον* προσέθηκε τὸ ἄρθρ. *τοῖς*.

θεσις εἶνε τόσον ἀπειροκάλως καὶ ἀμελῶς συντεταγμένη, ὥστε συνᾴδει μᾶλλον ἢ ἀπᾴδει ἡ ἡμετέρα προσθήκη.

Ὅτι δ' ὁ νόμιμος λόγος, δι' ὃν μάλιστα ζητεῖται ἡ τῆς διαθήκης ἀκύρωσις, ἣν ἡ *ὀργὴ* καὶ ἡ ἐντεῦθεν εἰκαζομένη μανία ἢ παράνοια τοῦ διαθέτου ἱκανῶς κατεδείχθη, νομίζομεν, δι' ὧν ἀνωτέρω ἐν τοῖς Ἑρμηνευτικοῖς διελάβομεν.

§ 2: ***Καὶ οἱ μὲν οἰκεῖοι καὶ οἱ προσήκοντὲς ἐπὶ τούτοις οἱ τούτων ἀξιοῦσιν ἡμᾶς καὶ τῶν ὁμολογουμένων, ὧν Κλεώνυμος κατέλιπεν αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι· οὗτοι δὲ εἰς τοῦτο ἥκουσιν ἀναισχυντίας, ὥστε καὶ τὰ πατρῷα προσαφελέσθαι ζητοῦσιν ἡμᾶς*** κτέ.

Πάντες οἱ ἐκδόται τὰ *ἐπὶ τούτοις* πλημμελῆ νομίζοντες, οἱ μὲν ὅλως ἐξέβαλον τοῦ ἐδάφους (Schöm. Scheib. Thalh.) οἱ δ' ἁπλῶς ἐν ἀγκύλαις ἐνέκλεισαν (Buerm. Wyse) ἐπίσης ἀποδοκιμάζοντες αὐτά. Τῷ ὄντι δὲν εἶνε ἀδύνατον ταῦτα κατὰ πλάνην ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως νὰ ἐπανελήφθησαν, τοῦ βλέμματος αὐτοῦ αἴφνης ἀπὸ τοῦ ἀμέσως προηγουμένου στίχ: *ὀφείλειν ἐπὶ τούτοις ἐκείνῳ φάσκοντες ἀργύριον*, ἐπὶ ταῦτα μετενεχθέντος. Ἀλλὰ περὶ τούτου δὲν πρόκειται.

Τὰ ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ: *κατέλιπεν αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι*, διαφόρως μὲν ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν ἐνοήθησαν, ὑπό τινων δ' αὐτῶν καὶ ἐνομίσθησαν ἐσφαλμένα. Οὕτως ὁ Schömann στίζει μὲν διὰ κόμματος μετὰ τὴν ἀντων. *αὐτοῖς*, συντάσσει δ' αὐτὴν πρὸς τὸ ῥ. *κατέλιπεν*. Ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη τοῦ σοφωτάτου ἀνδρὸς μάχεται ἄντικρυς πρὸς τὴν διάνοιαν τοῦ ῥήτορος, μαρτυροῦσιν αὐτοὶ οἱ ἐνάγοντες, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου διαρρήδην περὶ τοῦ Κλεωνύμου λέγοντες: *ζῶν μὲν ἡμῖν κατέλιπε τὴν οὐσίαν, ἀποθανὼν δὲ κινδυνεύειν περὶ αὐτῆς πεποίηκε*. Ἀδύνατον ἦν ἄρα οὕτω ταχέως τούτων ἐπιλαθόμενοι νὰ εἴπωσιν ὅτι ὁ Κλεώνυμος τὰ αὑτοῦ, *αὐτοῖς*, τοῖς ἀντιδίκοις δῆλον ὅτι, *κατέλιπεν*.

Ὁ Scheibe *δὲ καὶ ὁ* Buermann, τούτῳ πειθόμενος, στίζουσι μὲν ὀρθῶς διὰ κόμματος μετὰ τὸ *κατέλιπεν*, ἀμφότεροι δ' ὅμως τὴν ἀντων. *τούτων* ὀβελίζουσι περικλείοντες ἐντὸς ἀγκυλῶν. Ὁ Buermann μάλιστα (Herm. τ. XIX σ. 362) τῷ *τούτων* ἀπαρεσκόμενος καὶ ᾔκασεν ἀντ' αὐτοῦ *αὐτοῖς τούτοις*.

Ὁ Wyse ἐπίσης τὸ *αὐτοῖς τούτων* ἀποδοκιμάζων, ἀποφαίνεται (σ. 184): The fault is the position of *αὐτοῖς*, a word which

here ought to be unemphatic: *τούτων αὐτοῖς* is the proper order. Ὅθεν μετακινῶν τὴν παραδεδομένην γραφήν, διορθοῖ ἅμα καὶ καταχωρίζει ἐν τῷ ἐδάφει: *αὐτῶν τούτων*.

Μόνος ὁ Thalheim ἐπίσης μὲν στίζει ὀρθῶς διὰ κόμματος μετὰ τὸ ῥ. *κατέλιπεν*, τηρεῖ δ' ἀμετάβλητον τὴν παλαιὰν γραφήν: *κατέλιπεν, αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι*. Τούτῳ δὲ καὶ ἡμεῖς συμφωνοῦμεν πληρέστατα.

Ἀνωτέρω, ἐν τοῖς Ἑρμηνευτικοῖς διελάβομεν περὶ τῶν ἑκατέρωθεν ἀπαιτήσεων τῶν ἀντιδίκων καὶ δὴ ἄρα καὶ περὶ τοῦ βαρύνοντος, κατὰ τοὺς ἐκ διαθήκης κληρονόμους, τὰ πατρῷα τῶν ἐναγόντων χρέους πρὸς τὸν Κλεώνυμον. Ἐπίσης δ' αὐτόθι διελάβομεν καὶ περὶ τοῦ ὑπὸ τῶν παρεμβάντων προταθέντος συμβιβασμοῦ. Ἀλλ' ἐκεῖ ἐπίτηδες ἀπεφύγομεν τότε νὰ ἐξετάσωμεν ἂν διὰ τῆς συμβιβαστικῆς προτάσεως περὶ τῆς εἰς τρία ἴσα μέρη διανομῆς τῆς ὁμολογουμένης κληρονομίας τοῦ Κλεωνύμου ἀπεσβέννυντο ἢ μὴ αἱ κατ' ἀλλήλων ἀπαιτήσεις τῶν διαφερομένων, ἐκείνων μὲν ἀξιούντων, ὡς εἴρηται, χρέος τι πρὸς τὸν Κλεώνυμον τῶν ἐναγόντων, τούτων δὲ ἀρνουμένων μὲν τοῦτο, τὰ δὲ πατρῷα ἀπαιτούντων ἀνέπαφα.

Λοιπὸν τοῦτο ἐξεταστέον ἐνταῦθα.

Περὶ τῶν ἐναγομένων λέγουσιν οἱ ἐνάγοντες (§ 1) ὅτι οὗτοι *οὐ τῶν Κλεωνύμου μόνον ἀμφισβητοῦσιν ἀλλὰ καὶ τῶν πατρῴων, ὀφείλειν ἐπὶ τούτοις ἐκείνῳ φάσκοντες ἀργύριον*. Εἰς ταῦτα δ' ἀμέσως, ὡς ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἐπάγουσιν οὗτοι, ὅτι οἱ παρεμβαίνοντες ἠξίωσαν αὐτούς: *καὶ τῶν ὁμολογουμένων, ὧν Κλεών. κατέλιπεν, αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι*. Ἐνταῦθα εἶνε νομίζομεν παντὶ φανερὰ ἡ ἐπιδοτικὴ ἔννοια τοῦ συνδ. *καὶ* διὸ τὸ ὅλον χωρίον νοητέον ὧδε: οἱ τούτων οἰκεῖοι καὶ προσήκοντες οὐ μόνον ἔφασαν οὐδὲν ἡμᾶς ἐπὶ τοῖς πατρῴοις ὀφείλειν τῷ Κλεωνύμῳ, ἀλλ' ἠξίωσαν ἡμᾶς *καὶ τῶν ὁμολογουμένων, ὧν Κλεών. κατέλιπεν, αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι*.

Ὅτι δ' αὕτη ὄντως εἶνε ἡ ἔννοια τῶν λεγομένων, περιφανῶς αὖθις δηλοῦσιν οἱ ἐνάγοντες, πρὸς δεῖξιν τῆς ἀντιθέτου γνώμης τῶν ἐναντίων, πάλιν ἐπάγοντες: *οὗτοι δὲ εἰς τοῦτο ἥκουσιν ἀναισχυντίας, ὥστε καὶ τὰ πατρῷα προσαφελέσθαι ζητοῦσιν ἡμᾶς*, ὧν ὁ νοῦς αὖθις, οὐ μόνον οὐ βούλονται ἡμᾶς *αὐτοῖς* (τοῖς ἀντιδίκοις) *τούτων* (τῶν Κλεων.) *ἰσομοιρῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὰ πατρῷα ζητοῦσι προσαφελέ-*

σθαι ἡμᾶς. Πρβλ. δὲ καὶ κατωτέρω § 35 τὸ *ἰσομοιρῆσαι* ὁμοιότατα συντασσόμενον: *οὗτοι δ' ἔργῳ λύουσιν ἐθέλοντες ἡμῖν ἰσομοιρῆσαι τῆς οὐσίας*.

Ἀλλὰ διὰ τούτων ἐπίσης ἐδείχθη, νομίζομεν, ὅτι καὶ ἡ ἀντων. *αὐτοῖς* καλῶς τε καὶ ἐμφαντικῶς ὅπου τέθειται κεῖται, ἀκριβῶς πρὸς δεῖξιν τῆς ἀντιθέσεως.

Παρατηροῦμεν δ' ὅτι καὶ ἐν τῇ γαλλ. μεταφράσει τοῦ Dareste ὁ ἐπιδοτ. συνδ. *καὶ πρό*: *τῶν ὁμολογουμένων* μένει ὅλως ἀμετάφραστος, διὰ δὲ τοῦτο δὲν διαλάμπει πλήρης ἡ ἔννοια τοῦ ἑλλ. κειμένου. Ἔχει δ' ἡ μετάφρασις ὡς ἑξῆς: Toutes les personnes de leur maison et de leur famille, trouvent juste que, sur les biens reconnus laissés par Cléonyme, nous prenions une part égale à la leur, et eux, ils n' ont pas de honte; ils cherchent à nous enlever jusqu' à nos bien paternels.

Νομίζομεν ὅτι διά τινων μεταβολῶν ὁ νοῦς τοῦ χωρίου θὰ ἐδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ ἀκριβέστερον ὧδε: Et tandis que les personnes de leur maison et de leur famille, trouvent juste que nous prenions même sur les biens reconnus comme formant l' héritage de Cléonyme, une part égale à la leur, eux, ils sont à ce point dévergondés, qu' ils cherchent à nous enlever en plus nos biens paternels.

Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 180) ἐν τῇ περιλήψει τῶν §§ 1-8 ἐκφράζει συντόμως ὡς ἑξῆς: For, although the friends of our opponents concede our right to an equal share in Cleonymus' estate, our adversaries themselves not only claim this property, but, on account of alleged debts to Cleonymus, seek also to rob us of our very patrimony.

§ 11. *Καὶ εὐθὺς ἐρωτῶντος τοῦ Δεινίου παραχρῆμα εἴ τι ἡμῖν ἢ τῷ πατρὶ ἐγκαλεῖ τῷ ἡμετέρῳ, ἀπεκρίνατο... ὅτι οὐδὲν πονηρὸν ἐγκαλεῖ καὶ ἐμαρτύρησεν ὡς ὀργιζόμενος ἐκείνῳ καὶ οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος ταῦτα διέθετο. Πῶς γὰρ ἂν εὖ φρονῶν, ὦ ἄνδρες, κακῶς ποιεῖν ἡμᾶς ἐβουλήθη* κτέ.

Οἱ λέγοντες κατὰ πολλοὺς ἑκάστοτε τρόπους πειρῶνται ν' ἀποδείξωσι τὸν διαθέτην ὡς *ἐξ ὀργῆς* οὐκ εὖ φρονοῦντα ἢ μανιῶντα, ὅτε τὰς διαθήκας διέθετο, αὐτοὶ δ' ὅμως οὐδέποτε τὸ παράπαν ἀπ'

εὐθείας προτείνουσι τὴν ἰσχύρισιν ταύτην, τὸ μὲν ἴσως ἵνα μὴ ἀσέβειαν οὕτω πρὸς τὸν θεῖον δεικνύντες, δυσαρεστήσωσι τοῖς δικασταῖς, τὸ δὲ καὶ μᾶλλον προτιμῶντες ἵν' αὐτοὶ οἱ δικασταὶ εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο οἴκοθεν καταλήξωσιν.

Ὅμως ἀπίθανον ὅλως ἡμῖν φαίνεται ὅτι ὁ Κλεώνυμος, ὑπὸ τοῦ Δεινίου ἐρωτώμενος, καὶ δὴ παραχρῆμα εὐθύς, μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς διαθήκης, εἴ τι τοῖς ὀρφανοῖς ἢ τῷ πατρὶ αὐτῶν ἐγκαλεῖ, ἐδύνατό ποτε αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ, καὶ δὴ δημοσίᾳ, νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι *ὀργιζόμενος ἐκείνῳ καὶ οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος ταῦτα⟨ς⟩* (1) *διέθετο*.

Ἴσως τις λίαν σπεύδων ν' ἀντιλέξῃ ἡμῖν ἰσχυρίσηται ὅτι καὶ κατωτέρω ἐν § 43 ὁμοιότατα περὶ τοῦ Κλεωνύμου κεῖται, ὅτι τὰς διαθήκας *διέθετο ὀργισθεὶς καὶ οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος*. Ναί, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ταῦτα λέγουσιν οἱ ἐνάγοντες, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαθέθέτου, ἐν ᾧ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ, αὐτὸς ὁ Κλεώνυμος παρίσταται δημοσίᾳ περὶ ἑαυτοῦ ὁμολογῶν, ὅτι παρεφρόνει ὅτε τὰ ἑαυτοῦ διετίθετο.

Διὰ ταῦτα τὸ *οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος* ἁπλῶς ὡς συμπέρασμα τοῦ ῥήτορος ἐκλαμβάνοντες, τοῦτο δὲ τῷ λόγῳ νομίζοντες τὸ χωρίον μικρὸν ἐφθαρμένον, ὧδε διορθοῦντες ἀναγινώσκομεν: *καὶ οὐκ ⟨ἄρ'⟩ ὀρθῶς βουλευόμενος* κτέ. Ὅτι δὲ ὄντως πρόκειται περὶ συμπεράσματος αὐτὸς ὁ ῥήτωρ ὑποδηλοῖ, ἀμέσως πρὸς δικαιολογίαν αὐτοῦ ἐπάγων: *πῶς γὰρ ἂν εὖ φρονῶν, ὦ ἄνδρες, κακῶς ποιεῖν ἡμᾶς ἐβουλήθη κτέ.*

Ἀλλὰ καὶ παλαιογραφικῶς ἡ τοῦ *ἄρ(α)* παράλειψις εὐκόλως ἐξηγεῖται, ὑποτιθεμένου ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς ἐπίτηδες παρέλιπεν νομίσας ἡμαρτημένην ἐπανάληψιν τῆς ἀρκτικῆς συλλαβῆς τῆς ἀμέσως ἑπομένης λ. *ὀρθῶς (ἀρ-ὀρ)*.

Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ὁ Dareste ἐν τῇ γαλλ. μεταφράσει (σ. 5 § 11) οὐ μόνον τό: *οὐκ ὀρθῶς βουλευόμενος*, ὥσπερ ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ τό: *ὀργιζόμενος ἐκείνῳ*, ἀμφότερα ἐκλαμβάνει ὡς συμπεράσματα τοῦ: *ἀπεκρίνατο. . .ὅτι οὐδὲν πονηρὸν ἐγκαλεῖ*, διὸ καὶ ὡς ἑξῆς μεταφράζει: Quand, à l' instant même, Dinias lui demanda s'

(1) Ὅρ. κατωτ. ὑπὸ τὴν § 26 τὸν λόγον δι' ὃν διορθοῦντες ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ ταῦτα ἀναγινώσκομεν: *ταῦτα⟨ς⟩*.

il avait quelque grief contre nous ou contre notre père, il repondit ..qu' il n' avait aucun reproche à faire/ *témoignaut par là* qu' il agissait ainsi par ressentiment contre Dinias, *ce qui n' était pas raisonnable.*

Ὡς βλέπει ἕκαστος τὸ ρ. *μαρτυρεῖν* ἐνταῦθα νοοῦμεν ὡς δηλοῦν ὅτι αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ὁ Κλεώνυμος ἐμαρτύρησεν, ἤ, ὡς λέγομεν σήμερον, ὡμολόγησεν, ὅτι τὰς διαθήκας ὀργιζόμενος διέθετο. Ὀρθῶς δ' ὁ Wyse ἐν τῇ πολυωφελεστάτῃ ὄντως ἑρμηνευτικῇ ἐκδόσει αὐτοῦ (σ. 196) παραβάλλει τοῦτο πρὸς τὸ τοῦ Δημοσθ. πρ. Πανταίν. § 18: *οὐ τοίνυν μόνον ἡμῖν εἰσὶν οὗτοι μάρτυρες... ἀλλὰ καὶ Πανταίνετος αὐτός. ὅτε γὰρ λαγχάνων Εὐέργῳ τὴν δίκην εἴασεν ἐμέ, τότ' ἐμαρτύρει πρὸς ἔμ' αὐτῷ μηδὲν ἔγκλημ' ὑπόλοιπον εἶναι.*

§ 26: *Καίτοι σκοπεῖτε καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀναισχυντίαν αὐτῶν, οἵτινες ταύτας τὰς διαθήκας ἀξιοῦσιν εἶναι κυρίας, ἃς ὁμολογοῦσι μηδὲ αὐτὸν τὸν διαθέμενον ταῦτα ὀρθῶς ἔχειν ἡγεῖσθαι κτέ.*

Πρῶτος ὁ Mai (1815) μετὰ δ' αὐτὸν καὶ ὁ Scheibe καὶ ὁ Buermann καὶ ὁ Thalheim τὴν μετὰ τὸ *διαθέμενον* ἀντων. *ταῦτα* ἐνέκλεισαν ἐν ἀγκύλαις, καθὰ δὲ ὁ τελευταῖος τῶν ἐκδοτῶν τούτων διδάσκει ἐν ταῖς Ὑποσημειώσ., καὶ ὁ Meutzner ἀντὶ τοῦ *ταῦτα* ἤκασε: *τὰ αὐτοῦ.*

Τοὐναντίον ὅ τε Schömann καὶ ὁ Wyse ἀνέγκλητον νομίζοντες τηροῦσι τὴν παραδεδομένην γραφήν.

Καὶ ἡμῖν ὡσαύτως τὸ *ταῦτα* προσπίπτει πως ὕποπτον, εἰ καὶ ἀνωτέρω ἐπίσης ἀπαντᾷ (§ 11): *καὶ ἐμαρτύρησεν ὡς ὀργιζόμενος ἐκείνῳ... ταῦτα διέθετο.* Ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτ' ἐκεῖ, οὔτ' ἐνταῦθα, ἔτι ὀλιγώτερον μάλιστα, τὸ *ταῦτα* εὐαρμοστεῖ (διότι οὐδαμῶς οὐδαμόθεν φαίνεται τίνα τὰ ὑπὸ τῆς δεικτ. ἀντωνυμίας δεικνύμενα), νομίζομεν ὅτι ἂν ἓν μόνον γράμμα ἐκπεσὸν προσθῶμεν, πάντα καλῶς ἕξουσι. Διὸ ἐνταῦθα μὲν ἀναγινώσκομεν: *τὸν διαθέμενον ταύτα⟨ς⟩*, ἐν δὲ § 11: *ταύτα⟨ς⟩ διέθετο.*

Ὑπὲρ τῆς εἰκασίας δ' ἡμῶν ταύτης συνηγορεῖ αὐτὸς ὁ Ἰσαῖος, πλέον ἢ ἅπαξ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ π. τ. Κλεων. κλήρ. λόγῳ, ὁμοιότατα λέγων· § 11: *τὰς διαθήκας ταύτας διέθετο.* § 15: *Δεινίᾳ πολεμῶν ταύτας τὰς διαθήκας διέθετο.* § 26: *ταύτας τὰς διαθήκας*

ἀξιοῦσιν εἶναι κυρίας. § 30: *ὅτε τὰς διαθήκας ταύτας ἐποιήσατο.* § 35: *τίς ἂν ὑμῶν ταύτας εἶναι κυρίας τὰς διαθήκας ψηφίσαιτο.* § 48: *ὅσῳ γὰρ ἄν. . .πειρῶνται πείθειν ὑμᾶς ὡς ἐκεῖνος διέθετο ταύτας τὰς διαθήκας.* Πρβλ. ἔτι § 21: *δικαίως ἂν δήπου τὰς τοιαύτας διαθήκας ἀκύρους ποιήσαιτε.*

Οὐδὲν δὲ βλάπτει ἡ ἐπανάληψις τοῦ *ταύτας* ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ· τοὐναντίον εὐτονώτερον τὸν λόγον καθίστησιν, ἐν ἀρχῇ μὲν προτασσόμενον, εἰς τὸ τέλος δ' ἐπιτασσόμενον αὖθις. Πρβλ. § 48: *ταῦτα λέγοντες. . .καὶ ταῦτα πάντα λέγοντες.*

§ 32: *Καὶ ὡς ἀληθῆ λέγω, κάλει μάρτυρας.*

Οὕτως, ἄνευ τοῦ ἄρθρ. *τούς*, οὐ μόνον ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἀνωτέρω, εἰς τὸ τέλος τῆς § 16 ἀναγινώσκεται: *καὶ τούτων μοι κάλει μάρτυρας.* Καὶ ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ τῶν χωρίων τούτων ὁ Schömann τισὶ τῶν κωδίκων ἀκολουθῶν, τὸ ἄρθρον προσέθετο, ὥσπερ καὶ ὁ Βεκκῆρος πρότερον, ἀλλ' οἱ νεώτεροι ἐκδόται πάντες τῷ Κριψιανῷ λεγομένῳ κώδικι (A) καὶ τῷ Ἀμβροσιανῷ (Q) στοιχοῦντες, ἀμφότερα ἄνευ τοῦ ἄρθρου ἐξέδοσαν.

Ἡμεῖς τῷ Schömann ἀνενδοιάστως πειθόμενοι (αὐτόθ. σ. 190), δοξάζομεν σὺν αὐτῷ, ὅτι τὸ ἄρθρον *τοὺς μάρτυρας* plane necessarium ὄν, ἐξ ὀλιγωρίας ἢ ἀβλεψίας παρελείφθη ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων. Σημειωτέον δ' ὅτι, καθὰ ἐπικαίρως παρατηρεῖ ὁ Wyse (σ. 201) ἐν τῷ ἀρίστῳ τῶν κωδίκων, τῷ Κριψιανῷ, ἓν τῶν κυριωτάτων σφαλμάτων εἶνε ἡ παράλειψις τῶν μικρῶν λέξεων, ὅτι δ' ἐν μόνῳ τῷ Ἰσαίῳ τὸ ἄρθρον ἐλλεῖπον, διὰ χειρὸς μὲν τοῦ πρώτου διορθωτοῦ τοῦ Χ'γ/φου (A 1) 19κις προστέθειται, 17κις δὲ ὑπὸ τῶν νεωτέρων κριτικῶν. Ἐπίσης παρατηρεῖ ὁ λογιώτατος ἀνήρ, ὅτι ἐν τῷ σώματι τῶν Δημοσθενείων λόγων οὐδεμία ἄλλη ἐκφορὰ εὑρέθη πλὴν τῆς κρατούσης συνάρθρου: *κάλει. . .τοὺς μάρτυρας* (1).

Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτων, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἔκφρασις *κάλει μάρτυρας* τοσοῦτον εἶνε φανερῶς πλημμελὴς καὶ ἀνόητος, ὅσον καὶ αἱ ἑξῆς παραπλήσιοι καὶ ὡς εἰπεῖν στερεότυποι, εἰ ἀνάρθρως ἐξεφέ-

(1) Ἡμεῖς ὅμως εὕρομεν ἅπαξ ἐν τῷ κ. Μειδ. § 174 (ἔκδ. Dindorff 1851) καὶ τὴν ἐλλιπῆ γραφήν: *κάλει μοι καὶ τούτων μάρτυρας*, ἀντὶ τῆς πλήρους (§ 121): *κάλει μοι καὶ τούτων τοὺς μάρτυρας.* Ἐπίσης ἐν τῷ πρ. Εὐβουλίδ. § 27: *κάλει καὶ τούτων μάρτυρας.*

ροντο: *ἀνάγνωθι μαρτυρίας* ἢ *νόμον* — *ἀναγίνωσκε μαρτυρίαν* ἢ *νόμον* — *λαβὲ μαρτυρίαν* ἢ *νόμον* — *λέγε μαρτυρίας* — *λέγε δόγματα, ψήφισμα, γραφὴν* — *φέρε κατάλογον, διαμαρτυρίαν* καὶ μυρία ἄλλα, ἀντὶ τῶν ὡρισμένως ἀεὶ καὶ μετὰ τοῦ ἄρθρου ἐκφερομένων, ὧν βρίθουσι τὰ κείμενα τῶν ῥητόρων. Προσθῶμεν δ' εἰς ταῦτα ὅτι ὥσπερ αἱ ἐπιγραφαὶ *Μάρτυρες, Μαρτυρίαι, Νόμος* οὐ λίαν σπανίως τέλεον ἐλλείπουσιν (1) ἢ ἡμαρτημένως καταχωρίζονται, (2) οὕτως ἐπίσης ἐν τοῖς νῦν σῳζομένοις ἀντιγράφοις τῶν ῥητόρων ἢ ὅλως ἐλλείπει (3) ἢ εἶνε ἠκρωτηριασμένη (4) ἡ πολλάκις μονολεκτικῶς μόνον ἐκφέρεται ἡ τοῦ λέγοντος ἐντολὴ πρὸς κλῆσιν τῶν δεδηλωμένων μαρτύρων ἢ ἀνάγνωσιν τῶν προσκομιζομένων ἐγγράφων. (5).

Τὰ δ' εὐάριθμα χωρία, ἐν οἷς ἀπαντᾷ ἡ ἄνευ τοῦ ἄρθρου ἐκφορὰ τῆς προσκλήσεως *κάλει μάρτυρας* καὶ εἰς ἃ παραπέμπουσιν οἱ ἐκδόται, εἰσὶ τάδε: Λυσ. κ. Ἀγοράτ. § 66, π. δημ. ἀδικημ. §§ 2, 3, 9. ὑπ. Πολυστρ. § 26. — Ἰσοκρ. Τραπεζ. §§ 12, 16. πρ. Καλλίμαχ. §§ 8, 54.—Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φον. §§ 35, 56. Τούτοις δὲ προσ-

(1) Οὕτω λ. χ. ἐν τῷ π. τ. Κλεων. κλ. λόγῳ § 32 ἡ ἐπιγραφὴ *Μάρτυρες* λείπει ὅλως ἀπὸ τῶν κωδ. ABQ, προστεθεῖσα ὑπὸ τοῦ Mai. Ὡσαύτως ἡ ἐπιγραφὴ *Νόμος* λείπει ἔτι καὶ νῦν ἀπὸ τοῦ π. τ. Μενεκλ. κλήρ. § 13 μὴ προστεθεῖσα.

(2) Ὁμοίως, ἐπὶ παραδείγματι, ἐν τῷ Δημοσθ. πρ. Σπουδίαν § 18 κακῶς νῦν κεῖται ***Μάρτυρες*** ἀντὶ ***Μαρτυρίαι***, τοῦ ἀντιγραφέως πλανηθέντος ἐκ τῶν ἐπίσης ἡμαρτημένως ἐν τῷ ἀμέσως ἡγουμένῳ στίχῳ ἀναγινωσκομένων: *τῶν μαρτύρων ἀκούσατε. λέγε*, ἀντί: *τῶν μαρτυριῶν ἀκούσατε*, ὡς σαφῶς μαρτυρεῖ τὸ *λέγε*, ἀείποτε δηλοῦν ὅτι πρόκειται περὶ ἀναγνώσεως μαρτυρίας, νόμου, προσκλήσεως, διαμαρτυρίας καὶ τῶν τοιούτων. Πρβλ. αὐτόθι. §§ 10, 28. κ. Τιμοκρ. §§ 41, 44, 53 καὶ ἑπ. ὡς ἐπίσης ὅπου τὸ *λέγε* ἀπαντᾷ ἐν τοῖς ἄλλοις λόγοις τοῦ ῥήτορος.

Ἐπίσης ἐν τῷ κ. Εὐέργ. κ. Μνησιβ. § 44 κακῶς νῦν ἀναγινώσκεται *Μαρτυρίαι*, ἐν ᾧ διαρρήδην ὁ ῥήτωρ λέγει ὅτι *μάρτυρας* παρέξεται.

(3) Εἰ καὶ περιττὰ τὰ παραδείγματα, διότι πάμπολλά εἰσιν. ὅμως ὅρ. Δημοσθ. π. Ἀφοβ. § 39. πρ. Ἀπατούρ. § 3, πρ. Πανταίν. § 8, πρ. Βοιωτ. π. τ. ὀνόμ. §§ 5, 19, 24 κλ. πρ. Βοιωτ. π. τ. προικ. §§ 7, 15, 18 καὶ πλειστάκις ἀλλαχοῦ ἔν τε τούτῳ καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν Δημοσθένους καὶ τῶν ἄλλων ῥητόρων λόγοις.

(4) Ὥσπερ λ. χ. ἐν τῷ Λυσ. ὑπ. τ. Ἀριστοφ. χρημ. § 59, κ. Ἀγοράτ. § 81 (ἔκδ. μείζ. Thalheim) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρῴδ. φόν. §§ 61, 83. π. τ. Χορευτ. § 15 (ἔκδ. Blass 1892).

(5) Ὡς γνωστὸν δὲ ἡ μὲν πρὸς ἀνάγνωσιν ἐντολὴ ἐδίδοτο τῷ γραμματεῖ τοῦ δικαστηρίου (Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 67. 3) ἡ δὲ πρὸς κλῆσιν τῶν μαρτύρων τῷ δικαστικῷ κήρυκι (Δημοσθ. κ. Θεοκρ. § 42. Αἰσχ. π. Παραπρεσβ. § 36) ἔχοντι καὶ ἄλλα καθήκοντα (Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 64. 3, 66. 1, 68. 4, 69. 1).

τίθεμεν καὶ ἡμεῖς ἕτερα δύο δημοσθενικὰ χωρία, τὸ μὲν ἐκ τοῦ πρ. Μειδ. § 174, τὸ δὲ ἐκ τοῦ πρ. Εὐδουλίδ. § 27. Σημειωτέον δὲ περὶ ἑνὸς τούτων, τοῦ Ἰσοκράτ. Τραπεζ. § 12, ὅτι καθὰ παρατηρεῖ ὁ ἡμέτερος Κοραῆς (1) ἀντὶ τοῦ: *κάλει τούτων μάρτυρας*, ἐν τῷ ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασσέως παρατιθεμένῳ ἀποσπάσματι ἀναγινώσκεται: *καί μοι ἀνάβητε τούτων μάρτυρες*, ὅπερ μηνύει ὅτι ἐν τῷ ᾧ ἐχρῆτο ὁ Διονύσιος παλαιοτέρῳ ἀντιγράφῳ ἡ γραφὴ αὕτη καὶ οὐχὶ ἡ παραδοθεῖσα ἡμῖν ἔκειτο.

Ἐκ τούτων πάντων τί συνάγομεν;

Ὅτι πρῶτον αἱ περὶ ὧν ἡμῖν ὁ λόγος συνηθέσταται ῥήσεις ἢ ἀμελῶς πολλάκις ὑπ' αὐτῶν τῶν ῥητόρων ἐγράφοντο ἢ καὶ παρελείποντο ὅλως ἐνίοτε, οἰκεῖαι καὶ γνωριμώταται οὖσαι τοῖς πᾶσιν καὶ δή, ὡς εἴπομεν, στερεότυποι, δυνάμεναι ν' ἀναπληρῶνται προχείρως ἑκάστοτε καὶ διὰ μιᾶς μόνον λέξεως οἷον *κάλει*, *λέγε*, *ἀνάγνωθι* κλ. ἢ καὶ διὰ νεύματος τοῦ λέγοντος ἁπλῶς· οὕτω μάλιστα νομίζομεν ἐξηγεῖται ἡ ἔτι καὶ νῦν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις παρατηρουμένη τελεία πολλάκις ἔλλειψις αὐτῶν. Εἶτα δ' ὅτι τοιούτων ὄντων τῶν παλαιοτάτων ἀρχετύπων, οἱ μεταγενέστεροι διασκευασταὶ καὶ βιβλιογράφοι προθυμούμενοι ν' ἀποδείξωσι τελειότερον τὸν λόγον, πολλάκις προσετίθεσαν οἴκοθεν τὰ ἐλλείποντα, ὁδηγούμενοι μάλιστα ὑπὸ τῆς οἰκείας ἑκάστῳ ῥήτορι χρήσεως, οἷα ἐν τοῖς νῦν σῳζομένοις Χ'/φοις βλέπομεν ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κρατοῦσα παρὰ πᾶσι τοῖς ῥήτορσιν ἐκφορὰ εἶνε ἡ σύναρθρος: *κάλει τοὺς μάρτυρας*, οὐδεὶς δὲ λόγος οὔτε γραμματικὸς οὔτε ἑρμηνευτικὸς δικαιολογεῖ τὸ παράπαν τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἄρθρου, πάντως ἀναγκαίου ὄντος, ἡμεῖς τοὐλάχιστον ἀνενδοιάστως ἀποφαινόμεθα, ὅτι, ὅπου τὸ ἄρθρον ἐλλείπει, καὶ δὴ ἄρα καὶ ἐν τοῖς περὶ ὧν ἡμῖν ὁ λόγος δύο καὶ μόνοις χωρίοις τοῦ Ἰσαίου, ὀφείλομεν ὡς τάχιστα ν' ἀποκαταστήσωμεν αὐτό.

§ 45: *ἐπειδὴ δὲ τῷ Ξενοκλεῖ ἠγγύα ὁ Ἔνδιος τὴν ἀδελφιδῆν σου, ἐπέτρεψας ⟨ἂν⟩, ὦ Νικόδημε, τὴν ἐκ τῆς ἐγγυητῆς τῷ Πύρρῳ γεγενημένην ὡς ἐξ ἑταίρας ἐκείνῳ οὖσαν ἐγγυᾶσθαι;*

Οὕτως: *ἐπέτρεψας ⟨ἂν⟩*, κατὰ τὴν τοῦ Ἄλδου ἔκδοσιν, οἱ ἐκδό-

(1) Ἐν ἐκδ. Ἰσοκράτ. Μέρ. Β' σ. 260·

..ι πάντες, πρὸ τοῦ Buermann, μετὰ δ' αὐτὸν καὶ ὁ Thalheim, ..δὲ Buermann καὶ ὁ Wyse παραλείπουσιν ὅλως τὸν ἄν.

Καὶ καθ' ἡμᾶς ὑπάρχει τι ἐνθάδε σφαλμάτιον ἢ μᾶλλον παρά..ψις, νομίζομεν δ' ὅτι ἄρτιον τὸ χωρίον ἀποκαθίσταται ἂν ἀμέ..ς πρὸ τοῦ *ἐπέτρεψας* προσθῶμεν ἐκπεσὸν τὸ προσῆκον ἐρωτημα..κὸν μόριον: ⟨*πῶς*⟩ *ἐπέτρεψας, ὦ Νικόδημε*, κτέ. ὡς ἀκριβῶς ..ρὸν ἀνωτέρω κεῖται § 40: *φέρε γάρ, ὦ Νικόδημε, εἰ ᾔσθα ..γνηκὼς... τὴν ἀδελφὴν καὶ εἰ ᾔδεις... πῶς ἐπέτρεψας... ἐπι..σάσθαι τοῦ κλήρου* κλ. Φιλεῖ δ' ὡς γνωστὸν τὰς ἐπαναλήψεις ..ήτωρ.

§ 47: *οὔτε γὰρ ἐπιτίμιον ταῖς πρὸς τὸν ἄρχοντα εἰσαγγελίαις ..στιν, οὐδὲ ἐ ν μηδεμίαν τῶν ψήφων οἱ εἰσαγγείλαντες μεταλά..σιν, οὔτε πρυτανεῖα οὔτε παράστασις οὐδεμία τίθεται τῶν εἰσαγ..λιῶν.*

Οὕτω κατὰ τὰς ἐκδόσεις ἁπάσας. Ἀλλ' ἆρά γε ἔχει ἐν πᾶσιν ..ῶς τὸ χωρίον ἢ μὴ πρὸς τὸ τέλος ὑπολείπεταί τι σφαλμάτιον; Καθ' ἡμᾶς ἀντὶ: *οὐδεμία* ἀναγνωστέον: *οὐδεμιᾷ.*

Ἀνεγνώσθη δὲ φαίνεται παλαιόθεν ἤδη κακῶς τὸ: *οὐδεμιᾷ*, συν..ὲν ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως πρὸς τὴν ἀμέσως ἡγουμένην λ: *παρά..ς*, ἐν ᾧ κατ' ἀλήθειαν καὶ ἡ νομικὴ ἑρμηνεία καὶ ἡ γεν. *τῶν ..γελιῶν* κελεύουσι ν' ἀναγνῶμεν: *οὐδεμιᾷ... τῶν εἰσαγγελιῶν.* Περὶ τῶν πρὸς τὸν Ἄρχοντα εἰσαγγελιῶν τούτων, αἷς *οὔτε ἐπι..ον ἔπεστιν, οὔτε πρυτανεῖα οὔτε παράστασις τίθεται*, διελάβομεν .. 112 ἐπ. τῶν *Συμβολῶν εἰς τὸ Ἀττ. Δίκαιον* (ἐν *Ἀθηνᾷ* τόμ. ..τ. 1 ἐπ.) ἑρμηνεύοντες τὴν λ. *Εἰσαγγελία* τοῦ Κανταβριγ. Λεξι.. αὐτόθι δὲ διεξηγούμεθα καὶ πῶς, καθ' ἡμᾶς, ἀδικήματά τινα .. τὸν νόμον διὰ γραφῶν πρὸς τὸν Ἄρχοντα διωκόμενα (Ἀριστοτ. ..ν. Πολ. κεφ. 56.6) κατήντησαν βαθμηδὸν διὰ τῆς αὐθαιρέτου ..ικῆς ἑρμηνείας νὰ διώκωνται δι' εἰσαγγελίας· περὶ τούτων δ' ..ῶς εἶνε ὁ λόγος ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ.

Ἡ κατάχρησις δ' αὕτη ἔτι μᾶλλον ἐκορυφώθη ἐπὶ τῶν χρόνων Ὑπερείδου ἐν δικαίᾳ ἀγανακτήσει ἀναφωνοῦντος ἐν τῷ ὑ. ..ν. § 2: *οὕτως ὑπὲρ μεγάλων ἀδικημάτων καὶ περιφανῶν αἱ ..γελίαι τότε ἦσαν, νυνὶ δὲ τὸ γιγνόμενον ἐν τῇ πόλει πάνυ κατα-*

γέλαστόν ἐστιν. Διομήδης μὲν καὶ 'Αντίδωρος ὁ μέτοικος εἰσαγγέλλονται ὡς πλέονος μισθοῦντες τὰς αὐλητρίδας ἢ ὁ νόμος κελεύει... Εὐξένιππος δ' ὑπὲρ τῶν ἐνυπνίων ὧν φησιν ἑορακέναι· ὧν οὐδεμία δήπου τῶν αἰτιῶν τούτων οὐδὲν κοινωνεῖ τῷ εἰσαγγελτικῷ νόμῳ. Ἐπ. ἔτι ὑ. Λυκόφρ. § 12.

Ἐντεῦθεν δ' ἐπίσης γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος κατάχρησις προῦκυψεν ἐκ τῆς ὑπεράγαν εὐρείας ἑρμηνείας τοῦ εἰσαγγελτικοῦ νόμου.

§ 48. *Κεφάλαιον δὲ τῶν εἰρημένων, ᾧ πάντας ὑμᾶς προσέχειν δεῖ τὸν νοῦν· ὅσῳ γὰρ ἂν ταῦτα λέγοντες ἀποφαίνωσι καὶ πειρῶνται πείθειν ὑμᾶς ὡς ἐκεῖνος διέθετο ταύτας τὰς διαθήκας... κα ταῦτα πάντα λέγοντες καὶ διισχυριζόμενοι μηδέτερον ἀποφαίνωσι μήθ' ὡς ἐγγυτέρω τῷ γένει προσήκουσι μήθ' ὡς οἰκειότερον ἡμῶν πρὸς Κλεώνυμον διέκειντο, ὑμεῖς ἐνθυμεῖσθε ὅτι ἐκείνου κατηγοροῦσιν κτέ.*

Ταῦτα λέγουσιν οἱ ἐνάγοντες, ἅμα μὲν διὰ βραχέων ἀνακεφαλαιοῦντες πάντα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀντιδίκων, ἅμα δὲ καὶ ἀνασκευάζοντες αὐτά.

Τὰ ἐν ἀρχῇ: *ὅσῳ γὰρ ἂν ταῦτα λέγοντες ἀποφαίνωσι* ἐσφαλμένα ὑποληφθέντα, παρέσχον χώραν εἰς πολλὰς εἰκασίας. Οὕτω πρῶτος ὁ Δοβραῖος διττῶς περὶ αὐτῶν ἤκασεν, ὅτι τουτέστιν ἀναγνωστέον ἤ: ⟨*ἐν*⟩ *ὅσῳ*, ἀπαλείφοντες τά: *ταῦτα λέγοντες ἀποφαίνωσι* καὶ ἤ: *ὅσῳ γὰρ ἂν* ⟨*μᾶλλον*⟩, πάλιν ἀπαλείφοντες τά: *ταῦτα λέγοντες*. Τούτῳ δ' ἐν μέρει ἀκολουθῶν καὶ ὁ Buermann ἤκασεν: *ὅσῳ γὰρ ἂν* ⟨*μᾶλλον ἀεὶ*⟩ *ταὐτά*, μεταβάλλων, ὡς βλέπομεν, καὶ τὸ *ταῦτα* εἰς: *ταὐτά*, ὡς ὅλως ἄσχετον ὂν πρὸς τὰ ἡγούμενα, ἐπικαλούμενος δὲ πρὸς τοῦτο καὶ τὴν γνώμην τοῦ μεγάλου Κοβήτου, ἐπίσης περὶ τοῦ *ταῦτα λέγοντες* ἀποφηνομένου ὅτι εἰσὶν ἐφθαρμένα (Hermes XIX σ. 326).

Ὁ Schömann, περὶ τοῦ *ὅσῳ* μόνον ἀμφιβάλλων, ἀντ' αὐτοῦ ἤκασεν: *ἐν ᾧ* «ut haec sit structura» : *ἐνθυμεῖσθε ὅτι, ἐν ᾧ ἂν ἀποφαίνωσιν - ἐκείνου κατηγοροῦσιν»*. Ὁ Thalheim δὲ τὸ μὲν *ὅσῳ* ἐτήρησε, τὸ δὲ *ταῦτα*, ὅλως ἐξαλείφων, ἀντ' αὐτοῦ ἤκασεν ἅμα καὶ κατεχώρισεν ἐν τῷ ἐδάφει *πλείω*: *ὅσῳ γὰρ ἂν πλείω λέγοντες* κτέ

Ὁ Wyse τέλος τηρεῖ μὲν ἀναλλοίωτον τὴν παραδεδομένην γραφήν, ὀβελίζων ὅμως καὶ οὗτος ὡς ἐφθαρμένα τά: *ὅσῳ γὰρ ἂν ταῦτα λέγοντες ἀποφαίνωσι*, ἀντ' αὐτῶν εἰκάζει διερωτώμενος: Quidni *ὅσοι γὰρ ἂν τἀναντία λέγοντες ἀναβαίνωσι?*

Καὶ ταῦτα μὲν ἐπιφανέστατοι κριτικοὶ ἀποφαίνονται, ἡμεῖς δ' ὅμως περὶ μὲν τοῦ *ὅσῳ* ὑπὸ τοῦ Scheibe διδασκόμενοι (1), περὶ δὲ τοῦ *ταῦτα* τῷ Ἰσαίῳ μάλιστα πειθόμενοι, νομίζομεν ὅτι ἀμφότερα καλῶς τε καὶ ὑγιῶς ἔχουσι. Τῷ ὄντι ἡ δοτ. *ὅσῳ*, ὡς διδάσκουσιν αἱ ὑπὸ τοῦ Scheibe παρατιθέμεναι παραπομπαί, οὐ μόνον καθ' ἑαυτὴν ἔχει ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ τελέως ἁρμόζει ἐνταῦθα, σημαίνουσα ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον τὰ *ἐν ὅσῳ* ἢ *ἐφ' ὅσον* ἢ τὸ τῶν γάλλων tantque(2). Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν δεικτ. ἀντ. *ταῦτα*, πλὴν ὅτι οὐδὲν μέγα σημαίνει ἂν τῶν δεικνυμένων προτάσσηται, εὐθὺς παραχρῆμα ἓν καθ' ἓν εἰδικῶς ἐπιφερομένων (3): *ὡς* (=ὅτι δῆλον ὅτι) *ἐκεῖνος διέθετο ταύτας τὰς διαθήκας* κτὲ. (4) αὐτὸς ὁ Ἰσαῖος ἐξ Ἅδου ὡς εἰπεῖν

(1) Τάδε παρατηρεῖ ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἐν Praef. Grit. σ. XV: *ὅσῳ*] Cave mutarə animum inducas. «cfr. Ellendt. lex. Soph. 2 p. 378. Intpp. ad Thucyd. 6. 89». Turr. Adde Lysiae or. 4 § 13. Herod. V. 49 κτέ. Πρὸς ταῦτα βεβαίως στρέφεται ἡ τοῦ Wyse ἀπορητικὴ παρατήρησις (αὐτόθ. σ. 230: «It is strange that any one should ever have thought the text adequately defented by references to Ellendt, Lex Soph. s. v. ὅσος, Thuc. 6. 89. 6, 92. 5. 40, Lys. 4. 13».

(2) Ὁ Dareste ἀπεμακρύνθη μικρὸν τῆς διανοίας τοῦ ῥήτορος μεταφράζων: Quand ces hommes entreprennent de vous prouver.. quand avec tous leurs discours et toutes leurs affirmations ils ne prouvent etc. Νομίζομεν δ' ὅτι ὧδέ πως θὰ ἔλεγέ τις ἀκριβέστερον: Tant que ces hommes entreprennent de vous prouver.. .et tout cela disant et prétendant, ils ne prouvent etc.

(3) Σημειούσθω δ' ἄλλως ὅτι οὐδὲν τούτων εἶνε νέον, ἀλλὰ πάντα ἐν κεφαλαίῳ ὑπόμνησις τῶν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐκτεθέντων καὶ ἀνασκευασθέντων ἐπιχειρημάτων τῶν ἀντιδίκων.

(4) Πρβλ. νεώτατον παράδειγμα Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. Κεφ. 9. 1: *δοκεῖ δὲ τῆς Σόλωνος πολιτείας τρία ταῦτ' εἶναι τὰ δημοτικώτατα· πρῶτον* κτέ. Ὅμως δὲ σπεύσωμεν νὰ προσθῶμεν ὅτι καὶ ἐνταῦθα τὸ *ταῦτα* ἀπεδοκιμάσθη ὑπό τε τοῦ ἀοιδίμου Blass (ἔκδ. 4η App. σ. 124: falsum est ταῦτα pro τάδε; delere rectius videtur quam mutare) καὶ ἄλλων ἐπιφανεστάτων φιλολόγων ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν αὐτῶν, τῶν Herwerden-van Leeuwen καὶ τῶν Kaibel-Wilamovitz. Ὁ Kaibel 144 μάλιστα ἀντὶ τοῦ *τρία ταῦτ'* (α) καὶ ἤκασε: *τρία πάντων*. Τοὐναντίον ὁ Kenyon (ἀκαδ. ἔκδ. Βερολ. 1903), ὁ Sandys (ἔκδ. β') καὶ ὁ Thalheim (ἔκδ.

μετακαλούμενος μαρτυρεῖ καὶ βοᾷ ὅτι τὸ ταῦτα οὐ μόνον ὑπ' αὐτοῦ ἐγράφη, ἀλλὰ καὶ κάλλιστα ἔχει, διὸ καὶ αὖθις ἐπαναλαμβάνει αὐτὸ ἐπιδεικτικῶς: *ὅσῳ γὰρ ἂν* ***ταῦτα λέγοντες*** *. . πειρῶνται πείθειν ὑμᾶς ὡς ἐκεῖνος διέθετο. . καὶ* ***ταῦτα πάντα λέγοντες*** *. . μηδέτερον ἀποφαίνωσιν. . . . ὑμεῖς ἐνθυμεῖσθε ὅτι ἐκείνου κατηγοροῦσι* κτέ.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· τοῦτο δὲ μόνον προστίθεμεν ὅτι ἀντὶ τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς § 48: *προσέχειν δεῖ τὸν νοῦν* προτιμῶμεν ν' ἀναγνῶμεν, συμφώνως τῷ κώδ. 2: *δεῖ προσέχειν τὸν νοῦν*.

§ 51: *Πάντων γὰρ ἂν εἴη δεινότατον, εἰ τῶν ἀντιδίκων γιγνωσκόντων ἡμᾶς δίκαιον εἶναι τὸ μέρος αὐτῶν λαβεῖν, ἡμεῖς ἅπαντ' αὐτοὺς ἔχειν ψηφίσαισθε* (1) κτέ.

Καθὰ ἐν § 16 περὶ τῶν ἐναγομένων λέγεται, οἱ τούτων φίλοι καὶ Κηφίσανδρος παρεμβαίνοντες *ἠξίουν νείμασθαι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τρίτον μέρος ἁπάντων τῶν Κλεωνύμου ἔχειν* τοὺς λέγοντας. Οὗτοι δ' αὖθις ἐν § 28 ἐπαναλαμβάνουσιν: ὅτι ὁ τούτων οἰκεῖος Κηφίσανδρος *δίκαιον ἡγεῖτο εἶναι μέρος ἕκαστον ἡμῶν ἔχειν τῆς οὐσίας*. Λέγουσι δ' οἱ αὐτοὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦ λόγου § 2 ὅτι οἱ τῶν ἀντιδίκων οἰκεῖοι καὶ προσήκοντες ἠξίωσαν αὐτοὺς *καὶ τῶν ὁμολογουμένων, ὧν Κλεώνυμος κατέλιπεν, αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι*, εἶτα δ' αὖθις ἐν § 35 ὅτι τὰς διαθήκας αὐτοὶ οἱ ἀντίδικοι *ἔργῳ λύουσιν ἐθέλοντες ἡμῖν ἰσομοιρῆσαι τῆς οὐσίας*.

Κατὰ ταῦτα τὰ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἡμῖν χωρίῳ ἀναγινωσκόμενα: *δίκαιον εἶναι τὸ μέρος αὐτῶν λαβεῖν* δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἢ ἣν καὶ τἀνωτέρω παρατιθέμενα χωρία σαφῶς ἐμφανίζουσιν ἔννοιαν, τὴν διανομὴν δῆλον ὅτι τοῦ κλήρου εἰς τρία ἴσα μέρη καὶ τὴν παροχὴν τοῦ τρίτου μέρους εἰς τοὺς λέγοντας. Ἀλλ' ἆρά γε ὀρθῶς ταῦτα ἔχουσιν ἢ μὴ μᾶλλον εἰσὶν ἐφθαρμένα;

Καθ' ἡμᾶς (καίτοι ἐξ ὧν πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκδόσεων ἔχομεν οὐδένα

1909) τηροῦσι τὴν παραδεδομένην γραφήν. Πρβλ. ἔτι Ἰσ. π. τ. Μενεκλ. κλ. § 8: *ἐδεῖτο οὖν ἡμῶν δοῦναι χάριν ταύτην αὐτῷ, ἐκδοῦναι ἄλλῳ αὐτὴν* κτέ·

(1) Οὕτως ὁ Scheibe, ὁ Buermann καὶ ὁ Wyse, καὶ κατωτέρω: *ἡγήσαισθε -ἀξιώσαιτε*, ἀκολουθοῦντες τῷ Βεκκήρῳ, ὃν ἀποδοκιμάζει ὁ Schömann ὅτι contra libros et praeter necessitatem τὰς γραφὰς ταύτας εἰσήγαγεν. Ὁ δὲ Thalheim μόνον ἀντὶ *ψηφίσεσθε* ἐξέδωκε *ψηφιεῖσθε*, τὰ δ' ἄλλα ἀκολούθως τῇ παραδεδομένῃ γραφ: ***ἡγήσεσθε - ἀξιώσετε***.

τῶν κριτικῶν ὁρῶμεν τούτοις προσκρούσαντα) τὸ χωρίον περιφανῶς νοσεῖ. Πρῶτον διότι ἀδύνατον εἶνε νὰ εὑρεθῇ ἐν τοῖς συμφραζομένοις τὸ ὄνομα ἀνθ' οὗ ἡ ἐπαναληπτ. ἀντων. *αὐτῶν* τέθειται: *αὐτῶν* τίνων; Εἰς τὸ ἐγγύτατα δὲ κείμενον ὄνομα: *τῶν ἀντιδίκων* κατ' οὐδένα τρόπον δύναται ὀρθῶς ν' ἀναφέρηται, διότι τὸ μέρος εἶνε οὐχὶ τῶν ἀντιδίκων, ἀλλὰ τοῦ κλήρου ἢ τῆς οὐσίας τοῦ Κλεωνύμου. Ἡ ἀντων. ἄρα *αὐτῶν* βεβαίως ἔσφαλται.

Εἶτα δὲ διότι καὶ τὸ μετὰ τοῦ ἄρθρου φερόμενον: *τὸ μέρος* ἐπίσης παρέχει ὑπόνοιαν φθορᾶς. Τῷ ὄντι, καίτοι τὸ ποσοστὸν τοῦ μέρους διὰ τοῦ ἄρθρου παρίσταται ὡρισμένον, ὅμως κατ' ἀλήθειαν μένει ἀόριστον. Καὶ τοῦτο ἄρα καθίστησι τὸ χωρίον ὕποπτον.

Ὅθεν διορθοῦντες τὰ ἐφθαρμένα ταῦτα ἀναγινώσκομεν ὧδε: *τὸ ⟨ἴσον⟩ μέρος αὐτοῖς λαβεῖν.*

Οὕτω διαλάμπει, νομίζομεν, πλήρης καὶ ἀκέραιος ἡ ἔννοια τοῦ συγγραφέως: *πάντων γὰρ ἂν εἴη δεινότατον, εἰ τῶν ἀντιδίκων γιγνωσκόντων ἡμᾶς δίκαιον εἶναι τὸ ⟨ἴσον⟩ μέρος αὐτοῖς λαβεῖν, ὑμεῖς πάντ' αὐτοὺς ἔχειν ψηφίσαισθε* (1).

Εἶνε παντὶ φανερὸν ὅτι τό: *ἴσον μέρος αὐτοῖς λαβεῖν* οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἁπλῶς παράφρασις τοῦ *ἰσομοιρῆσαι* τινὶ τινός, ᾧ δὶς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ χρῆται ὁ ῥήτωρ, ἐν § 2: *αὐτοῖς τούτων ἰσομοιρῆσαι* καὶ ἐν § 35: *ἰσομοιρῆσαι τῆς οὐσίας.*

Ὅτι τὸ *αὐτοῖς* εὐκόλως ἐδύνατο νὰ παραφθαρῇ εἰς *αὐτῶν* οὐδεὶς πιστεύομεν ἀντερεῖ· προύκυψε δὲ πιθανώτατα ἐκ πλημμελοῦς ἀντιλήψεως τοῦ ἀντιγραφέως, συντάξαντος αὐτὸ πρὸς τὸ ἐγγύτατα κεί-

(1) Ὁ Dereste (αὐτόθ. σ. 14) ὡς ἑξῆς μεταφράζει τὸ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίον: Ce serait en effet une chose déplorable si, quand nos adversaires reconnaissent eux-mêmes qu' il est juste de nous faire *une part de ces biens*, vous alliez décider qu' ils auront tout. Ὡς βλέπει ἕκαστος, βιαζόμενος τὸ γράμμα τοῦ πλημμελῶς ἔχοντος χωρίου, μεταφράζει ὡς εἰ ἀορίστως ἔκειτο: *μέρος τι τούτων λαβεῖν*. Κατὰ τὴν ὑφ' ἡμῶν προτεινομένην διόρθωσιν ὧδέ πως ταῦτα μεταφραστέον: *nous faire une part égale à la leur*, ὡς ἀλλαχοῦ (§§ 2, 35) ὁ σοφὸς γάλλος μεταφράζει τὸ *ἰσομοιρῆσαι*.

Δυστυχῶς στερούμεθα τῆς ἐν ἔτει 1901 ὑπὸ Fil. P. Caccialanza μετὰ προλεγομένων καὶ σημειώσεων δημοσιευθείσης ἰταλικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἰσαίου, ἣν μόνον ἐκ τῆς ἐν Neue Iahrbûcher σ. 66 ἑπ. τοῦ 1903 βιβλιογραφίας τοῦ κριτικωτάτου Φρ. Βλασσίου γινώσκομεν.

μενον: *ἀντιδίκων*, εἰς ὃ ἔτι καὶ νῦν κακῶς ἀναφέρεται (1).

Ἡ δὲ παράλειψις τοῦ *ἴσον* φαίνεται ἀρχαιοτέρα τῶν νῦν σῳζομένων ἀντιγράφων, διότι καὶ ἐν αὐτοῖς ἐπίσης παραλείπεται (2).

Τῆς λ. *μέρος* ποιεῖται πολλάκις χρῆσιν ὁ ῥήτωρ ἔν τε τῷ παρόντι λόγῳ καὶ τοῖς ἄλλοις, μετὰ τοῦ ἄρθρου μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τοῦ ὁρίζοντος τὸ μέρος ἀριθμητικοῦ (3), σπανίως δὲ ἄνευ τοῦ ἄρθρου (4), ὅπου ἀορίστως ἢ περὶ γνωστοῦ ἤδη μέρους λέγει. Περὶ τούτων θὰ διαλάβωμεν ἐν τοῖς ἑξῆς σὺν Θεῷ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἑκάστοτε, ὁσάκις ἀνάγκη παρίσταται.

Β΄.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΕΝΕΚΛΕΟΥΣ ΚΛΗΡΟΥ

1. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ

Ἐν τῇ προτασσομένῃ τοῦ λόγου τούτου παλαιᾷ ὑποθέσει, οἱ διώκοντες λέγονται κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν *ἀδελφοί*, προστίθεται δ' ὅτι ὁ λόγος οὗτος εἶνε ἐναντίος τῷ π. τ. Κλεωνύμ. κλήρου: *ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ συγγενείας εἶπεν, ὧδε δὲ ὑπὲρ διαθήκης.*

Τί κατὰ νοῦν εἶχεν ὁ τεχνικὸς λέγων ὅτι ὁ θετὸς υἱὸς *ὑπὲρ διαθήκης* ἀγωνίζεται ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν, ὅμως ὁ ῥήτωρ δὶς διαρρήδην διαψεύδει αὐτὸν λέγων (§ 14): *ἐμὲ ποιεῖται, οὐκ ἐν διαθήκαις . . . γράψας* καὶ κατωτέρω (§ 44): *ἀπέφηνα . . . οὐ λόγῳ οὐδὲ διαθήκῃ*

(1) Τοιαῦτα, ἐκ γραμματικῆς ἀφομοιώσεως, ὡς λέγονται, σφάλματα τοῦ κώδ. Α παρατίθησιν ἱκανὰ ὁ Wyse ἐν σ. XXXIX τῆς Κριτ. Εἰσαγωγῆς, ἐπίσης δὲ παρετήρησε καὶ ὁ Buermann.

(2) Κατὰ τὸν Wyse, ἐπιμελέστατα μελετήσαντα τὰ κατὰ τοὺς κώδικας, ἐκ τῶν παμπόλλων παραλείψεων τοῦ κώδ. Α πλεῖσται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰσὶ σφάλματα αὐτοῦ τοῦ ἀρχετύπου. Ἔνθ' ἀνωτ. σ. XXXVI.

(3) Ὅρ. π. τ. Κλων. κλ. § 16. Δικαιογ. κλ. §§ 6, 8, 16, 29. Φιλοκτ. κλ. § 46. Ἀπολλ. κλ. §§ 23, 24, 25. Ἁγν. κλ. § 23 κλ.

(4) Ὅρ. π. τ. Κλεων. κλ. §§ 28, 35. Ἀπολλ. κλ. § 20 κλ.

τὴν ποίησιν γεγενημένην, ἀλλ' ἔργῳ κτέ. Σημειωτέον δ' ὅτι οὐδὲ καθ' ὑπόνοιαν συνάγεταί ποθεν τοῦ λόγου ὅτι ὁ Μενεκλῆς κατέλιπε διαθήκην· ὅλως τοὐναντίον μάλιστα.

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὸν τῶν διωκόντων ἀδελφῶν ἀριθμόν, οὓς ὁ γραμματικὸς θέλει δύο τοὐλάχιστον *(ἀδελφῶν ἀμφισβητησάντων τοῦ κλήρου)* οἱ νεώτεροι ἑρμηνευταὶ ἀποφαίνονται ὅτι οὗτος ἐπλανήθη, διότι ὁ Μενεκλῆς ἕνα μόνον ἀδελφὸν κατέλιπε. Οὕτως ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 199) νομίζει ὅτι ὤφειλε μᾶλλον νὰ εἴπῃ *ἀδελφοῦ ἀμφισβητήσαντος*· nam unum Meneclis fratrem fuisse apparet e § 21. Sed induxit fortasse gremmaticun nostrum, quod passim adversarios plurali numero designari videret, ut §§ 15, 17, 31, 33, 38. Nimirum filius quoque adversarii, particeps quodammodo causae paternae, in judicio aderat. Ταὐτὰ διδάσκει καὶ ὁ Jebb (1), κατηγορηματικώτερον μάλιστα, ἀποφαινόμενος ὅτι ἐκ μὲν τῆς § 21 δείκνυται ὅτι ἕνα μόνον ἀδελφὸν εἶχεν ὁ Μενεκλῆς, διὰ δὲ τοῦ ἐν § 38 *ἀμφότεροι οὗτοι* καὶ τῆς κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν ἐκφορᾶς δηλοῦνται ὁ μόνος ἀδελφὸς οὗτος καὶ ὁ τούτου υἱός. Τὴν αὐτὴν τῷ Schömann περὶ ἑνὸς ἀδελφοῦ γνώμην ἔχουσιν ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 237) ἔτι δὲ ὁ Scheibe καὶ ὁ Thalheim, ὡς δείκνυται ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν αὐτῶν γενεαλ. πινάκων, ὡσαύτως δὲ ὁ Buermann, καθὰ δηλοῖ οὗτος ἐν ταῖς κριτ. ὑποσημειώσεσιν, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Moy (2), διδάσκοντες ὅτι ὁ Μενεκλῆς ἕνα μόνον ἀδελφὸν κατέλιπε, τὸν διώκοντα. Ὁ δὲ Dareste ἐν τῇ γαλλ. μεταφράσει (3) περὶ τοῦ διώκοντος ἀποφαίνεται ὅτι εἶνε ἐκ τῶν τοῦ Μενεκλέους ἀδελφῶν, ὅτι δὲ οὗτος ἀγωνίζεται οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς, τῆς ἀνεψιᾶς καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν (§ 21) γεννηθέντων, ὡς λέγει, μετὰ τὴν υἱοθεσίαν (4).

(1) Jebb, Att. Orators τόμ. Β σ. 337 σημ. 1.

(2) Les Plaid. d' Isée σ. 147, 156.

(3) καὶ (4) Σελ. 19 καὶ σημ. 1. Σημειωτέον ὅτι τὰ τελευταῖα ταῦτα εἰσὶν ἁπλῶς εἰκασία τοῦ λογιωτάτου ἀνδρός, διότι οὐδαμοῦ τοῦ λόγου λέγεται ὅτι οἱ ἐκ πλαγίου συγγενεῖς οὗτοι, μνημονευόμενοι ἐν § 21, ἐγέννησαν τέκνα *μετὰ τὴν υἱοθεσίαν*, οὐδ' ὅτι ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς ἀγωνίζεται καὶ ὑπὲρ αὐτῶν· φαίνεται δ' ὅτι εἰς τὴν εἰκασίαν ταύτην προῆλθεν ἐκ τῆς ἐν § 21 φράσεως: *ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐγένετο αὐτῷ*

Πρὸς ταῦτα παρατηροῦμεν ὅτι, κατὰ τὸν νόμον, μόνον ἀδελφοὶ ἢ τετελευτηκότων ἀδελφῶν παῖδες ἐδύναντο νὰ ὦσι διώκοντες ἐν τῇ δίκῃ ταύτῃ, ἀποκλείοντες τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς πάντας τοὺς ἐν τῇ § 21 μνημονευομένους ἑτέρους ἐκ πλαγίου συγγενεῖς τοῦ Μενεκλέους, τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ δῆλον ὅτι, τὴν ἀνεψιὰν (ἐξαδέλφην) καὶ τὸν ἀνεψιὸν (ἐξάδελφον), περὶ ὧν ἄλλως μικρὸν κατωτέρω προστίθεται (§22) ὅτι *ἦν οὐδεὶς ἄλλος συγγενὴς αὐτῷ πλὴν τούτων*. Ταὐτὸ δ' ὡς εἰκὸς ῥητέον καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ (§§10, 21) τοῦ διώκοντος, ἐπίσης ἀποκλειομένου ὑπὸ τοῦ ἑαυτοῦ πατρός. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων φθάνομεν εἰς ὃ καὶ ὁ Schömann καὶ οἱ μετ' αὐτὸν λογιώτατοι ἄνδρες συμπέρασμα, ὅτι τοὐτέστι ὁ ἡμέτερος τεχνικὸς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπλανήθη ἐκ τῆς κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν ἐκφορᾶς (*οὗτοι, τούτους, τούτων* §§ 14, 15, 17, 31, 33, 38, 47 κλ.) ἐπίσης δ' ἴσως καὶ ἐκ τοῦ ἐν § 38 κειμένου: *τὰς γὰρ διαλύσεις φαίνονται πρὸς ἐμὲ ποιησάμενοι ἀμφότεροι οὗτοι* (1), ἐξ ὧν συνήγαγεν ὅτι οἱ διώκοντες ἦσαν δύο καὶ δὴ ἄρα

οὐδεὶς τούτων τῶν συγγενῶν, ἣν μεταφράζει: mais au début il ne lui était encore né aucun de ces parents. Ἡμεῖς ὅμως ἀμφιβάλλομεν ἂν τοιαύτην ἔννοιαν παρέχει τὸ ἑλλ. κείμενον, νομίζομεν δ' ὅτι ἀκριβέστερον θὰ μετέφραζέ τις: mais absolument aucun il ne lui était né de ces parents.

Ἐν δὲ τῷ π. τ. Πύρρ. κλήρ. § 50: *οἶμαι δὲ οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν ἐκεῖνον, οὐδ' ἄλλον...οὐδένα*, ὁ Dareste μεταφράζει διαφόρως τὸ *τὴν ἀρχήν*: mais je crois que ni Endios, à commencer par lui, ni en genéral aucun adopté. Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ, ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν Ἔνδιον νομίζει τοῦτο ἀδύνατον, ἐπάγει δ' ὅτι οὐδ' ἄλλος οὐδεὶς τῶν εἰσποιήτων θὰ ἐδείκνυτο οὕτως εὐήθως καὶ ὀλίγωρος τῶν νόμων, ὥστε κτλ.

(1) Τὸ *ἀμφότεροι οὗτοι*, ὡς ἤδη παρετηρήθη (Jebb, αὐτόθ. τόμ. Β΄ σ. 337 σημ. 1. Wyse, αὐτόθ. σ. 265) δύναται νὰ νοηθῇ ὡς ἀναφερόμενον εἰς τὸν διώκοντα ἀδελφὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἀμφοτέρους ποιησαμένους τὰς διαλύσεις πρὸς τὸν λέγοντα, κατὰ τὰ ἐν § 38 ἐκτιθέμενα. Ἐκεῖ πράγματι πρόκειται περὶ ἐξωδίκου συμβιβασμοῦ καὶ ἐνόρκου βεβαιώσεως ὅτι θὰ σεβασθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι τὰ ὁμολογηθέντα, οὐ μόνον αὐτοὶ οἱ τότε διαφερόμενοι ἀδελφοί, ἀλλὰ καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ὅμως οὐδαμῶς ἕπεται οὔτε ὅτι ὁ υἱὸς οὗτος ἐδύνατο νὰ ᾖ διάδικος, ἴδιον διώκων συμφέρον ἐν τῇ παρούσῃ δίκῃ, οὔτε ὅτι οὗτός τε καὶ ὁ τούτου πατὴρ ἦσαν, ὡς νῦν οἱ νομικοὶ λέγομεν, *ὁμόδικοι* (litisconsortes). Μόνον ὡς συνήγορος τῷ πατρὶ παρέστη ἴσως, καὶ ταῦτα διότι οὗτος μὲν ἦν ἤδη πρεσβύτης, ἐπίσης δὲ παρίστατο συνηγορῶν τῷ διωκομένῳ Φιλωνίδῃ ὁ τούτου ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός, ὁ λέγων τὸν λόγον. Ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 237) τὸν τοῦ ἀδελφοῦ υἱὸν ὑποτίθησιν ἁπλῶς παρόντα κατὰ τὴν δίκην.

ἀδελφοὶ ἀμφότεροι τοῦ Μενεκλέους, δικαιούμενοι εἰς ἀμφισβήτησιν τοῦ κλήρου αὐτοῦ.

Ὅπως δήποτε ὅμως ἡ κατὰ πληθυντ. ἀριθμὸν ἐκφορά, ἧ πολλάκις χρῆται ὁ ῥήτωρ, μένει ἀνεξήγητος, οὐδεμίαν δι' ἄλλην ὁρῶμεν διάδυσιν ἢ νὰ ὑποτιθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν δίκην, ὄπισθεν τοῦ διώκοντος, πρεσβύτου ὄντος, ὡς κατωτέρω δειχθήσεται, παρίσταντο οἱ ἐγγύτατοι οἰκεῖοι αὐτοῦ, ἰδίᾳ διαφερόμενοι ὑπὲρ τῆς εὐτυχοῦς ἐκβάσεως αὐτῆς, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ (1) δῆλον ὅτι, ἴσως δὲ καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ ἐπὶ θυγατρί (2).

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· ἵνα δὲ βέλτιον νοηθῶσι τὰ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην προσῆκον νομίζομεν ἵνα προτάξωμέν τινα πρὸς πιθανὸν ὁρισμὸν κατὰ χρόνον τῶν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ μνημονευομένων κυριωτέρων περιστατικῶν καὶ δὴ καὶ περὶ τῆς ἡλικίας τῶν ἀγωνιζομένων.

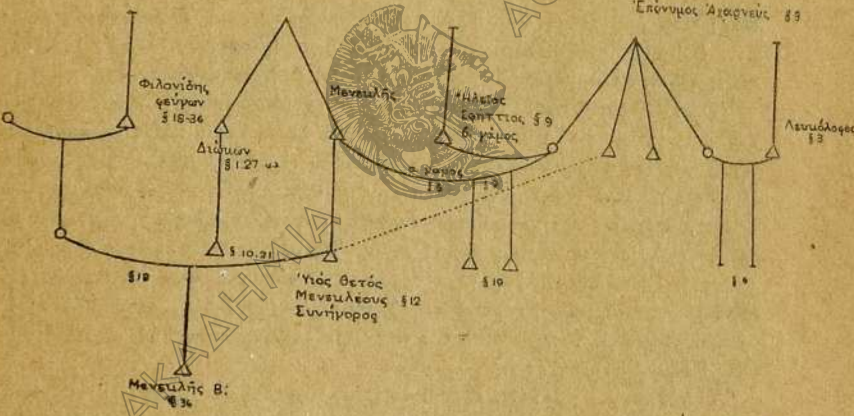

Ἐν § 6 κεῖται: *ἐκδόντες τοίνυν τὰς ἀδελφάς . . ὄντες αὐτοὶ ἐν ἡλικίᾳ, ἐπὶ τὸ στρατεύεσθαι ἐτραπόμεθα, καὶ ἀπεδημήσαμεν μετὰ Ἰφικράτους εἰς Θράκην.* Ἀλλὰ πότε ἡ ἀποδημία αὕτη ἐγένετο, ἢ

(1) Διότι, καθὰ ἐν τῇ § 23 διαρρήδην λέγεται, οὗτος πλὴν τοῦ ἐν § 21 ἀναφερομένου υἱοῦ, εἶχε καὶ ἄλλους παῖδας.

(2) Τοῦτο συνάγομεν ἐκ τῆς § 29: *ἔδοξαν ἡμῖν χρῆναι . . . ἐπιτρέψαι τῷ τε κηδεστῇ τῷ τούτου καὶ τοῖς φίλοις διαιτῆσαι.* Ὅμως ἐδύνατο νὰ ᾖ καὶ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ διώκοντος, καὶ δὴ τῇ ἐν § 21 μνημονευομένῃ, οὔσῃ ἐγγάμῳ.

μᾶλλον, κατὰ τίνα τῶν εἰς Θρᾴκην ἐκστρατειῶν τοῦ Ἰφικράτους (1) οἱ Ἐπωνύμου τοῦ Ἀχαρνέως δύο υἱοὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὡς ἐθελονταί (2);

Ἡμεῖς τῷ Blass μᾶλλον πειθόμενοι, τιθεμένῳ τὴν εἰς Θρᾴκην στρατείαν τοῦ Ἰφικράτοτς τῷ 383 π. Χ., ἐντεῦθεν δὲ λογιζόμενοι, συνάγομεν τὰ ἑξῆς περὶ τούτων πορίσματα:

1) ὅτι ὁ λέγων τὸν λόγον, ὅτε εἰς Θρᾴκην τῷ 383 ἀπέπλευσε, δὲν ἐδύνατο νὰ ᾖ νεώτερος τῶν ἐτῶν 21, ὅτι δὲ πιθανώτατα, εἰ μὴ βεβαίως, ἦν τοὐλάχιστον 21ετής (3).

(1) Κατὰ τὸν Schömann (αὐτόθ. σ. 198 ἑπ.), νοητέον τὴν ἐν ἔτει 389 π. Χ. ἐκστρατείαν τοῦ Ἰφικράτους εἰς Ἑλλήσποντον (Ξενοφ. Ἑλλ. Δ΄ 8. 34 ἑπ.). Ἐντεῦθεν δὲ λογιζόμενος οὗτος τὴν μὲν ἐπάνοδον τοῦ λέγοντος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας τίθησι τῷ 388 ἢ 386, τὸ διαζύγιον τοῦ Μενεκλέους τῷ αὐτῷ ἔτει ἢ τῷ 386, τὴν δὲ υἱοθεσίαν περὶ τὸ 383, ἐπειδὴ δὲ ὁ Μενεκλῆς ἐτελεύτησε ἔτει 23ῳ μετὰ τὴν υἱοθεσίαν, τάσσει τὸν λόγον τοῦτον περὶ τὸ 360 π. Χ, Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχουσιν ὁ Scheibe, ὁ Buermann καὶ ὁ Thalhein διδάσκοντες ὅτι ὁ λόγος οὗτος δὲν ἀπηγγέλθη πρὸ τοῦ 360 π. Χ. Ἐπίσης δὲ ὁ Dareste (αὐτόθι σ. 18).

Ὁ δὲ Βλάσσιος (Att. Berred. τόμ. Β′ σ. 533) ἐπειδή, λέγει, ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ ῥήτωρ περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐκφράζεται, φαίνεται ἀποκλειομένη ἡ ἔννοια μεγάλου πολέμου τῶν Ἀθηνῶν, ἐντεῦθεν εἰκαστέον μᾶλλον ὅτι πρόκειται περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 383 π. Χ. ἀρξαμένων ἐχθροπραξιῶν τοῦ Ἰφικράτους κατὰ τοῦ Κότυος, ἀκριβῶς τότε ἀναλαβόντος ἐν Θρᾴκῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, διὰ δὲ ταῦτα τάσσει τὸν λόγον τοῦτον περὶ τὸ 354 π. Χ. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ Jebb (αὐτόθ. τόμ. Β′ σ. 337 ἑπ.) διὸ καὶ τάσσει τὴν υἱοθεσίαν μὲν τοῦ λέγοντος ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους, γενομένην 6 περίπου ἔτη βραδύτερον (§§ 7-19), κατὰ τὸ ἔτος 377, τὸν θάνατον δὲ τούτου, ἐπελθόντα 23 ἔτη μετὰ τὴν υἱοθεσίαν τῷ 354 π. Χ, ὅτε μετὰ μικρὸν ἡ δίκη ἐπηκολούθησεν.

Ὁ Wyse τέλος (αὐτόθ. σ. 236 ἑπ.) δέχεται μὲν ὅτι ὁ λόγος οὗτος εἶνε ἐκ τῶν τελευταίων τοῦ ῥήτορος, ἀποφαίνεται δ' ὅτι κατ' ἀλήθειαν στερούμεθα ἐπαρκῶν εἰδήσεων ὅπως προσδιορίσωμεν κατὰ χρόνον πότε ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ πότε ἐν τῇ τῶν ἐπιχωρίων ἡγεμόνων αἱ εἰς Θρᾴκην στρατεῖαι τοῦ Ἰφικράτους ἐγένοντο.

(2) *Ὡς ἐθελονταὶ* λέγομεν, διότι τοιοῦτό τι προδήλως ἐμφαίνει ἡ φράσις: *ἐπὶ τῷ στρατεύεσθαι ἐτραπόμεθα.*

(3) Τῆς εἰς τὸ Ληξιαρχ. Γραμματεῖον ἐγγραφῆς γενομένης ἅμα τῇ συμπληρώσει τοῦ 18 ἔτους, ταύτῃ δὲ ἐπακολουθούσης κατὰ τὸν νόμον τῆς ἐπὶ δύο ἔτη στρατιωτικῆς τῶν ἐφήβων παιδεύσεως (ὅρ. ἀνωτ. σ,16 σημ. 2 καὶ σ. 17 σημ. 1, ἕπεται ὅτι εἶχον ἤδη συμπληρώσει τὸ 21 ἔτος. Ἐκ τῶν ἐν §§ 3 - 5 ὅμως λεγομένων, ὅτι τελευτήσαντος τοῦ πατρός, οὗτος καὶ ὁ ἀδελφὸς πρῶτον μὲν ἐξέδοσαν τὴν πρεσβυτέραν ἀδελφὴν Λευκολόφῳ, μετὰ δὲ 4 ἢ 5 ἔτη καὶ τὴν νεωτέραν τῷ Μενεκλεῖ, ἕπεται ὅτι ὅτε τὴν πρώτην ἀδελφὴν εἰς γάμον ἐξεδίδοσαν ἦσαν ἤδη ἐνήλικοι, 18ετής· ἄρα τοὐλάχιστον

2) ὅτι οὗτος ἐπιστρέφων ἐκ Θρᾴκης εἰς Πειραιᾶ κατέπλευσε μετὰ 3 ἔτη περίπου (1), τουτέστι τῷ 380.

3) ὅτι ὁ τοῦ Μενεκλέους γάμος μετὰ τῆς νεωτέρας τούτου ἀδελφῆς, οὔπω πλήρως ἐφήβου (2) οὔσης, ἐτελέσθη μὲν μικρὸν πρὸ τῆς εἰς Θρᾴκην στρατείας, ἐλύθη δὲ μετὰ τετραετῆ περίπου συμβίωσιν (3), περὶ τὸ 379, ταύτης ἐκδοθείσης Ἠλείῳ Σφηττίῳ (§ 9) εἰς δεύτερον γάμον.

4) ὅτι ἡ υἱοθεσία ἐγένετο μετὰ πάροδον 3 ἑτέρων περίπου ἐτῶν (4), ἤτοι περὶ τὸ 376 καὶ

5) ὅτι τοῦ Μενεκλέους τελευτήσαντος ἔτει 23ῳ μετὰ τὴν υἱοθεσίαν (§§ 15, 45), ὁ λόγος οὗτος ἀπηγγέλθη περὶ τὸ 353/2 π. Χ. καὶ δὴ ἄρα ἐκ τῶν περισωθέντων λόγων εἶνε ὁ τελευταῖος ἴσως, ὃν ὁ Ἰσαῖος συνέγραψεν (5), ἤδη πρεσβύτης ὢν καὶ αὐτὸς (6).

ὁ νεώτερος, ὁ καὶ υἱοθετηθείς, καὶ δὴ κατ' ἀκολουθίαν, ἐπειδὴ ἔκτοτε μέχρι τῆς ἐκστρατείας παρῆλθον 6 ἔτη περίπου, οὗτος ἦν 24ετὴς ὅτε ἀπεδήμησε.

(1) Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῆς § 6 ἔνθα λέγεται ὅτι ἐκ τῆς στρατείας δεῦρο καταπλεύσαντες κατέλαβον *τῇ πρεσβυτέρᾳ ἀδελφῇ ὄντα δύο παιδία*· ἡ ἀποδημία ἄρα διήρκεσε 3 ἔτη περίπου.

(2) *Ἡ νεωτέρα σχεδὸν ἡλικίαν εἶχεν ἀνδρὶ συνοικεῖν* (§ 4). Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι πάντως ἦν νεωτέρα τῶν 14 ἐτῶν, τοῦ νόμου διὰ τὰς ἐπικλήρους τοὐλάχιστον (Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. Κεφ. 56 § 7 κατὰ τὴν καλλίστην τοῦ ἀοιδίμου Βλασσίου συμπλήρωσιν: *ἕως ἂν τις τετταρ]ακαιδεκέτις γένηται)* τὴν ἐφηβείαν ὁρίζοντος εἰς τὸ 14 ἔτος συμπεπληρωμένον τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Εἰ καὶ ἡ διάταξις αὕτη φαίνεται εἰδικὴ οὖσα, ὅμως οὐδὲν κωλύει νὰ ἐφηρμόζετο κατ' ἀναλογίαν καὶ γενικώτερον, ὁσάκις ἀνάγκη παρίστατο. Ἀλλ' ἐντεῦθεν οὐδαμῶς ἕπεται ὅτι πρὸ τοῦ 14 ἔτους ὁ γάμος ἀπηγορεύετο. Τοὐναντίον, πιθανώτατον εἰ μὴ βέβαιον νομίζομεν, ὅτι καθάπερ ἐν Κρήτῃ, (Νόμ. Γορτ. ΙΒ' 35) οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἁπανταχοῦ ἴσως τῶν ἑλλ. χωρῶν ἡ γυνή, κατὰ τὸν νόμον τοὐλάχιστον, ἐθεωρεῖτο ἱκανὴ πρὸς γάμον μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 12 ἔτους, καθὰ ἄλλως τε καὶ παρ' ἡμῖν ἔκτοτε μέχρι σήμερον. Πρβλ. Beauchot, αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 158 ἐπ. Wyse, αὐτόθ. σ. 310.

(3) Διότι, ἀφ' οὗ μετὰ τριετῆ περίπου ἀπουσίαν οἱ ἀδελφοὶ ἐπανῆλθον εἰς Ἀθήνας, παρῆλθον δὲ καὶ 2 ἢ 3 μῆνες ἀπὸ τῆς ἐπανόδου (§ 7), ὁ Μενεκλῆς ἤρξατο δεόμενος αὐτῶν *ἐκδοῦναι ἄλλῳ* τὴν ἀδελφὴν (§ 8), ἔκτοτε δὲ πάλιν παρῆλθε χρόνος τις, ἄχρις οὗ ἐκείνη *μόλις ἐπείσθη* (§ 9).

(4) Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς § 19 ἔνθα λέγεται ὅτι ἡ ποίησις ἐγένετο πολλῷ χρόνῳ μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, ὅτε ἡ ἀδελφὴ δύο παῖδας εἶχεν ἤδη ἐκ τοῦ δευτέρου ἀνδρός,

(5) Τελευταῖον ὁ Schömann καὶ οἱ μετ' αὐτὸν νομίζουσι τὸν π. τ. Ἀπολλοδωρ. κλ. τάσσοντες αὐτὸν τῷ 354/3 π. Χ.

(6) Ἐκ τῆς χρονολογήσεως τινῶν τῶν λόγων τοῦ ῥήτορος καὶ τῆς παρ' αὐτῷ μα-

Τὴν ἡλικίαν τοῦ Μενεκλέους κατὰ τὰς σπουδαιοτάτας περ στάσεις τῆς δίκης ταύτης, τὸν γάμον αὐτοῦ δῆλον ὅτι μετὰ τῆς τῷ θετοῦ υἱοῦ ἀδελφῆς καὶ τὴν υἱοθεσίαν τούτου, μόνον κατὰ συμπερ σμὸν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν· ὅμως νομίζομεν ὅτι οὐ λίαν ἀφιστ μεθα τῆς ἀληθείας ὑποτιθέμενοι αὐτὸν πλέον μὲν ἢ πεντηκονταπε τούτη μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ δευτέρου τούτου γάμου (1), πάντως ὑπερεξηκοντούτη (2) κατὰ τὴν ποίησιν τοῦ θετοῦ υἱοῦ.

Τέλος περὶ τοῦ διώκοντος τοῦτο μόνον λέγομεν, ὅτι ἐκ τ ὅλου λόγου φαίνεται μὲν νεώτερος ὢν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μενεκλ ους, ἀλλὰ καὶ οὗτος πάντως ἦν ἤδη πρεσβύτης κατὰ τὴν δίκη ἑβδομηκοντούτης ἴσως, εἰ μὴ καὶ πρεσβύτερος (3).

Τὴν ὑπόθεσιν δὲ ἐκ τοῦ λόγου τεκμαιρόμενοι φανταζόμε ἔχουσαν κατ' ἀλήθειαν ὡς ἑξῆς.

Ὁ Μενεκλῆς, ἀθηναῖος εὔπορος (4), ἔγγαμος, ἦν φίλος καὶ ἐπ

θητείας τοῦ Δημοσθένους, τασσομένης περὶ τὸ 365 - 363, καθίσταται σφόδρα πιθ νὸν ὅτι ὁ Ἰσαῖος ἐγεννήθη περὶ τὸ 420 π. Χ. Ἡ γνώμη Διονυσίου τοῦ Ἁλικα νασσέως ὅτι ὡς ἐκ τῶν λόγων τοῦ ῥήτορος τεκμαίρεται, οὗτος *ἤκμασε μετὰ τὸν Π λοποννησιακὸν πόλεμον καὶ μέχρι τῆς Φιλίππου δυναστείας προεξέτεινεν*, οὐδ διδάσκει ἡμᾶς περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου τοῦ θανάτου τοῦ ῥήτορος· τοῦτο δὲ μόν ἴσως δυνάμεθα ἐκ τῶν ῥημάτων τούτων νὰ συναγάγωμεν, ὅτι ὁ ἐπιφανέστατος τ φιλολόγων τῆς ἀρχαιότητος, ἔχων ὑπ' ὄψει καὶ τοὺς λοιποὺς λόγους τοῦ Ἰσαίου, ἡμεῖς νῦν στερούμεθα, ἐκ τούτων συνήγαγεν ὅτι ὁ ῥήτωρ φαίνεται ζῶν ἔτι ἐπὶ τ δυναστείας Φιλίππου (359-337/6 π. Χ.) ὅπερ εὔλογον, διότι καὶ κατὰ τὸ τελευτα ἔτι ἔτος αὐτῆς (337/6) ἂν ὑποτεθῇ τελευτήσας, πάλιν θὰ εἶχεν ἡλικίαν 83 περίπ ἐτῶν. Πρβλ. Scöhmann, αὐτόθ. σ. V ἐπ. Jebb, αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 264.

(1) Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῶν §§ 7 καὶ 8 ἔνθα ὁ Μενεκλῆς παρίσταται ὁμολογ ἑαυτὸν γέροντα, διὸ καὶ μετὰ τριετίαν ἀπὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου, ταύτην ζητεῖ τ χάριν παρὰ τῶν ἀδελφῶν τῆς μόλις ἑκκαιδεκέτιδος τότε γυναικὸς αὐτοῦ, *ἐκδοῦ ἄλλῳ αὐτὴν μετὰ τῆς γνώμης τῆς ἑαυτοῦ*.

(2) Διότι, ὡς ἀνωτέρω ἐδείχθη ἡ ποίησις ἐγένετο 7 ἔτη περίπου μετὰ τὴν τέλ σιν τοῦ γάμου.

(3) Τοῦτο εἰκάζομεν πρώτιστα μὲν ἐκ τῆς κατὰ μέσον ὅρον πιθανῆς διαφορ ἡλικίας μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, εἶτα δ' ἐκ τῶν §§ 10, 23 ἔνθα οὗτος λέγεται πατὴρ παίδων κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς υἱοθεσίας, ἴσως δὲ ἤδη τότε εἶχε καὶ θυγατέ ἔγγαμον. Ορ. ἀνωτέρω.

(4) Εἰκάζομεν τοῦτο, διότι ἀνὴρ γέρων καὶ ἄπορος οὔτε κόρην μόλις τριακαι κέτιδα εὑρίσκει νὰ λάβῃ εἰς γάμον, οὔτε ἄνδρα συναινοῦντα ἵνα υἱοθετηθῇ ὑπ' αὐτ Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ὁ λέγων, ἵν' ἀποδείξῃ ἀφιλοχρηματίαν, ἀποσιωπᾷ μὲν ὅλ τὰ τῆς λεγομένης *ἀφανοῦς* οὐσίας, μόνον δὲ περὶ τῆς *φανερᾶς*, τῆς ἐγγείου δηλ ὅτι, ποιεῖται λόγον, ἤτοι τοῦ πωληθέντος χωρίου καὶ ἑνὸς οἰκιδίου, ὃ μόνον ἐκεῖ

τήδειος Ἐπωνύμου τοῦ Ἀχαρνέως, ὃς ἐπίσης φιλίως καὶ οἰκείως διάκειτο πρὸς αὐτόν. Τελευτήσας οὗτος, πάντως πρὸ τοῦ 390 π. Χ. (1), κατέλιπεν υἱοὺς δύο καὶ θυγατέρας δύο, περιουσίαν δὲ μικρὰν (2), μόλις ἐξαρκέσασαν ἴσως πρὸς προίκισιν τῆς πρεσβυτέρας θυγατρός, ἐκδοθείσης τῷ Λευκολόφῳ (§ 3). Ἐκλιπόντος τοῦ Ἐπωνύμου ἡ πρὸς τοὺς οἰκείους ἐκείνου οἰκειότης τοῦ Μενεκλέους οὐ μόνον κατ᾽ οὐδὲν ἠλαττώθη, ἀλλά, τοὐναντίον, καὶ ἐπετάθη ὅτε καὶ τῷ Μενεκλεῖ ἐτελεύτησεν ἡ γυνή (§ 4).

Οὗτος, εἰ καὶ προβεβηκὼς ἤδη τὴν ἡλικίαν, ὅμως ἐπειδὴ ἦν ἄπαις, εἶχε δὲ καὶ χρείαν περιθάλψεως, προσῆκον ἐνόμισε νὰ συνέλθῃ εἰς δεύτερον γάμον, εὐθὺ δ᾽ ἀπέβλεψε πρὸς τὴν μόλις τριακαιδεκέτιδα κόρην τοῦ ἐκλιπόντος παλαιοῦ φίλου. Οἱ ἀδελφοί, *εἰδότες ὅτι καὶ ὁ πατὴρ οὐδενὶ ἂν ἔδωκεν ἥδιον ἢ ἐκείνῳ* (§ 5) προθύμως συνήνεσαν, εἰ μὴ κατ᾽ ἀλήθειαν καὶ παρεσκεύασαν τὸν γάμον τοῦτον ἵνα νυμφεύσωσιν ἀδαπάνως τὴν ἀδελφήν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι οὗτοι διατείνονται, ὅτι *οὐκ ἄπροικον, ἀλλὰ τὴν ἴσην προῖκα ἐπιδόντος ἥνπερ καὶ τῇ πρεσβυτέρᾳ ἀδελφῇ*, ἐξέδοσαν αὐτήν, εἴκοσι μνᾶς δῆλον ὅτι, μάλιστα δὲ καὶ μαρτυρίαν τινὰ περὶ τούτου παρέσχοντο (§ 5) ἡμεῖς δ᾽ ὅμως σφόδρ᾽ ἀμφιβάλλομεν ἂν ὄντως ἡ προὶξ αὕτη κατεβλήθη, μᾶλλον δὲ πιστεύομεν ὅτι ἀνὴρ πρεσβύτης καὶ εὔπορος, αὐτὸς ζητῶν καὶ λαμβάνων εἰς γάμον κόρην νεωτάτην καὶ ὀρφανήν, οὐδέποτε θὰ ἐτόλμα καὶ προῖκα ἐπ᾽ αὐτῇ νὰ ζητήσῃ, καὶ

κατέλιπε καὶ *ὃ ἐστιν οὐκ ἄξιον τριῶν μνῶν* (§ 35). Πειρᾶται δὲ νὰ πείσῃ τοὺς δικαστὰς ὅτι ὁ Μενεκλῆς καὶ τὴν προῖκα τῆς ἀδελφῆς ἀπέδωκε (§ 9) καὶ εἰς αὐτὸν μετὰ τὴν υἱοθεσίαν παρεῖχε τὰ μέσα ἵνα γυμνασιαρχῇ ἐν τῷ δήμῳ καὶ φιλοτιμῆται ὡς υἱὸς ὢν ἐκείνου, (§ 42) ἀπὸ τῆς μισθώσεως τοῦ οἴκου τῶν παίδων Νικίου, ὅτι δὲ *ἐπειδὴ ἔδει τῷ ὀρφανῷ* (τῷ ἐνηλίκῳ δηλονότι γενομένῳ τῶν παίδων Νικίου) *τὰ χρήματα ἀποδιδόναι*, (§ 28) κατ᾽ ἀνάγκην ἐπώλησε τὸ χωρίον καὶ οὐδέν, πλὴν τοῦ οἰκιδίου, ὑπόλοιπον τῆς οὐσίας ἀπέμεινε.

(1) Ἐὰν ἡ εἰς Θράκην στρατεία ἐγένετο τῷ 383, ἓν δ᾽ ἔτος περίπου πρὸ ταύτης ὁ γάμος τῆς ἀδελφῆς, πρὸ τούτου δ᾽ αὖθις 5 ἔτη ὁ τῆς πρεσβυτέρας ἀδελφῆς, ἀμφοτέρων ἐκδοθεισῶν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν, ὁ πατὴρ κατὰ ταῦτα ἦν ἤδη τετελευτηκώς, καὶ δὴ ἄρα ἐτελεύτησε τοὐλάχιστον πρὸ τοῦ 390 π. Χ.

(2) Πλὴν ὅτι τοῦτο ἐμφαίνει ἡ ἐπὶ μισθῷ στρατεία τῶν ἀδελφῶν πρὸς πορισμὸν χρημάτων, καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ θετοῦ υἱοῦ ὅτι *ἀπὸ τῆς οὐσίας τῆς ἐκείνου*, τοῦ Μενεκλέους δῆλον ὅτι, *ἐγυμνασιάρχει* (§ 42), ἐκ παντὸς ἐν γένει τοῦ λόγου συνάγεται ὅτι ὁ πατὴρ αὐτῶν ἐλαχίστην περιουσίαν κατέλιπεν.

δὴ παρ' ἀδελφῶν οὐκ εὐπόρων. Εἶν' ἄρα πιθανώτατον ὅτι ἐπίτηδες οὗτοι διέδοσαν ἔκτοτε καὶ ἐβεβαίωσαν, συναινοῦντος ὡς εἰκὸς καὶ τοῦ Μενεκλέους, τὴν περὶ προικὸς φήμην, τοῦτο μὲν ἵν' ἀποδείξωσι τὸν γάμον τῆς ἀδελφῆς τιμιώτερον(1), τοῦτο δὲ καὶ μάλιστα ἵν' ἐξασφαλίσωσιν αὐτῇ τὴν ἀπόδοσιν τῆς μὴ καταβληθείσης προικός, ἐν περιπτώσει λύσεως τοῦ γάμου, εἴτε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ γέροντος Μενεκλέους εἴτε καὶ ἄλλως.

Οἱ ἀδελφοὶ ἀπαλλαγέντες οὕτω καλῶς καὶ ἐπωφελῶς καὶ τῆς δευτέρας ἀδελφῆς, ἐστερημένοι δὲ ἰδίας περιουσίας, τρέπονται ἐπὶ τὸ στρατεύεσθαι ἐπὶ μισθῷ, ὅθεν ἤλπιζον καί τινα κέρδη ν' ἀποκομίσωνται, ὡς καὶ πράγματι συνέβη, διότι *περιποιησάμενοί τι δεῦρο κατέπλευσαν* (§ 6).

Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ Μενεκλῆς διέψευσε τὰς ἐλπίδας καὶ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς· διότι ὅτε οὗτοι ἐπανῆλθον εἰς Ἀθήνας, ἐκ τῆς μετὰ Ἰφικράτους στρατείας, *ἡ νεωτέρα ἀδελφή, ἣν εἶχε Μενεκλῆς*, ἦν ἔτι ἄπαις, καὶ ταῦτα μετὰ τετραετίαν ὅλην ἀπὸ τοῦ γάμου (§ 6).

Διὰ τοῦ γάμου ἄρα οὐ μόνον ὁ σκοπὸς ὃν ἐπεδίωκον δὲν ἐπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ χείρων κατέστη ἡ θέσις τῆς ἀδελφῆς, ἠναγκασμένης μὲν νὰ γηροκομῇ τὸν ὑπερήμερον Μενεκλέα, νὰ στερῆται δὲ πάσης τέρψεως, οὐδεμίαν δὲ νὰ ἔχῃ ἐλπίδα κληρονομίας. Διότι ἐξ ἀδιαθέτου μὲν οὐδὲν κατὰ τὸν νόμον δικαίωμα εἶχεν ἐπὶ τῆς κληρονομίας τοῦ ἀνδρός (2), ἐκ διαθήκης δέ,—ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ἐννοεῖται, ὅτι ὁ Μενεκλῆς θὰ ἐπείθετο νὰ γράψῃ ὑπὲρ αὐτῆς διαθήκην—πλὴν ὅτι τὸ κῦρος αὐτῆς, μάλιστα διὰ τὴν μεγίστην διαφορὰν τῆς ἡλικίας, εὐλόγως καὶ πειστικῶς θὰ ἠμφεσβητεῖτο, κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ περὶ διαθηκῶν νόμου τοῦ Σόλωνος: *ἐὰν μὴ μανιῶν ἢ γήρως ἢ φαρμάκων ἢ νόσου ἕνεκα ἢ γυναικὶ πιθόμενος* κτέ. (3), καὶ δὴ πιθανῶς

(1) Διότι ὁ γάμος ἦν ἔγκυρος καὶ ἄνευ προικός· ἄλλως οὐδ' οἱ ἀντίδικοι καίπερ ἀρνούμενοι τὴν προῖκα, λέγουσι διὰ τοῦτο τὸν γάμον ἄκυρον. Παραδείγματα γυναικῶν ἐκδοθεισῶν ἀπροίκων ὅρ. παρὰ Schömann, αὐτόθι σ. 233. Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Α' σ. 253 ἑπ.

(2) Τὸ ἀττ. δίκαιον οὐδέν, ἐν οὐδεμιᾷ τάξει, οὔτε τῷ ἀνδρὶ οὔτε τῇ γυναικὶ ἐπὶ τῆς κληρονομίας ἑκατέρου παρεῖχε δικαίωμα Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 572.

(3) Δημοσθ. κ. Στεφ. Β' §§ 14, 16. Πρβλ. Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. Κεφ. 35. 2. Ὑπερείδ. κ. Ἀθηνογ. § 17 ἔκδ. Blass.

ἄρα θὰ ἐκηρύσσετο ἄκυρος, πάλιν τίς οἶδεν ἂν αὕτη θὰ ἔφθανέ ποτε νὰ κληρονομήσῃ τὸν Μενεκλέα. Διότι πότε οὗτος θ' ἀπέθνησκε; Καὶ πράγματι, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη 30 ὅλα ἔτη τῷ γάμῳ ἐπέζησε.

Περὶ δὲ υἱοθεσίας τοῦ ἑτέρου τῶν ἀδελφῶν, συνεστῶτος τοῦ γάμου τῆς ἀδελφῆς, οὐδὲ σκέψις ἔδει νὰ γένηται· διότι τότε δὴ τότε οἱ ἀγχιστεῖς θὰ ἐπεκαλοῦντο ἐπιτυχῶς τὸν ἄρτι διαληφθέντα νόμον (1), θὰ καθίστατο δὲ καὶ γελοῖος ὁ θετὸς υἱός, παριστάμενος πρὸ τῶν φιλογελώτων ἐκείνων Ἀθηναίων ὡς πατέρα μὲν ἔχων τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ, οἱονεὶ δὲ μητέρα τὴν ἑαυτοῦ ἀδελφήν, καὶ ταῦτα νεωτέραν αὐτοῦ οὖσαν κατὰ 12 ἔτη τοὐλάχιστον.

Εἶν' ἀληθὲς ὅτι ὑπελείπετο ἡ προίξ· ἀλλὰ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπικουρία συκίνη· διότι οὐ μόνον θὰ ἠμφεσβητεῖτο ἐπίσης—ἀφ' οὗ καὶ νῦν ἀρνοῦνται αὐτὴν οἱ διώκοντες(2)—ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ δίκη προικὸς ἐπετύγχανε, πάλιν εἰς τοὺς ἀδελφούς, ἅτε δὴ κυρίους τῆς ἀδελφῆς, ἡ προὶξ κατὰ τὸν νόμον θὰ ἐπεστρέφετο, οὐδὲν ἀποκερδαινούσης ἐκείνης. Ἔπειτα τίς εἶδε πότε θ' ἀνελαμβάνετο ἵνα χρησιμεύσῃ τῇ γυναικὶ πρὸς δεύτερον γάμον.

Λοιπὸν ἦν ἀνάγκη νὰ ἐξευρεθῇ ἄλλος τις τρόπος, πάντων θεραπεύων τὰ συμφέροντα, νὰ συναινέσῃ δὲ εἰς τοῦτον καὶ ὁ Μενεκλῆς εἴτε οἴκοθεν, εἴτε καὶ πειθόμενος κατὰ μικρόν. Ἐξεῦρον δὲ οἱ διαφερόμενοι τὸν ἑξῆς τρόπον, ὃς καὶ νόμιμος ἦν καὶ οὐ λίαν ἀσυνήθης ἐν Ἀθήναις. Πρῶτον μὲν λυομένου τοῦ γάμου ἀμοιβαίᾳ συναινέσει (3) τῶν συζύγων, νὰ ἐκδοθῇ ἄλλῳ ἡ τοῦ Μενεκλέους γυνή, *μετὰ τῆς γνώμης τῆς ἑαυτοῦ* (§ 8), συναινοῦντος δῆλον ὅτι καὶ ἐκείνου εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου ἀνδρός(4), ἐννοεῖται δὲ καὶ προικίζον-

(1) Διότι, ὡς γνωστόν, ἐπὶ υἱοθεσίας οἱ αὐτοὶ κατ' ἀρχὴν ὅροι ἴσχυον, οἳ καὶ ἐπὶ διαθήκης, πιθανῶς δ' ἐφηρμόζοντο κατ' ἀναλογίαν καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις κατὰ τὰς γενικὰς περὶ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἀρχάς.

(2) Ὅρα § 5: *δίδομεν αὐτῷ οὐκ ἄπροικον, ὡς οὗτος λέγει ἑκάστοτε, ἀλλὰ* κτέ.

(3) Ὁ Μενεκλῆς βεβαίως ἐδύνατο καὶ μονομερῶς δι' οἷον δήποτε λόγον ἢ καὶ ἄνευ λόγου, νὰ λύσῃ τὸν γάμον, τοῦ ἀττ. δικαίου πλήρη πρὸς τοῦτο ἐλευθερίαν παρέχοντος τῷ ἀνδρί· προὐτιμήθη δ' ὅμως τὸ ἀμοιβαίᾳ συναινέσει διαζύγιον (communi consensu) χάριν τῆς γυναικός, ὑπὲρ ἧς καὶ ἐπῆλθεν, ἵνα μεταπηδήσῃ αὕτη ἄνευ σκανδάλου εἰς νέον γάμον.

(4) Παραδείγματα ἀνδρῶν ἐκδόντων τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας εἰς ἄλλους μνημο-

τος αὐτήν. Οὕτως ὁ Μενεκλῆς θὰ ἐξηκολούθει φιλῶν τὴν οἰκογένειαν καὶ ἀπολαύων τῶν περιποιήσεων αὐτῆς, ὥσπερ καὶ πρότερον. Καὶ πράγματι, μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, κατ' οὐδὲν ἠλαττώθη ἡ τοῦ Μενεκλέους πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἐπωνύμου προτέρα οἰκειότης καὶ ἡ πρὸς τὴν τέως σύζυγον στοργή· τοὐναντίον, ὡς οἱ ἀδελφοὶ μαρτυροῦσιν, ἔτι μᾶλλον ηὔξησαν (§ 11).

Εἶτα δέ, ἐπειδὴ ὁ Μενεκλῆς θὰ ἐξηκολούθει σκοπῶν πάντοτε *ὅπως μὴ ἔσοιτο ἄπαις* (§ 10), νὰ προβῶσιν εἰς τὴν τέλεσιν τῆς υἱοθεσίας, οὐχὶ διὰ διαθήκης (1), κινδυνευούσης μὲν πάντοτε διὰ τοὺς διειλημμένους νομίμους λόγους ν' ἀκυρωθῇ, μελλούσης δὲ νὰ ἰσχύσῃ μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαθέτου, ἀλλὰ ζῶντος τοῦ Μενεκλέους καὶ *ἔργῳ* (§ 44) εὐθὺς ὡς μετὰ πάροδον χρόνου τινὸς ἤθελε καταστῇ δυνατόν, πιστουμένης δημοσίᾳ τῆς εἰσποιήσεως (2) διὰ τῆς εἰς τοὺς

νεύομεν λ. χ. τὸ τοῦ Πρωτομάχου, ὅστις ἐπειδὴ ἔμελλε νὰ λάβῃ εἰς δεύτερον γάμον ἐπίκληρον εὔπορον, ἔπεισε τὸν ἑαυτοῦ γνώριμον Θούκριτον ἵνα λάβῃ γυναῖκα τὴν σύμβιον αὐτοῦ (Δημ. π. Εὐβουλίδ. § 41). Ἐπίσης τὸ τοῦ Τιμοκράτους παραχωρήσαντος Ἀφόβῳ εἰς γάμον τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἐπειδὴ ἐπίκληρον λαμβάνειν ἔμελλε (Δημ. π. Ὀνήτορ. Α. ἐν Ὑποθ.)· Πλουταρχ. β. Περικλ. 24.

(1) Ὁ τρόπος οὗτος ἦν ὁ πολλῷ μᾶλλον συνήθης, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ὁ Σόλων διὰ τοῦ περὶ διαθηκῶν νόμου εἰς τοῦτο ἰδίᾳ ἀπέβλεψεν, ἵν' ἐξασφαλίσῃ δῆλον ὅτι τὸ ἁγνὸν τῆς υἱοθεσίας, χωρούσης, ὥσπερ καὶ ἡ διαθήκη αὐτή, μόνον ἐλλείψει τέκνων γνησίων ἀρρένων. Ὅθεν δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι, κατὰ κανόνα, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ διαθήκη, περιεῖχεν ἀεὶ καὶ ποίησιν υἱοῦ, ἵνα μὴ ὁ οἶκος ἐξερημωθῇ, τοῦ διαθέτου ἀποθνήσκοντος ἄπαιδος. Τοιαύτη δὲ πιθανῶς εἶνε καὶ ἡ ἔννοια ὧν ὁ Ἰσαῖος ἐν τῷ π. τ. Ἀριστάρχ. κληρ. § 9 διδάσκει: *οἶμαι τοίνυν πάντας ὑμᾶς εἰδέναι, ὦ ἄ., ὅτι κατὰ διαθήκας αἱ εἰσαγωγαὶ τῶν εἰσποιήτων γίγνονται, διδόντων τὰ ἑαυτῶν καὶ ὑεῖς ποιουμένων, ἄλλως δὲ οὐκ ἔξεστιν*. Ἐντεῦθεν ὅμως οὐδαμῶς ἕπεται οὔτε ὅτι τις δὲν ἐδύνατο διαθέσθαι τὰ ἑαυτοῦ διὰ διαθήκης, χωρὶς νὰ υἱοθετήσῃ, οὔτ' ἔτι ἧττον ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ ποιήσηται υἱὸν ἔργῳ καὶ ἐν ζωῇ, (inter vivos), διὰ δημοσίας δηλώσεως, ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ Μενεκλῆς, ὡς αὐτὸς αὖθις ὁ ῥήτωρ μαρτυρεῖ λέγων (§ 25): *Οἶμαι δὲ καὶ τοῦτον εἴ τις ἐρωτήσειεν αὐτὸν τί δή ποτ' ἂν ἐποίησεν εἰς τὴν αὐτὴν τύχην ἐκείνῳ καταστάς, οὐκ* (ἂν) *ἄλλ' οὐδὲν εἰπεῖν ἢ ὅτι ἐποιήσατ' ἄν... καὶ δῆλον ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον νόμον ἡ ποίησις ἐγένετ' ἄν, καθ' ὅνπερ ἡ ἐμή*. Πρβλ. Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 691 ἑπ.

(2) Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 9 ἑπ.) ἡ *ἔργῳ* ποίησις υἱοῦ προηγήθη πάντως διὰ τῆς διαθήκης, οὖσα προγενεστέρα αὐτῆς καὶ μόνη ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἐν χρήσει. Ὡς ὅμως νοεῖ ἕκαστος, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ πρᾶξις τῆς υἱοθεσίας, ἵνα δύνηται νὰ παράγῃ νομικὰ ἀποτελέσματα, ἔδει πάντως νὰ ὑπόκειται εἰς ἀναγκαίας τινὰς διατυπώσεις, δημοσίᾳ τελουμένας, οἷον ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τοὺς φράτερας καὶ ἡ ἐγγραφὴ εἰς τὸ *κοινὸν γραμματεῖον*, ἐπίσης ἡ εἰς τοὺς δημότας ἐγγραφὴ

φράτερας εἰσαγωγῆς τοῦ θετοῦ υἱοῦ καὶ τῆς ἐγγραφῆς αὐτοῦ εἰς τοὺς δημότας καὶ εἰς τοὺς ὀργεῶνας, οὕτως ὥστε ὁ θετὸς υἱὸς νὰ

καὶ ἡ εἰς τοὺς ὀργεῶνας καὶ εἴ τις ἄλλη. Ἔπειτα, εἰ καὶ ὁ αὐτὸς ῥήτωρ ἐν τῷ π. τ. Ἀπολλοδ. κληρ. § 16 λέγει περὶ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τοὺς γεννήτας καὶ τοὺς φράτερας: *ἔστι δ' αὐτοῖς νόμος ὁ αὐτός, ἐάν τέ τινα φύσει γεγονότα εἰσάγῃ τις ἐάν τι ποιητόν*, ἀδύνατον ἡμῖν φαίνεται νὰ μὴ ἐγίνετο διάκρισις μεταξὺ γνησίων καὶ ποιητῶν τέκνων, κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν διατυπώσεων τούτων ἐπὶ υἱοθεσίας, ἔτι δὲ μᾶλλον μεταξὺ ἀνήβων καὶ ἐφήβων τέκνων θετῶν. Ὁ ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους λ. χ. υἱοθετηθείς, ὅτε ἡ ποίησις ἐγένετο, ἦν ἤδη ἀνὴρ τριακοντούτης περίπου καὶ δὴ ἄρα ἐγγεγραμμένος ἔν τε τοῖς γραμματείοις τῶν φρατέρων καὶ ὀργεώνων ὑπὸ τοῦ φύσει πατρὸς αὐτοῦ, ἐπίσης δὲ καὶ ἐν τῷ ληξιαρχικῷ γραμματείῳ καὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καταλόγοις τοῦ δήμου καὶ τῆς φυλῆς Ἐπωνύμου τοῦ Ἀχαρνέως, ὡς γόνῳ ἐκείνου υἱός. Αἱ νόμιμοι ἐγγραφαὶ αὗται τί ἐγίνοντο; Δὲν μετεβάλλοντο; Βεβαίως ἐπὶ τῇ ποιήσει μετεβάλλοντο, ἀφ' οὗ αὐτὸς ὁ λέγων διαρρήδην μαρτυρεῖ λέγων (§ 42): *καὶ ἐγυμνασιάρχουν ἐν τῷ δήμῳ· καὶ τὰς στρατείας, ὅσαι ἐγένοντο ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ, ἐστράτευμαι ἐν τῇ φυλῇ* ***τῇ ἐκείνου καὶ ἐν τῷ δήμῳ.***

Ἔπειτα ἂν ἐπὶ πάντων ἐν γένει τῶν παίδων, κατὰ τὴν ἐγγραφὴν αὐτῶν ἐν τῷ φρατρικῷ γραμματείῳ, ἀπῃτεῖτο ἡ ἔνορκος βεβαίωσις τοῦ πατρὸς ὅτι ὁ εἰσαγόμενος παῖς ἦν υἱὸς αὐτοῦ γνήσιος ἐξ ἀστῆς καὶ ἐγγυητῆς γυναικός, ταὐτὸ δὲ πάλιν σὺν ἄλλοις ἐξ-τάζετο κατὰ τὴν εἰς τὸ ληξιαρχ. γραμματεῖον ἐγγραφὴν τῶν ἐφήβων, διατί αὖθις, ὁσάκις μάλιστα ὁ υἱοθετούμενος ἦν ἤδη ἀνήρ, ὁ υἱοθετῶν νὰ ὀμνύῃ ὅτι οὗτος ἦν ἐξ ἀστῆς καὶ ὀρθῶς γεγονώς; Ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι ἡ εἰς τοὺς φράτερας εἰσαγωγὴ καὶ ἡ εἰς τοὺς δημότας καὶ τοὺς ὀργεῶνας ἐγγραφή, ἦσαν οὐχὶ ἁπλαῖ ἐπαναλήψεις, ἀλλὰ διατυπώσεις ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβεβλημέναι, τοῦτο μὲν πρὸς πίστωσιν τῆς περὶ τῆς ἔργῳ (οὐχὶ διὰ διαθήκης) υἱοθεσίας βουλήσεως τοῦ τε θετοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, τοῦτο δὲ ἵνα μὴ λάθρα καὶ παρὰ τὸν νόμον, διὰ τῆς υἱοθεσίας εἰσαγομένοι, μετέχωσι τῆς πολιτείας ἄνθρωποι μὴ ἀμφοτέρωθεν ἐξ ἀστῶν καὶ κατὰ τοὺς νόμους γεγονότες (Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολιτ. κεφ. 42). Οὐδαμῶς ἄρα συμφωνοῦμεν τῷ Beauchet (αὐτόθ. τόμ, Β' σ. 10 ἑπ.) διδάσκοντι, ὅτι καὶ ἄνευ τῶν διατυπώσεων τούτων ἡ υἱοθεσία ἦν ἔγκυρος συντελουμένη διὰ τῆς ἁπλῆς συμπτώσεως τῶν βουλήσεων, σαφῶς ἐκπεφρασμένων, τοῦ τε υἱοθετοῦντος καὶ τοῦ υἱοθετουμένου. Τοιαύτη λύσις ἄγει εἰς τὸ ἑξῆς ἄτοπον, ὅτι τις ἐδύνατο νὰ ᾖ μὲν θετὸς υἱὸς τοῦ δεῖνος καὶ νὰ μετέχῃ τῆς ἀγχιστείας, καίπερ ἀπορριφθείσης τῆς ἐγγραφῆς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν δημοτῶν, νὰ ἐξακολουθῇ δ' ἅμα ἀνήκων εἰς τὸν τοῦ φύσει πατρὸς οἶκον καὶ ὡς γνήσιος ἐκείνου υἱὸς νὰ πολιτεύηται, νὰ στρατεύηται, νὰ ἐκκλησιάζῃ κλ. κλ. ἃ πάντα προδήλως ὑπεναντία πρὸς τὸ πολιτειακὸν σύστημα τῶν Ἀθηναίων.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν *διὰ διαθήκης* υἱοθεσίαν, ἡ βούλησις τοῦ υἱοθετοῦντος ἐξεδηλοῦτο μὲν δι' αὐτῆς, ἐβεβαιοῦτο δ' εἶτα διὰ τῆς ἐπιδικασίας, ἐν ᾧ ἐπὶ τῆς *ἔργῳ*, μεταξὺ ζώντων υἱοθεσίας, ἂν αἱ διαληφθεῖσαι ἐπίσημοι διατυπώσεις ἔλειπον ἢ μὴ ἦσαν ἀναγκαῖαι, δὲν βλέπομεν κατὰ τίνα ἄλλον τρόπον θὰ ἐβεβαιοῦτο νομίμως ἡ περὶ υἱοθεσίας βούλησις τοῦ τε θετοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ποιητοῦ υἱοῦ, ἂν μάλιστα οὗτος ἐτύγχανεν ἀνήλικος ὤν. Πλείονα περὶ τούτων, εἰ καὶ ἱκανὰ ἔχομεν ἔτι νὰ παρατηρήσωμεν, ἀδύνατον εἶνε παρεκβατικῶς νὰ προσθῶμεν ἐνταῦθα.

καταλάβῃ μὲν περιφανῶς καὶ παραχρῆμα τὴν θέσιν νομίμου τέκνου παρὰ τῷ Μενεκλεῖ, ἅμα δὲ ν' ἀναλάβῃ συμπράττων ἐκείνῳ καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας αὐτοῦ (1). Οὕτω δὲ πράγματι πάντα ταῦτα καὶ ἐγένοντο.

Ὁ θετὸς υἱὸς οὔτ' ἀμελὴς οὔτ' ἀγνώμων τὸ παράπαν πρὸς τὸν πατέρα ἐδείχθη, καθάπερ ἄλλως μετὰ πολλῆς θέρμης διατείνεται, καὶ μάρτυρας προσαγόμενος (§ 37) καὶ τοὺς δημότας ἅπαντας μαρτυρόμενος (§§ 18, 36, 45)· τοὐναντίον, καὶ ζῶντα *ὥσπερ γόνῳ ὄντα πατέρα ἑαυτοῦ ἐθεράπευε καὶ ᾐσχύνετο, καὶ αὐτὸς καὶ ἡ γυνὴ ἡ αὐτοῦ, καὶ τῷ παιδίῳ ἔθετο τὸ ὄνομα τὸ ἐκείνου* καὶ τελευτήσαντα *ἔθαψεν ἀξίως ἐκείνου τε καὶ ἑαυτοῦ . . . καὶ πάντα τἄλλα . . . ὡς οἷόν τε κάλλιστα ἐποίησεν, ὥστε τοὺς δημότας ἐπαινεῖν ἅπαντας.*

Τοιαύτην τινὰ φανταζόμεθα τὴν ὑπόθεσιν. Ὡς βλέπει ἕκαστος, αὕτη ἐμφανίζει πολλὰ τὰ τρωτὰ καὶ ὕποπτα, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ποίησιν τοῦ θετοῦ υἱοῦ. Τῷ ὄντι ἡ πρεσβυτικὴ ἡλικία τοῦ Μενεκλέους, ἡ ὑπερβάλλουσα στοργὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν οἶκον Ἐπωνύμου τοῦ Ἀχαρνέως, ἐπιδειχθεῖσα μάλιστα ὅτ' ἔμεινε μόνος, τελευτησάσης αὐτῷ τῆς προτέρας γυναικός, ἡ εὐπορία αὐτοῦ, τοὐναντίον ἡ σχεδὸν πενία τοῦ θετοῦ υἱοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, τὸ ἄκρως νεαρὸν τῆς δευτέρας γυναικός, τὸ κατὰ συνθήκην διαζύγιον καὶ ἡ ἔκδοσις αὐτῆς Ἠλείῳ τῷ Σφηττίῳ, τῇ συναινέσει ἢ μᾶλλον τῇ ὑποδείξει αὐτοῦ τοῦ Μενεκλέους, ἡ μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου ἐξακολούθησις τῶν στενῶν σχέσεων τοῦ γέροντος πρὸς τὴν οἰκογένειαν τῆς τέως συμβίου, μέχρι τῆς τελέσεως τῆς υἱοθεσίας, ἴσως δὲ καὶ μετ' αὐτήν, πάντα ταῦτα, λέγομεν, καθίστασαν σφόδρα ὕποπτον τὴν ποίησιν, συνηγοροῦντα ἰσχυρῶς ὑπὲρ τῆς ἰσχυρίσεως τοῦ διώκοντος ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ *παρανοῶν καὶ γυναικὶ πιθόμενος* ἐποιήσατο υἱὸν τὸν τῆς τέως γυναικὸς ἀδελφόν. Προσθῶμεν δ'

(1) Οὕτω λ. χ. πρὸς λύσιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν διαφορᾶς διὰ διαιτητῶν ὁ θετὸς υἱὸς συναποφασίζει μετὰ τοῦ πατρὸς (§ 29 ἑπ.): *ἔδοξεν ἡμῖν χρῆναι, ἵνα μή ποτε εἴπῃ τις ἐμὲ φιλοχρηματεῖν ...ἐπιτρέψαι τῷ τε κηδεστῇ τῷ τούτου καὶ τοῖς φίλοις διαιτῆσαι ... καὶ ἡμεῖς ... οὕτως ἐπιτρέπομεν καὶ ἐκεῖνοι ὀμόσαντες ἡμῖν.., διῄτησαν ἡμᾶς ἀποστῆναι* κτέ. Πρβλ. ἔτι § 39 ἑπ. Ἐν τῷ π. τ. Ἀπολλοδ. κλ. § 15, ὁ θετὸς πατὴρ τοσοῦτο παρίσταται σπεύδων, *ὥστ' εὐθέως* (τὸν μέλλοντα ποιητὸν υἱὸν) *λαβὼν ᾤχετ' ἔχων πρὸς αὐτὸν καὶ πάντα τὰ αὑτοῦ διοικεῖν παρέδωκε* κτέ. πρὸ τῆς τελέσεως τῆς υἱοθεσίας.

ὅτι καὶ ὁ φεύγων, ὁ μαρτυρήσας δῆλον ὅτι οὐκ ἐπίδικον εἶναι τὸν Μενεκλέους κλῆρον, ὄντος ἐκείνῳ υἱοῦ, ἣν αὐτὸς ὁ πενθερὸς τοῦ θετοῦ υἱοῦ, ὁ Φιλωνίδης, οὗ τὴν θυγατέρα οὗτος ἔγημε, κατ᾽ ἐκλογὴν αὖθις καὶ τῇ ὑποδείξει, ὡς λέγει, τοῦ Μενεκλέους (1).

Μᾶλλον ὕποπτος ὑπόθεσις σπανίως ἴσως προυβλήθη πρὸς ὑπεράσπισιν τῷ Ἰσαίῳ, διὰ δὲ τοῦτο εἶνε πολλῆς προσοχῆς ἄξιος ὁ τρόπος καθ᾽ ὃν ὁ ῥήτωρ εὐφυῶς ἅμα καὶ προσφυῶς ὑπερασπίζει αὐτήν, τὰ μὲν τρωτὰ κατὰ τὸ ἐνὸν συγκαλύπτων καὶ ἐμφανίζων ἐπὶ τὸ εὐπρεπέστερον, τὰ δὲ ὑπὲρ τῶν πελατῶν αὐτοῦ νομικὰ καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα ἐξαίρων καὶ πολλαχῶς ἑρμηνεύων, εἰς ἓν δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις ἰδίᾳ ἀποβλέπων, πῶς δῆλον ὅτι ν᾽ ἀποδείξῃ οὐ μόνον ἀσεβῆ (2), ἀλλ᾽ ἀνωφελῆ καὶ ἄσκοπον κατ᾽ οὐσίαν τὸν ἀγῶνα τοῦ διώκοντος, ὑπὸ μοχθηρίας μόνον κινουμένου, ἄνευ οὐδενὸς πλέον χρηματικοῦ συμφέροντος (3), πρὸς ἀκύρωσιν τῆς υἱοθεσίας ἁπλῶς (4). Γινώσκων δὲ τὸ φιλόσκωμμον τῶν ἀθηναίων δικαστῶν, καὶ τούτου χρῆσιν ποιεῖται διδοὺς αὐτοῖς ἀφορμὴν πρὸς γέλωτα, οὐχ᾽ ἅπαξ ἀλλὰ τρίς (5), ὅταν ὁ θετὸς υἱὸς ἀποκαλεῖ *θεῖον* τὸν διώκοντα. Ἐνθυμηθῶμεν δ᾽ ὅτι, ὡς ἤδη ἐδείχθη, κατὰ τὴν δίκην εἰσὶ πρεσβῦται ἀμφότεροι, οὗτος μὲν 55ετὴς καὶ πλέον ἴσως, ἐκεῖνος δὲ ὑπερεβδομηκοντούτης (6).

(1) Οὕτω νοητέον τὰ ἐν § 18: *Πραχθέντων δὲ τούτων ἐσκόπει ὁ Μενεκλῆς γυναῖκά μοι, καὶ ἔφη με χρῆναι γῆμαι καὶ ἐγὼ λαμβάνω τὴν τοῦ Φιλωνίδου θυγατέρα.* Ὁμοίως ἐνόησε ταῦτα καὶ ὁ Dareste: Quand tout cela fut fait Ménéclés me chercha une femme et dit qu' il fallait me marier. Je reçus donc la fille de Philonide.

(2) Ὅρ. §§ 1, 15, 46.

(3) Ὅρ. §§ 27, 35, 41: *ἔστι γὰρ ὑπόλοιπον οὐδὲ ἕν, ὡς καὶ ὑμᾶς οἴομαι αἰσθάνεσθαι.* Καὶ κατωτ. § 47: *Μὴ οὖν, ὦ ἄνδρες, πεισθέντες ὑπὸ τούτων ἀφέλησθέ μου τὸ ὄνομα τῆς κληρονομίας, ὃ ἔτι μόνον λοιπόν ἐστιν.*

(4) Διότι οὗτος ἦν ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς *δίκης ψευδομαρτυρίων*, κατεδικασθέντος δῆλον ὅτι τοῦ μάρτυρος ὡς τὰ ψευδῆ διαμαρτυρήσαντος, νὰ κηρυχθῇ ἄκυρος ἡ υἱοθεσία (§ 2): *ὁ μάρτυς διεμαρτύρησε τἀληθῆ* (§ 47): *μὴ οὖν ... ἄκυρον τὴν ποίησιν καταστήσητε.*

(5) Ὅρ. §§ 1, 24, 35.

(6) Βεβαίως ὁ φιλολυσίας Διονύσιος πάντ᾽ ἄλλον λόγον ἢ τοῦτον ἐδύνατο νὰ ἔχῃ ὑπ᾽ ὄψει, ὅτι συγκρίνων τὰ προοίμια τῶν λόγων Ἰσαίου καὶ Λυσίου καὶ τὸν χαρακτῆρα ἑκατέρου, λέγει (ἐν Κρίσει Ἰσαίου § 11): *τίς ἂν οὖν οὐκ ἂν ὁμολογήσειε τὸν μὲν Λυσίου νέον καὶ ἰδιώτην καὶ ἀπράγμονα ἀρχέτυπόν τινα εἶναι τῆς ἀληθείας, διαφέροντα ἐκείνης οὐδ᾽ ὁτιοῦν, τὸν ἕτερον δὲ ἀπόγραφόν τινα καὶ οὐ λαν-*

Κυρίως εἰπεῖν δύο εἰσὶν οἱ νόμιμοι λόγοι, ἐφ' οὓς στηρίζει τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἐπὶ ψευδεῖ διαμαρτυρίᾳ διωκομένου Φιλωνίδου, καὶ δὴ ἄρα καὶ τὴν τοῦ θετοῦ υἱοῦ, οὗ τῆς ποιήσεως διὰ τῆς δίκης ψευδομαρτυρίων σκοπεῖται ἡ ἀκύρωσις· α') ὅτι ἡ υἱοθεσία προσηκόντως τε καὶ κατὰ τοὺς νόμους ἐγένετο (§§ 2, 13), τηρηθεισῶν ἁπασῶν τῶν νομίμων διατυπώσεων διὰ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐγγραφῆς τοῦ θετοῦ υἱοῦ εἴς τε τοὺς φράτερας, τοὺς δημότας καὶ τοὺς ὀργεῶνας (§§ 14, 16, 45), ὅτι δ' ἡ ποίησις οὕτως ὄντως ἐγένετο *οἵ τε φράτερες καὶ οἱ δημόται καὶ οἱ ὀργεῶνες μεμαρτυρήκασι*, καὶ κατ' ἀκολουθίαν οἱ ἀντίδικοι, *πρός γε τὴν ποίησιν αὐτήν, λόγον οὐδ' ὁντινοῦν δύναντ' ἂν ἀντειπεῖν* (§ 17)· β') ὅτι ὁ θετὸς υἱὸς τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ ταύτης ὡς υἱοῦ ποιητοῦ τοῦ Μενεκλέους οὐκ ἀπὸ ἑνὸς ἢ δύο, ἀλλ' ἀπὸ τριῶν καὶ εἴκοσιν ἐτῶν (§§ 15, 45) δημοσίᾳ τε καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀπολαύει, ὅτι δ' *ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ, τοσούτῳ ὄντι*, οὐ μόνον *οὐδὲν ἐκεῖνος μετέγνω τῶν πεπραγμένων ἑαυτῷ* (§ 15) ἀλλ' οὐδεὶς οὐδέποτε ἠμφεσβήτησεν αὐτῷ τὴν ἰδιότητα ταύτην, οὐδ' αὐτὸς ὁ διώκων· τοὐναντίον μάλιστα οὗτος, ζῶντος ἐκείνου, καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτήν, δοὺς τῷ θετῷ υἱῷ καὶ λαβὼν παρ' αὐτοῦ ὅρκους φιλίας ἐπὶ τῇ διαλύσει διαφορᾶς περὶ μέρους τινὸς ἀμφισβητουμένου χωρίου (§§ 32 ἐπ. 38 ἐπ.). Ἐν ἄλλοις λόγοις, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς νομίμου αὐτοῦ ἰδιότητος ὡς υἱοῦ ποιητοῦ, πλὴν τῶν ἄλλων νομίμων ἀποδείξεων, ἃς ὡς εἴρηται παρέσχετο, ἐπικαλεῖται καὶ τὴν παρὰ γάλλοις λεγομένην possession d' état (1).

θάνοντα ὅτι πέπλασται ῥητορικῇ τέχνῃ; Τοσοῦτον δυσμενῶς ἀεὶ κρίνει τὸν Ἰσαῖον καθόλου ὁ Διονύσιος, ὥστε οὐκ ἀδίκως ἴσως θὰ ἐδύνατό τις νὰ εἴπῃ περὶ αὐτοῦ ὅ τι περὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Καικιλίου λέγει ὁ οὐ πολὺ ἀμφοτέρων τούτων μεταγενέστερος, εἰ μὴ σύγχρονος, ἄγνωστος συγγραφεὺς τοῦ *Περὶ Ὕψους* Κεφ. 32 § 8: *φιλῶν γὰρ τὸν Λυσίαν ὡς οὐδ' αὐτὸς αὑτόν, ὅμως μᾶλλον μισεῖ τῷ παντὶ Πλάτωνα ἢ Λυσίαν φιλεῖ.* Ἔπ. ἡμέτερα Ἑρμην. καὶ Διορθ. εἰς τὸ περὶ Ὕψους τοῦ Διονυσίου κλ. ἐν *Ἀθηνᾶς* τόμ. ΛΒ'.

(1) Οἴκοθεν νοεῖ ἕκαστος ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἀποδείξεως, ἐφ' ὧν ἰδίᾳ θεμάτων σήμερον ἀπαιτεῖται ἡ σύνταξις ληξιαρχ. πράξεως, εἶνε τῶν ἀρχαϊκωτάτων καὶ ἁπλουστάτων, προσθῶμεν δὲ καὶ ἀσφαλεστάτων. Διὸ καὶ νῦν ἔτι, ἐν ἐλλείψει ληξιαρχ. πράξεων, ἢ ὁσάκις αὗται κατεστράφησαν ἢ δὲν παρέχουσιν τελείαν πίστιν, κατ' ἀνάγκην προσφεύγομεν εἰς αὐτόν, ἡμεῖς μὲν πάνυ συνήθως, οἱ δὲ γάλλοι καθ' ὡρισμένας περιστάσεις, οἷον λ. χ. τὴν τοῦ ἄρθρ, 320. Ἀστ. κώδ. πρὸς ἀπόδειξιν τῆς νομίμου υἱότητος, τῶν ἀποδεικτέων συντόμως ἐκφραζομένων διὰ τῶν νομικῶν ὅρων

Καὶ ἤδη ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς δίκης αὐτῆς.

Ὡς ἐκ τοῦ ὅλου λόγου συνάγεται ὁ θετὸς υἱὸς εὐθὺς ὡς ἐποιήθη ἀνέλαβε τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας τοῦ Μενεκλέους, ἐκείνου δὲ τελευτήσαντος κατέλαβε πᾶσαν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ καὶ ταῦτα αὐτοδικαίως, κατὰ τὸν νόμον, ἄνευ παρεμβάσεως τῆς Ἀρχῆς, ἅτε δὴ *ἔργῳ* καὶ οὐ διαθήκῃ εἰσποιηθείς. Ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς ἵνα *ἐκβάλῃ τοῦ οἴκου* (§ 33) τὸν ποιητὸν υἱόν, οὗ τὴν υἱοθεσίαν ἄλλως ἐνόμιζε παράνομον, δι' αἰτήσεως πρὸς τὸν Ἄρχοντα (1), ἐπίσης *λήξεως* (2) καλουμένης, ἐξητήσατο ὡς ἐγγυτάτω γένει προσήκων τὴν εἰς αὐτὸν *ἐπιδικασίαν* τοῦ Μενεκλέους κλήρου, χαρακτηρίζων αὐτὸν ὡς *ἐπίδικον*,, ἐλλείψει νομίμου κατιόντος. Κατ' ἀνάγκην τότε ὁ θετὸς υἱός, πρὸς περιφρούρησιν τῶν ἑαυτοῦ κληρονομικῶν δικαιωμάτων, ἵνα δὲ διακωλύσῃ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιδικασίας, ὑπέβαλε *διαμαρτυρίαν*, μάρτυρι χρώμενος τῷ πενθερῷ αὐτοῦ Φιλωνίδῃ μαρτυροῦντι ὅτι ὁ Μενεκλέους κλῆρος οὐκ ἔστιν ἐπίδικος, ἐκείνου καταλιπόντος υἱόν, προσηκόντως τε καὶ κατὰ τοὺς νόμους ποιηθέντος (3).

Κατὰ τῆς διαμαρτυρίας ταύτης εἰσήχθη ἡ *δίκη ψευδομαρτυ-*

nomen, tractatus, fama. Ὅρ. Aubry & Rau, Dt Civ. Franç. τόμ. 6 σ. 11 ἐπ. Ὁ Ἰσαῖος ἐν τῷ παρόντι λόγῳ κατ' ἐπικουρίαν, ὡς εἰπεῖν, ἐπικαλεῖται τὴν ἀπόλαυσιν τῆς τοῦ θετοῦ υἱοῦ ἰδιότητος, πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι οὐ μόνον ἐποιήθη νομίμως ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων καθόλου τῶν πολιτῶν καὶ ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀντιδίκου θείου ἀνεγνωρίσθη πάντοτε ὡς ποιητὸς ἐκείνου υἱός, οὗ τό μὲν ὄνομα ἔφερεν ἐν τοῖς δημοσίοις καταλόγοις καὶ πίναξι, τὴν δὲ προστασίαν καὶ ἀγάπην ἔσχε μέχρι τέλους, θεωρούμενος ὑπ' αὐτοῦ ὡς υἱός, καὶ ταῦτα ἐπὶ χρόνον μακρόν. Δῆλα δὴ πλείω ἢ ὅσα ἐνδεικτικῶς ἀπαιτεῖ ἐν ἄρθρ. 321 ὁ γαλλ. ἀστ. κῶδιξ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς possession d' état ἐν τῇ περιπτώσει νομίμου υἱότητος.

(1) Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. Κεφ. 56. 6.—Δημοσθ. κ. Στεφ. Β' § 22. πρ. Μακάρτ. § 16.—Ἰσ. π. τ. Φιλοκτ. κλ. § 12. Συμφωνοῦμεν τῷ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 602, τόμ. Α' σ. 443) διδάσκοντι ὅτι ἀπῃτεῖτο ἔγγραφος αἴτησις πρὸς τὸν Ἄρχοντα. Ἰσ. π. τ. Πύρρ. κλ. § 30. Νικοστρ. κλ. § 2.

(2) Ἰσ. π. τ. Δικαιογ. κλ. § 17.—Πολυδεύκ. Η' 29.—Ἁρποκρ. λ. *λῆξις*.

(3) Δαξάζομεν ὅτι κατὰ τὸν νόμον ἡ διαμαρτυρία ἔδει νὰ ᾖ πλήρης, νὰ ὁρίζηται δῆλον ὅτι ἐν αὐτῇ οὐ μόνον ὅτι ὁ τοῦ δεῖνος κλῆρος οὐκ ἔστιν ἐπίδικος, ὄντος τῷ τελευτήσαντι υἱοῦ, ὡς συντόμως λέγεται ἐν τῇ § 2, ἀλλὰ προσέτι νὰ προσδιορίζηται ὅτι ὁ υἱὸς οὗτος, εἴτε γόνῳ γεγονὼς εἴτε ποιητός, ἐγεννήθη ἢ ἐποιήθη κατὰ τοὺς νόμους. Τὸν πλήρη τύπον βλέπομεν παρὰ Δημοσθ. π. Λεωχάρ. § 46.

ρίων (1), τύποις μὲν κατὰ τοῦ μάρτυρος, πράγματι δὲ κατὰ τοῦ ἀξιοῦντος ὅτι ἐποιήθη νομίμως καὶ προσηκόντως.

Κατ' ἀκρίβειαν ἄρα δύο εἰσὶ τὰ ὑποβαλλόμενα τῷ Δικαστηρίῳ πρὸς ἐπίλυσιν ζητήματα: 1) ὑπάρχει ὄντος ποίησις υἱοῦ; 2) ἡ ποίησις αὕτη εἶνε νόμιμος καὶ ἀνέγκλητος κατὰ τὸν Σόλωνος νόμον;

Ἡ λύσις τοῦ πρώτου ζητήματος ἐλαχίστην, μᾶλλον δὲ οὐδεμίαν ἐμφανίζει δυσκολίαν, τοσούτων μαρτύρων μαρτυρούντων ὅτι ὁ λέγων ὄντως ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους, εἰ δὲ περὶ τούτου μόνον ἦν ἡ διαμαρτυρία, βεβαίως ἡ κατὰ τοῦ Φιλωνίδου δίκη περὶ ψευδοῦς μαρτυρίας ἔδει ν' ἀπορριφθῇ. Ὅσον ὅμως ἀφορᾷ εἰς τὸ δεύτερον

(1) Λέγομεν *δ. ψευδομαρτυρίων* ἀντὶ *δ. ψευδομαρτυριῶν*, διδασκόμενοι ὑπὸ τοῦ Κοβήτου "(Var. Lect. ἔκδ. β' σ. 623) ἀποφαινομένου: Analogia et usus *ψευδομαρτύριΟΝ* et *ψευδομαρτύριΑ* verum esse docent, scribae *ψευδομαρτυρίαι* Graecum esse opinantur, quae forma cum analogia pugnans plane barbara est . . . . Unus Platonis locus nescio quo pacto intactus et integer evasit in Theaet. p. 148 B. *ὥστε μοι δοκεῖ ὁ Θεόδωρος οὐκ ἔνοχος τοῖς ψευδομαρτυρίοις ἔσεσθαι*, ad quam norman caeteri omnes loci tandem aliquando corrigantur. Ἐπίσης ὁ Βλάσσιος ἐν ἐκδ. Ὑπερείδ. κ. Φιλιππίδ. § 12 τῷ αὐτῷ πλατων. χωρίῳ στοιχῶν ἐξέδωκε: *τοῖς τῶν ψευδομαρτυρίων*. Τὴν γνώμην δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων τούτων ἀνδρῶν λαμπρῶς ἐπεκύρωσε τὸ ἐν Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 59. 6 περὶ τῶν θεσμοθετῶν ἀναγινωσκόμενον, ὅτι οὗτοι εἰσάγουσι *καὶ τὰ ψευδομαρτύρια ⟨τὰ⟩ ἐξ Ἀρείου Πάγου*, ἀνθ' οὗ ὁ μὲν ἀοίδιμος διδάσκαλος ἡμῶν Κόντος (ἐν Ἀθην. τόμ. Δ' σ. 172) τῷ Πολυδεύκ. Η'. 88 ἀκολουθῶν, ἀνέγνω: *καὶ τὰ⟨ς τῶν⟩ ψευδομαρτυρίΩΝ ⟨τῶν⟩ ἐξ Ἀρείου Πάγου*, ὁ δὲ Βλάσσιος (ἐν ἐκδ. Δ'): *καὶ τὰς ψευδομαρτυρίων ⟨τῶν⟩ ἐξ Ἀρείου Πάγου*·

Παρὰ τῷ Ἰσαίῳ, κατὰ τὰ Χ/φα, ἐν τῷ π. τ. Πύρρ. κλήρ. § 4 κεῖται: *τὴν τῶν ψευδομαρτύρων δίκην εἵλομεν*, ἐν δὲ τῷ ὑ. Εὐφιλήτ. § 5: *πῶς ἄν τις ὑμῶν καταγνοίη ψευδομαρτυρίαν Δημαράτου τουτουὶ* κτέ. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν χωρίων τούτων πάντες οἱ ἐκδόται ἀντί: *ψευδομαρτύρων* ἐξέδοσαν, ἀκολούθως τῷ Reiske, *ψευδομαρτυριῶν* (ὡς ἄλλως ἐν τοῖς αὐτοῖς Χ/φοις πανταχοῦ ἀναγινώσκεται: π. τ. Πύρρ. κλήρ. §§ 24, 54. Νικοστράτ. κλ. § 17. Δικαιογ. κλ. §§ 12. 15, 17, 19. Ἀγν. κλ. §§ 45, 65) πλὴν τοῦ Wyse ἐκδόντος: *ψευδομαρτυρίων*. Ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ ἀντί: *ψεδομαρτυρίαν*, ὃ περιφανῶς ἐσφαλμένον, πρῶτος ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 483) ἤκασε: *ψευδομαρτυριῶν*, τούτῳ δὲ πάντες οἱ ἐκδόται ἠκολούθησαν, πλὴν αὖθις τοῦ Wyse ἐκδόντος: *ψευδομαρτυρίων*. Καθ' ἡμᾶς ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ χωρίῳ, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν Δημοσθ. πρ. Σπουδ. § 16: *κινδυνεύειν τὴν ψευδομαρτυρίαν*, ὀρθότερον ἴσως δυνάμεθα ν' ἀναγνῶμεν: *καταγνοίη ψευδομαρτυρίΟΥ καί: κινδ. τὴν ψευδομαρτυρίΟΥ*. Μαρτυρεῖ δὲ ὑπὲρ τῆς καθ' ἑνικὸν ἀριθμὸν ἐκφορᾶς ὁ Πολυδεύκης Η'. 31: *Κρατῖνος δὲ καὶ ψευδομαρτύριον εἴρηκε*. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν Πολυδεύκη Η'. 37 καὶ ὁ Λυσίας εἶπέ που *δίκη κακοτεχνίου* ἀντὶ *δ. κακοτεχνιῶν*.

ζήτημα, πλεῖσται καὶ εὔλογοι ἀμφιβολίαι καὶ ὑποψίαι ἐδύναντο νὰ ἐγερθῶσι, διὸ καὶ περὶ τοῦτο μάλιστα διεξάγεται ὁ ἀγών. Περὶ τῶν ἑκατέρωθεν ἐπιχειρημάτων τῶν ἀντιδίκων διελάβομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διὰ μακρῶν ἱκανῶς, τοῦτο δὲ μόνον λέγομεν ὅτι, καὶ σήμερον ἔτι, εἰ προυβάλλετο τὸ αὐτὸ ζήτημα τοῖς ἡμετέροις δικαστηρίοις, ἠκούετο δὲ καὶ πάλιν ἡ φωνὴ τοῦ Ἰσαίου, ὑπερασπίζοντος τὴν ποίησιν τοῦ θετοῦ υἱοῦ κατὰ τῶν περὶ παρανοίας ἢ ἐπιβολῆς τῆς γυναικὸς ἰσχυρίσεων τοῦ διώκοντος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, πολὺ πιθανῶς θ' ἀπερρίπτοντο αὗται καὶ δὴ ἄρα καὶ ἡ κατὰ τοῦ Φιλωνίδου *δ. ψευδομαρτυριῶν*. Τοὐναντίον, περὶ τῆς γνώμης τῶν Ἀθηναίων δικαστῶν, οὐδὲν δυνάμεθα νὰ προεικάσωμεν, διότι μάλιστα πρόκειται περὶ ζητήματος κλήρου καὶ δὴ εἰδικώτερον περὶ τῆς ἐκ τοῦ σολωνείου νόμου πολυθρυλήτου ἐνστάσεως: *ἐὰν μὴ μανιῶν . . . ἢ γυναικὶ πιθόμενος* κτέ. Οἱ δικασταὶ κύριοι τῆς κρίσεως ὄντες, ἥκιστα δ' ὑπὸ τοῦ νόμου δεσμευόμενοι, ἕκαστος ἑκάστοτε ἀπεφαίνοντο κατὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀντιπαθείας ἢ συμπαθείας (1).

(1) Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. κεφ. 9. 1. *Δοκεῖ δὲ τῆς Σόλωνος πολιτείας τρία ταῦτ' εἶναι τὰ δημοτικώτατα· . . . τρίτον δέ, ⟨ᾧ⟩ μάλιστά φασιν ἰσχυκέναι τὸ πλῆθος, ἡ εἰς τὸ δικαστήριον ἔφεσις· κύριος γὰρ ὢν ὁ δῆμος τῆς ψήφου κύριος γίγνεται τῆς πολιτείας. Ἔτι δὲ καὶ διὰ τὸ μὴ γεγράφθαι τοὺς νόμους ἁπλῶς μηδὲ σαφῶς ἀλλ' ὥσπερ ὁ περὶ τῶν κλήρων καὶ ἐπικλήρων, ἀνάγκη πολλὰς ἀμφισβητήσεις γίγνεσθαι . . . Οἴονται μὲν οὖν τινες ἐπίτηδες ἀσαφεῖς αὐτὸν ποιῆσαι τοὺς νόμους, ὅπως ᾖ τῆς κρίσεως ὁ δῆμος κύριος. Οὐ μὴν εἰκός, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι καθόλου περιλαβεῖν τὸ βέλτιστον· οὐ γὰρ δίκαιον ἐκ τῶν νῦν γιγνομένων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἄλλης πολιτείας θεωρεῖν τὴν ἐκείνου βούλησιν.* Ὀρθοτάτη ἡ γνώμη τοῦ σοφωτάτου ἁπάντων Ἑλλήνων περὶ τῆς προσούσης μεγίστης δυσκολίας εἰς τὸ περιλαβεῖν καθόλου ἐν τοῖς νόμοις τὸ βέλτιστον, διδακτικωτάτη δὲ καὶ ἡ παρατήρησις αὐτοῦ ὅτι *οὐ δίκαιον ἐκ τῶν νῦν γιγνομένων* ἐν τοῖς δικαστηρίοις κρίνειν ὅτι τοιαύτη ὄντως ἦν ἡ βούλησις τοῦ νομοθέτου. Ὁμολογουμένως ἄρα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ τῶν ἡλιαστῶν κρίσις ἐξηκολούθησεν οὖσα κρίσις οὐχὶ δικαστῶν, ἀλλὰ πολιτῶν, ἁπλῶς *βραβευόντων καὶ τὰ κοινὰ καὶ τὰ ἴδια* κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀντιλήψεις καὶ συμπαθείας. Θὰ τολμήσωμεν δὲ ν' ἀντιλέξωμεν καὶ ἀνδράσι φιλολογωτάτοις, τῷ τε Wilamowitz καὶ τῷ Sandys, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, τὸ *τινὲς* τοῦ χωρίου τούτου (: *οἴονται μὲν οὖντινες*) ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῶν Τριάκοντα (ὅρ. κατωτέρω κεφ. 35. 2), ἀλλὰ εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν Ἀθηναίων, ὅπερ ὁ φιλόσοφος, φρονίμως ποιῶν, δὲν τολμᾷ νὰ εἴπῃ ἵνα μὴ φανῇ ἀποδοκιμάζων τὸ κοινὸν φρόνημα, ξένος αὐτός, μέτοικος καὶ φίλος τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Προστίθεται δὲ κατωτέρω περὶ τῶν Τριάκοντα Κεφ. 35. 1 : *τὸ μὲν οὖν πρῶτον.. καθεῖλον ἐξ Ἀρείου πάγου καὶ τῶν Σόλωνος θεσμῶν ὅσοι διαμφισβητήσεις εἶχον,*

Καὶ νῦν ὑπολείπεται ἵνα διαλάβωμέν τινα περὶ τῆς *δ. ἀπορρήσεως* (§ 29).

Τὰ προκαλέσαντα τὴν ἔγερσιν τῆς δίκης ταύτης αἴτια, κατὰ τὰ ἐν τῷ λόγῳ ἐκτιθέμενα, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: Ὁ Μενεκλῆς, *μετασχὼν* (1)

καὶ τὸ κῦρος ὃ ἦν ἐν τοῖς δικασταῖς κατέλυσαν... οἷον περὶ τοῦ δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ ᾧ ἂν ἐθέλῃ κύριον ποιήσαντες καθάπαξ, τὰς δὲ προσούσας δυσκολίας «ἐὰν μὴ μανιῶν ἢ γηρῶν ἢ γυναικὶ πιθόμενος» ἀφεῖλον, ὅπως μὴ ᾖ τοῖς συκοφάνταις ἔφοδος. Ἐντεῦθεν ἄρα γίνεται φανερόν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς καταστάσεως τῶν Τριάκοντα (404/3 π. Χ.) ἤτοι σχεδὸν αἰῶνα ὅλον πρὸ τῆς συντάξεως τῆς Ἀθην. Πολιτείας, ἡ αὐτὴ περίπου ἐπεκράτει ἐν τοῖς δικαστηρίοις κατάστασις, κακὴ μὲν καθ' ἡμᾶς σήμερον, μὴ δυναμένους νὰ ἐγκρίνωμεν τοιούτου εἴδους ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, ἐκείνοις ὅμως εὐκόλως ἀνεκτή, διότι ἦν μὲν αὕτη ἀναγκαῖον ἀπαύγασμα τοῦ πολιτειακοῦ βίου καὶ καθεστῶτος αὐτῶν, τὰ δὲ δικαστήρια, εἰ καὶ εὐπαράγωγα, ἐνίοτε δὲ καὶ ἰδιοτελῆ, ὅμως ἐχρησίμευον ὡς ἄγρυπνοι μὲν φρουροὶ τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν, πρόθυμοι δὲ ὑπουργοὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ δήμου.

(1) Ἡ μετ. *μετασχών*, νομικῶς ἐξεταζομένη, δὲν εἶνε σαφὴς ἱκανῶς. Τίνι τρόπῳ μετέσχε τῆς μισθώσεως τοῦ οἴκου τῶν παίδων Νικίου μετ' ἄλλων, ὡς συνέταιρος αὐτῶν, ἢ ἁπλῶς, ὥσπερ καὶ ἄλλοι, πρὸς ἴδιον ἕκαστος συμφέρον; Ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 206) μεταφράζει μᾶλλον ἢ ἑρμηνεύει τὸ χωρίον: *μισθωτὴς* ipse cum aliis factus erat. Ὁμοίως ὁ Dareste ἐν τῇ μεταφράσει (σ. 23 καὶ 34): il avait pris à bail, avec d' autres. Ὁ δὲ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Β' σ. 243 ἑπ.) διδάσκει μὲν ὅτι plusieurs personnes peuvent se rendre *conjointement* locataires des biens d' un pupille, φέρει δὲ ὡς παράδειγμα τὸ παρόν: de même... on voit que celui-ci (Ménéclès) s' était *associé* à plusieurs de ses concitoyens pour la location des biens des fils mineurs de Nicias, et il est dit qu' il avait spécialement affermé les biens mobiliers δι' ὧν ὅμως εὐθὺς ἀμέσως ἐπάγει σχεδὸν εἰπεῖν ἀνατρέπει ταῦτα, διότι λέγει: Il est difficile, d' ailleurs, de savoir comment l' on procédait en cas de pluralité de locataires, et de décider si on louait *en bloc* tout le patrimoine à *un seul individu*, sauf celui-ci à partager avec d' autres le bénéfice de son contrat, ou si, au contraire, on procédait à *plusieurs adjudications partielles et distinctes*.

Καθ' ἡμᾶς, ἔχοντας μάλιστα ὑπ' ὄψει τὴν ἐν τῷ ἀττ. δικαίῳ κρατοῦσαν ἐλευθερίαν ἐν ταῖς συμβάσεσιν, οὐ μόνον πᾶς πολίτης, ἀλλὰ καὶ ἑταιρεία καὶ ὅμιλος ἁπλῶς πολιτῶν ἐδύνατο νὰ παραστῇ πρὸ τοῦ Ἄρχοντος καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν μίσθωσιν ὀρφαν. οἴκου, ἀπὸ τοῦ Ἄρχοντος δ' ἐξηρτᾶτο νὰ ὁρίζῃ ἑκάστοτε διὰ συμβολαίου τοὺς ὅρους καὶ τὰς συμφωνίας, ἰδίᾳ δὲ τὰ τῆς ἀλληλεγγύου εὐθύνης τῆς ἑταιρείας ἢ τῶν συμμισθωτῶν ἀπέναντι τοῦ ὀρφανοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνομολόγησις τῆς τε παθητικῆς καὶ ἐνεργητικῆς ἀλληλεγγύης ἦν συνηθεστάτη καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος (Beauchet. αὐτόθ. τόμ. Δ. σ. 486 ἑπ.) οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ προστάτης τῶν ὀρφανῶν Ἄρχων, πολλῶν ὁμοῦ μισθουμένων τὸν ὀρφαν. οἶκον, θὰ ἐφρόντιζεν ἵνα διὰ τοῦ συμβολαίου καθιστᾷ αὐτοὺς ἀλληλεγγύως ὑπευθύνους ἀπέναντι τῶν ὀρφανῶν.

τοῦ οἴκου τῆς μισθώσεως τῶν παίδων τοῦ Νικίου (§ 9) ἐπειδή, μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός (1), *ἔδει τῷ ὀρφανῷ* (2) *τὰ χρήματα ἀποδιδόναι, ὁ δὲ οὐκ εἶχεν ὁπόθεν ἀποδῷ, τόκοι δὲ πολλοῦ χρόνου συνερρυηκότες ἦσαν αὐτῷ* (§ 28), ὅπως ἀποτίσῃ τὸ χρέος, ἀνελθὸν ἐν ὅλῳ εἰς 6700 δρ. (§§ 29, 34), ζητεῖ νὰ πωλήσῃ, ὅπερ ἐκέκτητο χωρίον, ὑπέγγυον ὂν πρὸς τοὺς παῖδας Νικίου. Τότε παρεμβαίνει ὁ νῦν διώκων ἀδελφὸς Μενεκλέους, ὅστις εἴτε βουλόμενος αὐτῷ ἐπηρεάζειν, ὅτι τὸν λέγοντα υἱὸν ἐποιήσατο, ὡς οὗτος τοὐλάχιστον ἰσχυρίζεται, εἴτε καὶ μᾶλλον διότι ὄντως ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε νόμιμόν τινα λόγον (3), ὃν κατ' ἀλήθειαν ἀγνοοῦμεν, ἀμφισβητεῖ αὐτῷ μέρους

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὸ παρὸν θέμα, ὁ Μενεκλῆς κατὰ τοῦτο φαίνεται μετασχὼν τῆς μισθώσεως, ὅτι τοῦ ὀρφαν. οἴκου τῶν παίδων Νικίου ὄντος πλουσίου ἴσως εἰς κινητὰ καὶ ἀκίνητα, ὑπὸ τοῦ Ἄρχοντος δὲ μισθουμένου, οὗτος, ὥσπερ καὶ ἄλλοι πολῖται, παραστὰς ἐπίσης ὡς μισθωτὴς κατὰ τὴν μίσθωσιν, ἐμισθώσατο ποσόν τι ἀργυρίου, δοὺς πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ὀρφανῶν *ἀποτίμημα*, ὃν ἐκέκτητο ἀγρόν. Διὰ τοῦτο, ὡς βλέπομεν, ληξάσης τῆς προθεσμίας τῆς μισθώσεως, οὐδεὶς μὲν ἄλλος παρεμβαίνει, μόνος δ' ὁ ὀρφανὸς ἐμφανίζεται τὸ χρέος ἀπαιτῶν, καὶ πρὸς τοῦτον *δεῖ τὰ χρήματα ἀποδιδόναι*.

(1) Πότε ἡ πώλησις τοῦ χωρίου ἐγένετο; Ὁ Wyse (αὐτοθ. σ. 263 ὑπὸ τὴν § 35) ὑποτιθεὶς ὅτι ἡ υἱοθεσία ἐγένετο ἓν ἔτος (καθ' ἡμᾶς 3) μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, ὅτι δ' ἡ μίσθωσις μικρὸν πρὸ τούτου γενομένη, διήρκεσε 17 ὅλα ἔτη, ὅπερ ἀπίθανον, εὑρίσκει ὅτι ἡ πώλησις ἐγένετο 7 τοὐλάχιστον ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μενεκλέους, ὅτι δ' ἄρα, μετὰ τὴν ἀπότισιν τοῦ χρέους, μόνη περιουσία ὑπελείφθη αὐτῷ τὸ περίσσευμα τοῦ τιμήματος δρ. 300 καὶ οἰκίδιον *οὐκ ἄξιον τριῶν μνῶν*.

(2) Ἐὰν ὁ Νικίας πλείονας τοῦ ἑνὸς παῖδας κατέλιπε (§ 9) διατί ὁ Μενεκλῆς εἰς ἕνα μόνον τῶν ὀρφανῶν (§§ 27, 28, 29, 34) ἀποτίνει τὸ χρέος; Ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 213) τρεῖς ἐξ ἴσου πιθανὰς ὑποθέσεις ποιεῖται ἢ 1) Ὁ Νικίας, ἕνα μόνον υἱὸν καὶ πλείονας θυγατέρας κατέλιπεν, ὧν οὗτος ἐνήλικος γενόμενος κατέστη *κύριος* ἢ 2) πλείονας υἱούς, ὧν ὁ πρῶτος ἐν ἡλικίᾳ καταστὰς ἐγένετο ἐπίτροπος τῶν λοιπῶν, ἢ 3) τελευτησάντων τῶν λοιπῶν παίδων, ὁ ἐπιζήσας ἀπαιτεῖ μόνος τὸ χρέος. Ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 258 ὑπὸ τὴν § 27. 8, 9) ἐκ τούτων δέχεται τὴν δευτέραν.

(3) Πρὸ πάσης εἰκασίας περὶ τοῦ λόγου διεκδικήσεως, ἀδιάφορον ἂν ὄντως νομίμου ἢ μή, ἐπίσης δὲ περὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ διεκδικοῦντος, σημειούσθω ἐνταῦθα σαφῶς 1) ὅτι ὁ ἀδελφὸς ἀπαγορεύει τὴν πώλησιν οὐχὶ τοῦ ὅλου χωρίου, ἀλλὰ μόνον μέρους τινός, ὅτι δὲ τὸ μέρος τοῦτο ἦν μόλις τὸ 1/8 τοῦ ὅλου, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ τιμήματος τοῦ πρὸς ἀπότισιν τοῦ χρέους πωληθέντος μείζονος ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους μέρους, ἀντὶ δρ. 7000 (§ 29), καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ὑπολειφθέντος, ὅπερ ὁ λέγων, μᾶλλον ὑπερβάλλων, ὡς εἰκός, λέγει ἄξιον *πλεῖον ἢ δέκα μνῶν* (§ 35) ἢ 1000 δρ. ὅτι δὲ 2) τὸ 1/8 μέρος τοῦτο ἔλαβεν ἔκτοτε, κατ' ἀπόφασιν τῶν διαλλακτῶν διαιτητῶν (§§ 31-33) ὁ διεκδικῶν ἀδελφός, ἀδιάφορον ἂν δωρεὰν (§ 31), ὡς ὁ θετὸς υἱὸς διατείνεται, ἢ διότι ὄντως ἐδικαιοῦτο, καὶ ἐξακολουθεῖ *ἔχων* (§ 35. πρβλ. § 28: *ὡς δὲ ἔχει ἐὰν ἐπιδείξω*) ὡς ἴδιον καὶ νεμόμενος καὶ κατὰ τὸν χρόνον ἔτι τῆς δίκης.

τινὸς τοῦ χωρίου (§ 28), ἵνα δὲ διακωλύσῃ τὴν πώλησιν αὐτοῦ *ἀπηγόρευε* (1) *τοῖς ὠνουμένοις μὴ ὠνεῖσθαι*. Ὁ Μενεκλῆς φοβούμενος μὴ διακωλυομένης οὕτω τῆς πωλήσεως, ληγούσης δ' ἐν τῷ μεταξὺ τῆς προθεσμίας, τὸ χωρίον *κατοκώχιμον γένηται καὶ ἀναγκασθῇ τῷ ὀρφανῷ ἀποστῆναι*, ἵν' ἀπογύγῃ ταῦτα, ἀναγκάζεται ὑπολείπεσθαι μὲν οὗ ἠμφεσβήτησεν οὗτος μέρους, νὰ πωλήσῃ δὲ μόνον τὸ ἄλλο ἀντὶ δρ. 7000 καὶ οὕτω ν' ἀποτίσῃ τὸ χρέος, ὑπολειφθεισῶν αὐτῷ μάλιστα καὶ 300 δρ. Τοῦ ἀμφισβητουμένου μέρους ἀποτελοῦντος, ὡς εἴρηται, τὸ 1/8 περίπου τοῦ ὅλου χωρίου, ὑπολειφθέντος ἀπωλήτου, ἕνεκα τῆς ἀμφισβητήσεως (2) τοῦ ἀδελφοῦ, ὁ Μενεκλῆς

(1) Τίνι τρόπῳ καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ τίνων ζημιῶν ἡ ἀπαγόρευσις ἢ *ἀπόρρησις* αὕτη ἐγίνετο, οὔτ' ἐν τῷ λόγῳ λέγεται, οὔτ' ἄλλοθέν ποθεν εἶνε γνωστόν. Ἐξ ὧν ὅμως κατωτέρω περὶ πωλήσεως ἀκινήτων ἐκτίθεμεν, οὐκ ἀπιθάνως ἴσως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐγίνετο διὰ πινακίου ἢ λευκώματος, ἐκτιθεμένου παρὰ τῇ ἁρμοδίᾳ ἐπὶ πωλήσεως ἀκινήτων Ἀρχῇ.

Ὅπως δή ποτε ἐκ τῶν συμφραζομένων ἀσφαλῶς συνάγεται 1) ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις ἦν πρὸς τοὺς *ἀγοραστὰς* καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν πωλητὴν καὶ μόνον περὶ μέρους τοῦ χωρίου, ὅτι δὲ 2) ἐγένετο κατὰ τρόπον νόμιμον καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ νομίμων ἐπιζημίων ἀποτελεσμάτων, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται διατί οὗτοι μὲν ἀπείχοντο ὠνεῖσθαι τὸ χωρίον, ὁ Μενεκλῆς δὲ *ἠναγκάζετο ὑπολείπεσθαι οὗ ἠμφεσβήτησεν οὗτος*.

(2) Περὶ τοῦ λόγου τῆς ἀμφισβητήσεως καὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ ἀμφισβητοῦντος πλείονες ἐξηνέχθησαν γνῶμαι.

Κατὰ τὸν Hitzig (Das griech. Pfandr. σ. 110 ἀρ. 1) ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς ἐνεργεῖ ὡς *ἐπίτροπος* τῶν παίδων Νικίου, κατὰ δὲ τὸν Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 254 καὶ σημ. 3) ὡς *συνεπίτροπος* ἴσως αὐτῶν, πρὸς ἀπόδειξιν δὲ παρατιθέμενος οὗτος τὰ ἐν § 28: *ἵνα κατοκώχιμον γένηται καὶ ἀναγκασθῇ τῷ ὀρφανῷ ἀποστῆναι*, ἀποφαίνεται ὅτι ταῦτα prouvent que l' opposition est bien fondée sur l' hypothèque du mineur, car l' adversaire suppose que si Ménéclès ne peut pas payer, le gage deviendra la propriété dn mineur.

Οὐδετέρα τῶν ὑποθέσεων τούτων εἶνε πιθανὴ 1) διότι διὰ τοῦ *ἵνα κατοκώχιμον* κτλ. ὁ ῥήτωρ ἁπλῶς θέλει νὰ παραστήσῃ πρὸς τίνα σκοπὸν ὁ διώκων οὕτως ἐνήργει, ἀναπτύσσων δὲ τοῦτον, λέγει ὅτι ἐπειδὴ οὗτος ἐγίνωσκεν ὅτι ἡ μὲν προθεσμία τοῦ χρέους μετ' οὐ πολὺ ἔληγε, χρήματα δ' ἄλλα πρὸς ἀπότισιν τοῦ χρέους δὲν ὑπῆρχον, ἐπίτηδες διεκώλυε τὴν πώλησιν τοῦ χωρίου, ἵνα ὁ Μενεκλῆς, φοβούμενος μὴ τὸ χωρίον κατοκώχιμον γένηται κτλ., ἀναγκασθῇ νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀδελφοῦ. Τοῦτο δ' ἔτι σαφέστερον καθίστησι τὸ *λαβόμενος καιροῦ* (§ 29) τουτέστι δραττόμενος τῆς στενοχωρίας ταύτης τοῦ Μενεκλέους κτέ. 2) διότι, ἂν ὁ ἀδελφὸς ἐνήργει ὡς ἐπίτροπος ἢ συνεπίτροπος (σημειωτέον δ' ὅτι τῷ νομικῷ ὅρῳ *συνεπίτροποι* — cotuteurs χρῆται ὁ Δημοσθ. ἐν τῷ κ. Ἀφόβ. Α §§ 14, 16, 49, 50, 57 κλ. πρὸς δήλωσιν τῶν

νομίζων ἑαυτὸν ἀδικούμενον, ἐγείρει κατ' αὐτοῦ τὴν *δ. ἀπορρήσεως*.

Περὶ τῆς δίκης ταύτης οὐδὲν παρεδόθη ἡμῖν, οὐδὲ γινώσκομεν ὅλως οὔτε πῶς ἐμεθοδεύετο, οὔτε εἰς τί κυρίως ἀπεσκόπει. Εἶνε μάλιστα ζήτημα καὶ ἂν ὄντως ὑπῆρξε δίκη καλουμένη *δ. ἀπορρήσεως*. Ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 214) ἑρμηνεύων τὰ τοῦ κειμένου (§ 29): *τούτῳ λαγχάνει δίκην τῆς ἀπορρήσεως* ἀποφαίνεται: Fuit haec haud dubie *δίκη βλάβης*, actio de damno, quod propter il-

ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διορισθέντων ἐπιτρόπων) δὲν θ' ἀπηγόρευε τὴν πώλησιν μέρους μόνον τοῦ χωρίου, ἀλλ' ὁλοκλήρου αὐτοῦ. Ἔπειτα οὐδὲ θὰ *ἠμφεσβήτει* τοῦ μέρους τούτου, ὅπερ προδήλως ἐμφαίνει ὅτι εἶχεν ἰδίας ἐπ' αὐτοῦ ἀξιώσεις 3) τέλος διότι, ὡς ἤδη ἐδείχθη ἀνωτέρω ὁ ἀμφισβητῶν ἔλαβεν ἔκτοτε καὶ ἤδη κατὰ τὴν δίκην ἐξακολουθεῖ νεμόμενος καὶ κατέχων ὡς ἴδιον, ὅπερ ἠμφεσβήτησε μέρος τοῦ χωρίου.

Κατὰ τὸν Dareste (αὐτόθ. σ. 35) ὁ ἀδελφὸς διακωλύει τὴν πώλησιν «évidemment parceque l' immeuble est indivis entre son frère et lui...Il est probable que Ménéclès et son frère avaient laissé dans l' indivision la succession de leur pére, que Ménéclès en avait gardé l' administration et se prétendait de ce chef créancier de son frère. Οὐδ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη πείθει ἡμᾶς, τὸ μὲν διότι δὲν στηρίζεται ἢ ἐπὶ ὑποθέσεων αὖθις, καὶ δὴ πλειόνων, περὶ πραγμάτων ὅλως ἀγνώστων οἷον 1) ὅτι τὸ χωρίον ἦν πατρῷον 2) ὅτι ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἔμεινεν ἀδιανέμητον 3). ὅτι δύο μόνον ἦσαν οἱ κληρονόμοι 4). ὅτι ὁ Μενεκλῆς διαχειρίσας τὰ πατρῷα, τούτῳ τῷ λόγῳ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν πιστωτὴν (;) τοῦ ἀδελφοῦ, τὸ δὲ διότι οὐδ' οὕτως ἐξηγεῖται διατί ὁ ἐνιστάμενος ἀδελφὸς ἀμφισβητεῖ τὸ 1/8 καὶ οὐχὶ τὸ 1/2 ἢ ἄλλο μέρος τοῦ χωρίου.

Τετάρτην γνώμην ἀποφαίνεται ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 259) ὅτι ὁ Μενεκλῆς ἦν ὀφειλέτης ἴσως χρημάτων πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, παρατίθησι δὲ παραπλήσιον παράδειγμα διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ Νικοστράτου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Δημοσθ. πρ. Νικόστρατ. § 10... *ἔλεγεν. ὅτι τὸ χωρίον τὸ ἐν γειτόνων μοι τοῦτο οὐδεὶς ἐθέλοι οὔτε πρίασθαι οὔτε τίθεσθαι ὁ γὰρ ἀδελφὸς ὁ Ἀρεθούσιος... οὐδένα ἐφη οὔτε ὠνεῖσθαι οὔτε τίθεσθαι ὡς ἐνοφειλομένου αὐτῷ ἀργυρίου*. Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ἐνταῦθα, ὡς ἡ μετοχ. *ἐνοφειλομένου* δεύκνυσιν, ὁ Ἀρεθούσιος κωλύει ὡς δανειστὴς ὑπὲρ χρέους ἐξησφαλισμένου δι' ὑποθήκης (πρβλ. Dareste, Plaid. civ. de Démosthène τόμ. 2 σ. 192 καὶ 201) ἐν ᾧ ἐν τῷ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος χωρίῳ οὐδὲν ἐμφαίνει ὅτι ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς ἀπαγορεύει ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ἐνυποθήκου δανειστοῦ ἢ ἐπιτρόπου τοῦ ὀρφανοῦ.

Πέμπτην τέλος γνώμην ἐξήνεγκεν ὁ Caillemer (Contr. de vente ἐν Rév. de Législ. ἔτ. 1870 σ. 657) ὅτι ὁ ἀδελφὸς διεξεδίκει ἴσως δικαίωμα συγκυριότητος.

Ἐκ πασῶν τῶν γνωμῶν τούτων μόνον τὴν τοῦ Caillemer νομίζομεν πιθανήν, ἅτε μᾶλλον σύμφωνον οὖσαν πρὸς τὰ ῥήματα τοῦ ῥήτορος, ὅτι ὁ ἀδελφὸς *ἠμφεσβήτει μέρους τινὸς τοῦ χωρίου*, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ὅτι ἐπὶ τοῦ μέρους τούτου ἠξίου πραγματικόν τι δικαίωμα ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

lam fratris intercessionem accepisset. Οὐ λίαν διάφορον γνώμην ἔχων φαίνεται ὁ Dareste (αὐτόθ. σ. 28) διότι δὲν ἀποφαίνεται μὲν κατηγορικῶς ὅτι ἡ ἐγερθεῖσα ἀγωγὴ ἦν ἡ *δ. βλάβης*, ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτος μεταφράζει: Puis il intenta contre son frère *une action pour opposition* faite sans droit, ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι δὲν δέχεται ὅτι ἡ ἀγωγή, ἣν ὁ Μενεκλῆς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἤγειρεν, ἦν ἰδιώνυμος δίκη τῆς ἀττ. δικονομίας, ὀνομαζομένη *δ. ἀπορρήσεως*. Ταὐτὰ δὲ τῷ Dareste φαίνεται δοξάζων καὶ ὁ Wyse (αὐτόθ. σ. 260), διότι καὶ οὗτος ἀντὶ πάσης ἑρμηνείας, ὁμοίως μὲν μεταφράζει τὰ τοῦ χωρίου: against his brother he brought *an action for interdicting* the sale, εὐθὺς δ' εἶτα ἐπάγει: It is vain to ask what form this action took.

Μόνος ὁ Beauchet (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 335 ἐπ.), ἀλλὰ διστακτικῶς καὶ διὰ βραχυτάτων, διάφορον ἀποφαίνεται γνώμην, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δικαιολογῇ αὐτήν—ἴσως διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο προσήκει εἰδικώτερον τῇ δικονομίᾳ τῶν Ἀθηναίων—διότι λέγει: Le plaidoyer précité d' Isée pourrait laisser croire que, pour triompher de l' opposition, le vendeur devrait intenter une action speciale, la *δίκη τῆς ἀπορρήσεως*. Mais on admet plus généralement qu'il doit agir au moyen de la *δίκη βλάβης*, le préjudice causé ayant ici pour cause l' *ἀπόρρησις* ou opposition.

Ὡς ὁρᾷ ἕκαστος ἡ σύναρθρος γεν: *τῆς ἀπορρήσεως* ἐκλαμβάνεται ὡς δηλοῦσα τὸ αἴτιον ἁπλῶς τῆς διαφορᾶς (propter fratris intercessionem), ἀφίεται δὲ νὰ νοηθῇ ἢ εἰκασθῇ ἔξωθεν τίς ἡ δίκη, ἣν ὁ Μενεκλῆς τῷ ἀδελφῷ ἔλαχεν, ἐπειδὴ *ἀπηγόρευε τοῖς ὠνουμένοις μὴ ὠνεῖσθαι*. Ἐπειδὴ δ' ἐκρίθη ὅτι τὸ διὰ τῆς ἀγωγῆς ἀμέσως ἐπιδιωκτέον ἦν ἀποζημίωσις διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀδίκου ἀπαγορεύσεως ζημίαν, ἡ δὲ *δ. βλάβης*, εὐρεῖαν ἐν τῷ ἀττ. δικαίῳ τὴν ἐφαρμογὴν ἔχουσα (1), ἐνομίσθη τῇ περιστάσει ταύτῃ ἁρμόζουσα, ἐντεῦθεν συνήγαγον ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους ἐγερθεῖσα δίκη ἦν ἡ τῆς βλάβης.

Εἶνε σφόδρα πιθανὸν ὅτι ἄν, ἀνθ' ὧν νῦν κεῖται: τούτῳ *δὲ λαγχάνει δίκην τῆς ἀπορρήσεως*, ἔκειτο: *τ. δ. λ. τὴν δίκην ἀπορρήσεως*

(1) Ὁρ. Beauchet, αὐτόθ. τόμ. Δ' σ. 386 ἐπ.

ἢ καὶ ἁπλούστερον ἔτι, ἄνευ τοῦ ἄρθρου, τ. δ. λ. *δίκην ἀπορρήσεως*, οὐδεμία ἴσως θὰ ἠγείρετο ἀμφισβήτησις περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς *δ. ἀπορρήσεως*, οὐδὲ θὰ ἐπεζητεῖτο ἡ λύσις τῆς ἀπορίας ἐν τῇ *δ. βλάβης*. Ἀλλ᾿ ἀράγε καὶ τοιαύτη οὖσα ἡ γραφή, οἵα παρεδόθη ἡμῖν, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῇ καὶ ἄλλως; Τοῦτο θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω ἐν τοῖς εἰς τὸν λόγον τοῦτον *Διορθωτικοῖς* ὑπὸ τὴν § 29.

Καθ᾿ ἡμᾶς τὸ προέχον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ζήτημα εἶνε τὸ τῆς προστασίας τοῦ δικαιώματος τῆς κυριότητος, ἡ δὲ ἀπόρρησις οὐδὲν ἄλλο ἢ ὁ τρόπος δι᾿ οὗ ὁ ἀμφισβητῶν προσέβαλεν αὐτό, ἀπαγορεύων *τοῖς ὠνουμένοις μὴ ὠνεῖσθαι* τὸ ὑπ᾿ αὐτοῦ ἀμφισβητούμενον μέρος. Κατ᾿ ἀκολουθίαν ἡ ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους ἐγερθεῖσα ἀγωγὴ εἰς τοῦτο ἔδει ν᾿ ἀποσκοπῇ ἰδίᾳ, εἰς τὴν ἄρσιν δῆλον ὅτι τοῦ ἐκ τῆς ἀπορρήσεως κωλύματος, καταδικαζομένου ἅμα τοῦ ἐναγομένου εἰς ἀποζημίωσιν πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ὑπ᾿ αὐτοῦ παρανόμως ἐπενεχθείσης ζημίας.

Διατί δ᾿ ὅμως ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς οὕτως ἐνήργησεν εὐθὺς ὡς ἔγνω προσφερόμενον πρὸς πώλησιν τὸ χωρίον, πρὸ τῆς εὑρέσεως ἔτι τοῦ ἀγοραστοῦ; Καθ᾿ ἡμᾶς προδήλως δι᾿ ὃν ὁ ῥήτωρ ἀληθῆ λέγει λόγον (§ 28), ἵνα δῆλον ὅτι ἐπιτύχῃ ἐκβιαστικῶς, ὡς νῦν λέγομεν, τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀξιώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Μενεκλέους, ἐπειγομένου μὲν νὰ πωλήσῃ τὸ χωρίον, ὅπως ἀποτίσῃ ἐμπροθέσμως τὸ χρέος, ἀδυνατοῦντος δὲ νὰ προβῇ νομίμως εἰς τὴν πώλησιν, ἐλλείψει ἀγοραστοῦ, ἕνεκα τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ ἀδελφοῦ (1). Ἀλλὰ ταῦτα δέονται ἐπεξηγήσεώς τινος.

Κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου (2) περὶ τῆς Ἀθήνησι νομοθε-

(1) Κατὰ τὸν **Beauchet** (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 335 σημ. 4 μετὰ παραπομπῆς εἰς σ. 254 ἑπ.) ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς ἐνεργῶν ὡς *παρεπίτροπος* τοῦ ὀρφανοῦ, ἀπαγορεύει ἀπ᾿ εὐθείας πρὸς τοὺς ἀγοραστὰς τὴν ἀγορὰν τοῦ κτήματος. «διότι, λέγει, πιθανῶς οὗτοι βλέποντες τοὺς ἐπ᾿ αὐτοῦ *ὅρους*, ἐμφαίνοντας τὸ δικαίωμα τοῦ δανειστοῦ, ἵν᾿ ἀγοράσωσι τοῦτο, ἐζήτησαν τὴν συγκατάθεσιν αὐτοῦ». Ἀποδειχθέντος ὅτι οὗτος ἐνήργει ἁπλῶς ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ὅτι δὲ ἠμφεσβήτει οὐ τοῦ ὅλου, ἀλλὰ τοῦ 1/8 μόνον μέρους τοῦ ἀγροῦ, ὅπερ καὶ ἔλαβεν, ἕπεται ὅτι ἄλλος ἦν ὁ λόγος τῆς ἀπ᾿ εὐθείας ἀπαγορεύσεως.

(2) Παρὰ Ἰω. Στοβ. Περὶ νόμων καὶ ἐθῶν ΜΔ' 22: *Οἱ μὲν οὖν ὑπὸ κήρυκος κελεύουσι πωλεῖν, καὶ προκηρύττειν ἐκ πλειόνων ἡμερῶν, οἱ δὲ παρ᾿ ἀρχῇ τινι, καθάπερ καὶ Πιττακός, καὶ βασιλεῦσι καὶ πρυτάνει. Ἔνιοι δὲ προγράφειν παρὰ τῇ*

σίας ἐπὶ πωλήσεως ἀκινήτων διδασκόμενα, πᾶσα ἀγοραπωλησία ἔδει ν' ἀναγγέλληται δημοσίᾳ διὰ προγράμματος *(προγράφειν)* ἐκτιθεμένου ἐπὶ σανίδος ἢ πινακίου, παρὰ τῇ ἁρμοδίᾳ ἀρχῇ, *πρὸ ἡμερῶν μὴ ἔλαττον ἢ ἑξήκοντα*, δηλοῦντος δὲ προσηκόντως τὸ πωλούμενον κτῆμα, προσέτι δὲ τὰ ὀνόματα τοῦ τε πωλητοῦ καὶ τοῦ ἀγοραστοῦ, τούτου ὀφείλοντος νὰ παρακατατιθῇ *(τιθέναι) ἑκατοστὴν* τοῦ τιμήματος, *ὅπως διαμφισβητῆσαί τε ἐξῇ καὶ διαμαρτύρασθαι τῷ βουλομένῳ.* (1)

Κατὰ ταῦτ' ἄρα ὁ Μενεκλῆς, ἵνα δυνηθῇ νὰ πωλήσῃ τὸ χωρίον, ὤφειλε πρώτιστα μὲν νὰ εὕρῃ τὸν ἀγοραστὴν καὶ νὰ συμφωνήσῃ μετ' αὐτοῦ περὶ τοῦ τιμήματος, ἔπειτα νὰ προβῇ εἰς τὴν τέλεσιν τῶν νομίμων διατυπώσεων περὶ *προγραφῆς* τῆς πωλήσεως παρὰ τῇ ἀρχῇ, μετὰ δὲ ταῦτα ν' ἀναμένῃ ἐπὶ 60 ἡμέρας τοὐλάχιστον, ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως τοῦ προγράμματος, ἵνα δυνηθῇ νὰ εἰσπράξῃ τὸ τίμημα καὶ δι' αὐτοῦ ἀποτίσῃ τὸ χρέος, εἰ μηδεὶς, ὡς εἰκός, ἐν τῷ μεταξὺ ἠμφεσβήτει ἢ διεμαρτύρετο κατὰ τῆς πωλήσεως.

Ὁ τοῦ Μενεκλέους ἀδελφὸς βεβαίως μὲν ταῦτα οὐκ ἀγνοῶν, εἰδὼς δὲ κάλλιστα ὅτι οὗτος σφόδρα ἐπείγετο ἵνα πωλήσῃ τὸ χωρί-

ἀρχῇ πρὸ ἡμερῶν μὴ ἔλαττον ἢ ἑξήκοντα, καθάπερ Ἀθήνησι, καὶ τὸν πριάμενον ἑκατοστὴν τιθέναι τῆς τιμῆς, ὅπως διαμφισβητῆσαί τε ἐξῇ καὶ διαμαρτύρασθαι τῷ βουλομένῳ Πρβλ. Παροιμιογρ. Ἑλλ. Α' σ. 405.—Ἡσύχ. λ. *ἐν λευκώμασι.*

(1) Πότε ὁ νόμος οὗτος εἰσήχθη δὲν εἶνε γνωστόν, ὅμως οὐδένα λόγον ἔχομεν ἵν' ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰσαίου, ἄλλως τε καὶ οὐ λίαν πολὺ ἀφεστῶτας τῶν τοῦ Θεοφράστου (372—287 π. Χ).

Διὰ τοῦ συστήματος τούτου, ὡς βλέπομεν, ἐπετυγχάνετο μὲν ἡ δημοσιότης τῆς ἐπὶ ὠνῇ καὶ πράσει μεταθέσεως τῆς κυριότητος ἀκινήτων, διεκωλύοντο δέ πως καὶ αἱ κατὰ χάριν ἢ εἰκονικαὶ ἀγοραπωλησίαι, διὰ τῆς ἐπὶ 60 τοὐλάχιστον ἡμέρας ἐκθέσεως τοῦ προγράμματος, χάριν τῶν διαφερομένων, καὶ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ἀγοραστοῦ ἵνα παρακατατιθῇ **ἑκατοστὴν τῆς τιμῆς** ἐπὶ κινδύνῳ, ἐν περιπτώσει ἀμφισβητήσεως, νὰ ὑποβληθῇ εἰς δικαστικὸν ἀγῶνα, εἰ μή, ὡς εἰκὸς, μεταγνοὺς ἀφίστατο τῆς ἀγορᾶς.

Δὲν νομίζομεν δὲ περιττὸν νὰ προσθῶμεν ὅτι νόμοι κωλύοντες τὰς εἰκονικὰς ἀγοραπωλησίας ἀκινήτων ἴσχυον πολλαχοῦ τῶν ἑλλ. χωρῶν, ὡς μαρτυρεῖ αὖθις ὁ Θεόφραστος (αὐτόθ. κατωτέρω) λέγων: *Ἐπεὶ δὲ καὶ προστασίαι* (διόρθ. *προστασίᾳ*) *τινὲς ὠνοῦνται καὶ πωλοῦσιν, ἀπαλλοτριοῦν ἐθέλοντες, ὀρθῶς ἔχει καὶ πρὸς ταῦτα νομοθετεῖν, ὅπερ καὶ ποιοῦσιν, ἅμα ταῦτά τε βουλόμενοι κωλύειν καὶ τὴν [πρᾶσιν] ἐμφανῆ ποιεῖν.* Διὰ τὰς ὑφ' ἡμῶν ἐπιφερομένας διορθώσεις πρβλ. ἔκδ. Ἰω. Στοβ. ὑπὸ Gaisford τόμ. Β' σ. 202.

ον, ἀντὶ ν' ἀναμείνῃ τὴν προγραφὴν τῆς πωλήσεως καὶ τότε ν' ἀμφισβητήσῃ αὐτήν, τοὐναντίον, ἵνα βιάσηται τὸν Μενεκλέα, διακωλύει ὅλως τὴν πώλησιν, ἐκφοβῶν τοὺς ἀγοραστὰς καὶ ἀπαγορεύων αὐτοῖς μὴ ὠνεῖσθαι· οὕτω δὲ ποιήσας μετέβαλεν ἅμα καὶ θέσιν διαδίκου, ἀπὸ ἐνάγοντος καταστὰς ἐναγόμενος (1).

Ἡ ἀπαγόρευσις, ὡς εἰκός, ἔσχεν ἀμέσως τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα· διότι τίς θ' ἀπετόλμα νὰ ἐμφανισθῇ ὡς ἀγοραστὴς ἀγροῦ ἀξίας ἐν ὅλῳ δρ. 8000 τοὐλάχιστον, βεβαρημένου δι' ὑποθήκης (2) πρὸς ὀρφανά, ἀμφισβητουμένου δὲ μεταξὺ ἀδελφῶν, αὐτὸς ὢν κατὰ τὸν νόμον ὑπόχρεως νὰ προκαταβάλῃ μὲν ἑκατοστὴν τοῦ τιμήματος ἤτοι δρ. 80, *ὅπως διαμφισβητῆσαί τε ἐξῇ καὶ διαμαρτύρασθαι τῷ βουλομένῳ*, εἶτα δέ, εἴ τις ἀντιδικῶν κατ' αὐτοῦ ἐνεφανίζετο, ν' ἀναμένῃ τὴν ἔκβασιν τῆς δίκης ἀγωνιζόμενος ἵνα γένηται ἢ μὴ κύριος τοῦ ἀγοραζομένου ἀγροῦ (3);

(1) Οὕτως εἶνε ὁ λόγος δι' ὃν οὔτε ἀπαγορεύει τῷ πωλητῇ τὴν πώλησιν δι' ἀπ' εὐθείας ἀπαγορεύσεως, οὔτε διαμαρτύρεται κατ' αὐτοῦ.

(2) Κατὰ τὸν Beauchet καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ συγγραφεῖς (αὐτόθ. τόμ. Γ' σ. 254 ἑπ.) ὁ ὀφειλέτης ἐνυποθήκου κτήματος δὲν δύναται νὰ πωλήσῃ τοῦτο ἐγκύρως ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ δανειστοῦ. Ἐπικαλεῖται δ' οὗτος πρὸς ἀπόδειξιν τό τε παρὸν παράδειγμα τοῦ Μενεκλέους ἀδελφοῦ καὶ τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν (σελ. 61 σημ. 3 τοῦ Ἀρεθουσίου ἐκ τοῦ Δημοσθ. πρ. Νικόστρ. § 10. Ἀλλ' ὡς εἴδομεν, κατ' ἀμφότερα ταῦτα ἡ ἀπαγόρευσις γίνεται οὐχὶ πρὸς τοὺς πωλητάς, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀγοραστάς. Διδάσκει δ' ἐπίσης ὅτι ἡ ὑποθήκη ἐν τῷ ἀττ. δικαίῳ πιθανῶς προῆλθεν ἐκ τῆς *πράσεως ἐπὶ λύσει*, ὅτι δ' ἄρα διὰ τοῦτο τοῦ ἐνυποθήκου κτήματος περιερχομένου εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δανειστοῦ, ὁ ὀφειλέτης δὲν ἐδύνατο νὰ ἀπαλλοτριώσῃ τοῦτο, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ δανειστοῦ.

Τοὐναντίον κατὰ τὸν Guiraud (La propriété foncière en Gréce σ. 287) οὗ τὴν γνώμην ὁ Beauchet ἀποκρούεται, ὁ ὀφειλέτης δύναται μὲν νὰ πωλήσῃ τὸ ἐνυπόθηκον κτῆμα, ἀλλ' ἡ ἐπ' αὐτοῦ ὑποθήκη οὐδὲν ἧττον ἐξακολουθεῖ νὰ βαρύνῃ αὐτό.

Ἡμεῖς μᾶλλον τῷ Guiraud πειθόμεθα· διότι ἄλλως εἰς τί θὰ ἐχρησίμευον οἱ *ὅροι* καὶ αὐτὸς ὁ θεσμὸς τῆς ὑποθήκης ἂν τοῦ ὀφειλέτου λάθρᾳ, ἄνευ προγραφῆς, ἐκποιήσαντος τὸ ἀκίνητον, ὁ ἐνυπόθηκος δανειστὴς ἐστερεῖτο τοῦ ἐπ' αὐτοῦ δικαιώματος ἐπιδιώξεως (droit de suite); Ὅπως δή ποτε νομίζομεν ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου ἀναφερόμενος νόμος περὶ τοῦ *προγράφειν* τὰς ἀγοραπωλησίας τῶν ἀκινήτων, ἠσφάλιζεν ἱκανῶς τὰς ἀξιώσεις τῶν ἐπὶ ὑποθήκῃ δανειστῶν, δυναμένων νὰ προβάλλωνται ταύτας ἐμπροθέσμως. Εἰ δὲ πάλιν ἡ πώλησις ἐγένετο λάθρᾳ, τότε βεβαίως ἦν ἄκυρος, τοῦ δανειστοῦ δικαιουμένου νὰ προσβάλῃ ταύτην ἐν παντὶ χρόνῳ.

(3) Ἐννοεῖται δ' ὅμως ὅτι, ἀμφισβητήσεως ἢ διαμαρτυρίας γενομένης, οὗτος ἐδύνατο ν' ἀπόσχῃ τῆς ἀγορᾶς, τότε δ' ἡ προγραφὴ τῆς πωλήσεως ἄρδην ἀνετρέπετο ἐλλείψει ὡρισμένου ἀγοραστοῦ. Ἡ ἑκατοστὴ τῆς τιμῆς τί ἐγίνετο;

Ἐκ πάντων τούτων συνάγομεν ὅτι ἡ ἀγωγὴ ἣν ὁ Μενεκλῆς κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἤγειρεν ἦν ἰδιώνυμος δίκη τοῦ ἀττ. δικαίου, *δ. ἀπορρήσεως* καλουμένη, ἰδίᾳ δὲ ἁρμόζουσα κατὰ τῶν διακωλυόντων δι᾽ ἀπαγορεύσεως τὰς ἀγοραπωλησίας ἀκινήτων. Τῷ ὄντι ἀφ᾽ οὗ διὰ τῶν διειλημμένων νομίμων περὶ *προγραφῆς* διατυπώσεων ἐξησφαλίζοντο, πέρα τοῦ δέοντος μάλιστα, τὰ συμφέροντα τῶν τρίτων (οἷον τῶν ἐνυποθήκων δανειστῶν, τῶν συγκληρονόμων κλ.) δυναμένων ἵνα ἐντὸς τῆς χάριν αὐτῶν ὡρισμένης διμήνου τοὐλάχιστον προθεσμίας διεκδικήσωσιν ἀμφισβητοῦντες ἢ διαμαρτυράμενοι τὰ ἐπὶ τοῦ κτήματος ἢ τοῦ τμήματος δικαιώματα αὐτῶν, οὐδεὶς πλέον λόγος ὑπῆρχεν ἵνα δι᾽ ἐξωδίκων διαφημίσεων, ψευδῶν ἴσως καὶ συκοφαντικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον, διακωλύωνται ἔτι μᾶλλον αἱ ἀγοραπωλησίαι τῶν ἀκινήτων.

Ἐντεῦθεν ἐπίσης συνάγομεν ὅτι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ *δ. ἀπορρήσεως* εἰσήχθη ἐπίτηδες ὥς τι ἀντίρροπον, τοῦτο μὲν πρὸς μετριασμὸν τῶν ἐκ τοῦ νόμου περὶ τοῦ *προγράφειν* τὰς ἀγοραπωλησίας ἀκινήτων λίαν ἤδη ἐπαχθῶν κωλυμάτων (1), τοῦτο δὲ πρὸς περιφρούρησιν τῶν δικαιωμάτων τῶν πωλητῶν κατὰ τῶν προώρως καὶ ἐξωδίκως διακωλυόντων τὰς ἀγοραπωλησίας τῶν ἀκινήτων.

---

(1) Πράγματι αἱ διατυπώσεις αὗται διεκώλυον μέγιστον τὰς ἐπὶ τῶν ἀκινήτων συναλλαγάς, δυνάμεθα δ᾽ εἰπεῖν ὅτι καὶ ἀντέβαινον ὅλως πρὸς τὴν ἐν τῷ ἀττ. δικαίῳ κατὰ κανόνα κρατοῦσαν ἐλευθερίαν ἐν ταῖς συμβάσεσιν. Ἀλλ᾽ ὡς φαίνεται, τοῦτο μὲν ἡ συνήθης ἐν παντὶ χρόνῳ ὑπὲρ τῆς ἀκινήτου κτήσεως ἰδιαιτέρα μέριμνα τοῦ νομοθέτου, μείζων ἔτι οὖσα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, τοῦτο δὲ αἱ περὶ τὰς μεταθέσεις τῆς κυριότητος καταχρήσεις, λίαν συνήθεις ἴσως τότε καταστᾶσαι, ἐπὶ βλάβῃ τῶν τρίτων, καὶ αὐτοῦ ἴσως τοῦ δημοσίου, ὑπηγόρευσαν τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος νόμου, ἀκριβῶς πρὸς περιστολὴν αὐτῶν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

2. ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ

Ὅσον εἰς τὸ κείμενον ἀφορᾷ τοῦ λόγου τούτου π. τ. Μενεκλέους κλήρου ὀλίγα μόνον ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν.

§ 1: *Ἐπειδὴ δέ... πειρᾶται ἐξ ἅπαντος τρόπου τὸν ἀδελφὸν τὸν αὑτοῦ ἄπαιδα τεθνεῶτα καταστῆσαι... ἐμοὶ ἀνάγκη ἐστὶ πολλὴ* κτέ.

Οὕτως οἱ ἡμέτεροι ἐκδόται πάντες, πλὴν τοῦ Wyse, ὃς τῷ Naber πειθόμενος ἀντί: *ἄπαιδα τεθνεῶτα* ἐξέδωκε: *τεθνεῶτα ἄπαιδα*. Πράγματι δὲ ὑπὲρ τῆς μεταθέσεως ταύτης συνηγοροῦσι καὶ τὰ κατωτέρω ἐν § 33 ἀναγινωσκόμενα: *τὸν μὲν τεθνεῶτα ἄπαιδα βουλόμενοι καταστῆσαι*, ἀνθ' ὧν ὅμως καθ' ἡμᾶς προτιμητέα πάντως ἡ τοῦ κώδ. Q γραφή: *βουλόμενοι ἄπαιδα καταστῆσαι*, ἅτε δὴ προελθοῦσα ἐκ διορθώσεως, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐπενεχθείσης χειρός, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Buermann (1).

Παρατηρεῖ δ' ὁ Wyse (Critic. Introd σ. xxxvii) ὅτι τοιαῦτα ἐκ μεταθέσεως σφάλματα τοῦ Κριψιανοῦ κώδ. Α, ἃ καὶ κατὰ λεπτὸν μνημονεύει, τινὰ μὲν ἤδη διώρθωσεν ὁ τοῦ Χ'/φου τούτου παλαιὸς διορθωτὴς Α 1, πλείονα δ' ἐπηνώρθωσαν οἱ νεώτεροι φιλόλογοι. Ἐπίσης δὲ παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς (αὐτόθ. σ. LI) ὅτι καὶ ἐν τῷ Ἀμβροσιανῷ κώδ. Q ἡ τάξις τῶν λέξεων ἐν 39 τόποις διαφέρει τῆς τοῦ κώδ. Α. Σημειούσθω δ' ὅτι ὁ κῶδιξ οὗτος, ἀνεξάρτητος ὅλως τοῦ Κριψιανοῦ, δὲν περιέχει ἢ δύο μόνον λόγους τοῦ Ἰσαίου, τὸν α' καὶ β'.

Ἐν ᾧ αὐτῷ ὑπόκειται ἡμῖν χωρίῳ ἀπαντᾷ κατ' αἰτ. ἡ λ. *ἄπαις*. Ἐντεῦθεν ἀφορμὴν λαμβάνοντες παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς.

Παρ' Ἁρποκρατίωνι ἐν λ. ἀναγινώσκεται: ΑΓΕΝΗΣ: *ἀντὶ τοῦ ἄπαις παρ' Ἰσαίῳ ἐν τῷ ὑπὲρ Μενεκλέους κλήρου*. Ταὐτὸ δὲ ἀλλ' ἀορίστως διδάσκει καὶ ὁ Πολυδεύκης Γ' 15: *τὸν δὲ ἄπαιδα ἀγενῆ Ἰσαῖος ὠνόμασεν*. Ἐπίσης ὁ λέξεων χρησίμων Συναγωγεὺς ἐν Ἀνεκδ. Benn. σ. 328: *Ἀγενής: Ἰσαῖος ἀντὶ τοῦ ἄπαις*.

Ὡς ἤδη παρετηρήθη, οὐδαμοῦ τοῦ λόγου τούτου, οἷος παρε-

(1) Παρὰ Thalh. ἐν κριτ. ὑποσημ. ὑπὸ τὴν § 33: *ἄπαιδα* om. Q pr., supra *καταστῆσαι* add. eadem manus (Brm).».

δόθη ἡμῖν, ἀναγινώσκεται ἡ λ. *ἀγενής*, ἐν ᾧ ἡ λ. *ἄπαις* ἀπαντᾷ ἑκκαιδεκάκις: *ἄπαις* (§§ 10, 23, 25) *ἄπαιδι* (§ 23) *ἄπαιδα* (§§ 1, 6, 7, 10, 14, 21, 22, 27, 33, 37, 46) *ἄπαισι* (§ 13).

Ἐὰν μὴ ὁ Ἁρποκρατίων ἐσφάλη παραπέμπων εἰς τοῦτον τὸν λόγον, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ λ. *ἀγενὴς* ἀνεγινώσκετό που τοῦ ἀντιγράφου, ᾧ οὗτος ἐχρῆτο, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει κατὰ τὸν Schömann (αὐτόθ. σ. 204) δύο ὑποθέσεις εἰσὶ πιθαναί, ἢ δῆλον ὅτι ἡ λ. *ἀγενής*, ἧττον συνήθης οὖσα, μετεβλήθη ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων εἰς τὴν συνεθεστέραν αὐτοῖς *ἄπαις* ἢ αὕτη extitit in adscripta aliqua lege vel testimonio, quae a nostris codicibus absunt.

Εἰς τρίτην εἰκασίαν προῆλθεν ὁ Βλάσσιος ἐν § 45 ἀντί: *τοὺς ἄπασι τοῖς ἀνθρώποις ἐξουσίαν διδόντας* ἀναγνούς: *τοὺς ἄπασι τοῖς ἀγενέσι ἐξουσίαν διδόντας* (1). Ἀλλὰ περὶ τοῦ χωρίου τούτου, ἄλλως τε καὶ ὑπ' ἄλλων ἐπιφανεστάτων φιλολόγων ἐφθαρμένου ὑποληφθέντος, θὰ διαλάβωμεν εἰδικώτερον κατωτέρω ὑπὸ τὴν § 45.

Ὡς ὁρᾷ ἕκαστος μαντείας μᾶλλον ἢ κριτικῆς τέχνης δεῖται ἡ λύσις τοῦ ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἁρποκρατίωνος προκύψαντος προβλήματος, καὶ ταῦτα σχεδὸν εἰπεῖν ἄνευ ἐλπίδος ἀποδείξεως, ὅτι τὸ οὕτως εὑρεθὲν εἶνε ὄντως τὸ ἀληθές. Ὅπως δή ποτε ἐπειδὴ προσῆκον εἶνε νὰ μνημονεύωνται αἱ ἐξενεχθεῖσαι εἰκασίαι, παρατίθεμεν ἃς ἔτι δύο γινώσκομεν, τὴν τοῦ Thalheim (2) εἰκάσαντος ὅτι ἡ λ. *ἀγενὴς* ἀντὶ τοῦ *ἄπαις* ἔκειτο ἴσως ἐν § 10: *ὅπως μὴ ἔσοιτο ἄπαις*, καὶ τὴν τοῦ Wyse προτιμῶντος ν' ἀποκαταστήσῃ αὐτὴν ἐν § 6: *καὶ καταλαμβάνομεν . . . τὴν νεωτέραν, ἣν εἶχε Μενεκλῆς, ἄπαιδα*. Παρατηρεῖ δ' οὗτος (αὐτόθ. σ. 246) πρὸς ὑποστήριξιν τῆς εἰκασίας αὐτοῦ, ὅτι ἐν Δελφ. ἐπιγραφαῖς τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος ἡ λ. *ἀγενὴς* λέγεται ἐπὶ γυναικῶν, ἐν ᾧ ἐπὶ ἀνδρῶν γίνεται χρῆσις τῆς λ. *ἄτεκνος*.

Εἰ καὶ οὐδὲν ὄφελος ἐκ τῶν μαντευμάτων τούτων, ὅμως προστίθεμεν καὶ ἡμεῖς τὴν ἐπελθοῦσαν ἡμῖν εἰκασίαν, ὅτι δῆλον ὅτι ἡ λ. *ἀγενὴς* ἔκειτο ἴσως ἐν § 46: *οὗτος δὲ νυνὶ ἄκληρον μὲν ἐμὲ . . .*

(1) Τὴν εἰκασίαν ταύτην τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς μανθάνομεν ἐξ ὧν οἱ ἐκδόται Thalheim καὶ Wyse περὶ αὐτῆς σημειοῦνται ἐν ταῖς κριτ. ὑποσημειώσεσιν ὑπὸ τὴν § 45.
(2) Ἐν τῇ ἐκδ. ὑπὸ τὴν § 10.

⟨*ἀγενῆ*⟩ *δὲ τὸν τελευτήσαντα καὶ ἀνώνυμον βούλεται καταστῆσαι.*

§ 9: *Καὶ ὁ Μενεκλῆς τήν τε προῖκα ἐπιδίδωσιν αὐτῷ... καὶ τὰ ἱμάτια, ἃ ἦλθεν ἔχουσα παρ' ἐκεῖνον, καὶ τὰ χρυσίδια, ἃ ἦν, δίδωσιν αὐτῇ.*

Οὕτως: *ἐπιδίδωσιν αὐτῷ* κατὰ τὰ Χ'/φα πάντα καὶ πάσας τὰς παλαιοτέρας ἐκδόσεις.

Πρῶτος ὁ Tyrwhitt, ἐκ τῶν ἀμέσως μετὰ τὸν μέγαν Βεντλήϊον ἀκμασάντων ἐπιφανῶν βρεττανῶν κριτικῶν, ἀντὶ τοῦ *αὐτῷ* ἤκασεν: *αὐτῇ*, τὴν διόρθωσιν δὲ ταύτην μόνος ὁ Schömann ἐνέκρινε καὶ κατεχώρισεν ἐν τῷ ἐδάφει. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἐκδοτῶν μόνος αὖθις ὁ Thalheim τὸ *αὐτῷ* ἐτήρησεν, ὃ ἄλλως καὶ ὁ Jenick ὑπερήσπισεν, ἀπεδοκίμασαν δὲ πάντες οἱ λοιποί. Οὕτως ὁ μὲν Scheibe περιέλαβεν αὐτὸ ἐν ἀγκύλαις (1), ut profectum a sciolo interprete, ὁ δὲ Buermann (ἐν Herm. XIX σ. 361) ἐπειδή, λέγει, ἡ προὶξ ἐπιστρέφεται οὐχὶ εἰς τὸν δεύτερον ἄνδρα, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀδελφοὺς τῆς γυναικός, ὡς *κυρίους αὐτῆς*, τούτῳ τῷ λόγῳ μετατυποῖ τὸ *αὐτῷ* εἰς *αὐτῆς*, κατὰ τὸ π. τ. Πύρρ. κλήρ. § 78: *παρ' ὅτου ἐκομίσατο τὴν προῖκα αὐτῆς* (2). Ὁ Wyse τέλος τὴν διόρθωσιν ταύτην τοῦ Buermann ἀποδεξάμενος, ἐπίσης ἐξέδωκεν *αὐτῆς*, «ἔχων, ὡς λέγει (σ. 245), ὑπ' ὄψει τοῦτο μὲν τὸ τοῦ [Δημρσθ.] κ. Νεαίρ. § 52: *κατὰ τὸν νόμον ὃς κελεύει, ἐὰν ἀποπέμπῃ τὴν γυναῖκα, ἀποδιδόναι τὴν προῖκα*, τοῦτο δὲ τὴν συνήθη ἐν τῷ κώδικι σύγχυσιν τῶν πτώσεων τῆς ἀντων. *αὐτός*: (Crit. Introd. σ. XXV).

Ἀλλ' ὡς ἤδη ἐκ τῶν διειλημμένων ὑπεδηλώθη, καὶ τὸ ρ. *ἐπιδίδωσιν* ἐπίσης ἐκρίθη ἐσφαλμένον, διό, πλὴν τοῦ Schömann, τηρήσαντος αὐτό, πάντες οἱ μετ' αὐτὸν ἐκδόται διορθοῦντες ἐξέδοσαν: *ἀποδίδωσιν*, πρώτου τοῦ Jenicke ὑποδείξαντος τὴν διόρθωσιν ταύτην. Ὁ Wyse μάλιστα (ἐν κριτ. ὑποσημ. ὑπὸ τὴν § 9. 4) πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ πρόθ. *ἀπὸ* κατὰ πλάνην μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ

(1) Ὁμοίως ὁ Κόβητος. Ὁ δὲ Dareste, ἐπειδὴ καθὰ δηλοῖ ἐν τῷ Προλόγῳ τῆς μεταφράσεως (σ. X) χρῆται τῇ τοῦ Scheibe ἐκδόσει τοῦ 1860, ἐπίσης τὸ *αὐτῷ* καταλείπει ἀμετάφραστον: Ménéclès rendit la dot.

(2) Εἰρήσθω δ' ὅμως ἐν παρόδῳ, ὅτι οὐδὲ τὸ *αὐτῆς* τοῦτο εἶνε ὅλως ἀνέγκλητον· ἄλλως ἐν τῷ Κριψιανῷ κώδ. Α. διορθοῦται εἰς *αὐτὸς* διὰ τῆς χειρὸς Α 1.

ἀντιγραφέως εἰς τὴν *ἐπὶ* παραπέμπει εἰς τὴν § 8 τοῦ π. τ. Κίρρ. κλήρ. ἔνθα συνέβη τὸ ἀντίθετον, ἀντὶ *ἐπιδίδωσι* ἀναγνωσθέντος *ἀποδίδωσι*, ὃ δὲ ὁ Ρεΐσκιος ἐπηνώρθωσεν.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐπὶ μὲν συνάψεως γάμου, ὁ τὴν γυναῖκα ἐκδιδοὺς τὴν προῖκα *ἐπιδίδωσιν*, ἐπὶ δὲ λύσεως, ὡς λ. χ. ἐν τῷ περὶ οὗ ἡμῖν ὁ λόγος θέματι, ὁ ἀνὴρ *ἀποδίδωσιν* αὐτήν.

Ἐπίσης οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι, κατὰ κανόνα, ἐπιστρεφομένη ἡ *προίξ*, *ἀποδίδοται* τῷ ἐκδόντι τὴν γυναῖκα εἰς γάμον ἢ τῷ κατὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου ὄντι *κυρίῳ* αὐτῆς. Ἀφθονία δὲ παραδειγμάτων. Ἐπ. λ. χ. τοῦ λόγου τούτου §§ 3, 5. Πύρρ. κλήρ. §§ 8, 49, 51.—Κίρ. κλήρ. § 8.—Δημοσθ. π. Ὀνήτορ. Α §§ 8 ἐπ.—π. Βοιωτ. π. προικ. § 6 κλ. κλ.

Ταῦτα βεβαίως οὕτως ἔχουσιν. Ἀλλ' ἆρά γε εἶνε ἀνάγκη πράγματι ἵνα διὰ ταῦτα μετακινήσωμεν τὴν παραδεδομένην γραφήν, καὶ δὴ ἀλλοιοῦντες τὴν τῶν λεγομένων ἔννοιαν ἀντί: *ἐπιδίδωσιν αὐτῷ* ν' ἀναγνῶμεν: *ἀποδίδωσιν αὐτῇ* ἢ *αὐτῆς*;

Καθ' ἡμᾶς οὐδαμῶς. Τῷ ὄντι λυθέντος τοῦ γάμου ἡ προὶξ ἔδει ν' ἀποδοθῇ οὐχὶ τῇ γυναικί, ἄλλως τε καὶ ἀνικάνῳ οὔσῃ κατὰ τὸν νόμον, ἀλλ' αὐτοῖς τοῖς ἐκδοῦσιν αὐτὴν ἀδελφοῖς (§ 5), οὗτοι δὲ λαβόντες τὴν προῖκα νὰ ἐπιδῶσιν αὐτὴν αὖθις τῷ Ἠλείῳ Σφηττίῳ. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ὁ μὲν πρῶτος γάμος ἐλύθη τῇ συναινέσει τῶν τε συζύγων καὶ τῶν ἀδελφῶν τῆς γυναικός, ὁ δὲ δεύτερος γάμος συνήφθη τῇ παρακλήσει αὐτοῦ τοῦ Μενεκλέους καὶ *μετὰ τῆς γνώμης τῆς ἑαυτοῦ* (§ 8), τούτου ἐγκρίναντος ἢ καὶ ὑποδείξαντος ἴσως τὸν δεύτερον σύζυγον, δὲν εἶνε πολὺ μᾶλλον εὔλογον νὰ παραδεξώμεθα, ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐπίτηδες καὶ ἵνα δείξῃ τὴν μεταξὺ τοῦ Μενεκλέους καὶ τῶν τέκνων Ἐπωνύμου τοῦ Ἀχαρνέως ὑπάρχουσαν πάντοτε φιλίαν καὶ οἰκειότητα, τοὺς μὲν ἀδελφοὺς παρίστησι λέγοντας: ***καὶ οὕτως ἐκδίδομεν αὐτὴν Ἠλείῳ Σφηττίῳ***—διότι τούτοις μόνοις ὡς *κυρίοις* τῆς γυναικὸς προσῆκε κατὰ τὸν νόμον τὸ δικαίωμα τοῦτο—περὶ δὲ τοῦ Μενεκλέους λέγει, ὅτι οὗτος ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας (brevi manu) τὴν ἀποδοτέαν προῖκα *ἐπιδίδωσιν* ***αὐτῷ***, τῷ νέῳ δῆλον ὅτι συζύγῳ, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον λέγει. (§ 9) ὅτι καὶ τῇ γυναικί, οὐχὶ διὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ἐπίσης, ***καὶ τὰ ἱμάτια, ἃ ἦλθεν ἔχουσα παρ' ἐκεῖνον, καὶ τὰ χρυσίδια, ἃ ἦν, δίδωσιν***

αὐτῇ; Νομίζομεν ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν κωλύει, ἀλλ' ὅτι, τοὐναντίον, ἡ ὅλη ὑπόθεσις (1) τοῦ λόγου τούτου ἐπιβάλλει τὴν ἀντίληψιν ταύτην καὶ ἑρμηνείαν.

§ 10: *ἐσκόπει ὁ Μενεκλῆς ὅπως μὴ ἔσοιτο ἄπαις, ἀλλ' ἔσοιτο αὐτῷ ὅστις ζῶντα γηροτροφήσει καὶ τελευτήσαντα θάψοι αὐτὸν καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον τὰ νομιζόμενα αὐτῷ ποιήσοι.*

Εὖ ποιῶν ὁ Wyse ἐξέδωκε: *ζῶντά τε,* ὥσπερ ἄλλως ἐκ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐκδοτῶν ὅ τε Βεκκῆρος καὶ ὁ Schömann.

Τὴν γραφὴν ταύτην τῷ ὄντι κυροῖ ὁ κώδ. Q, πλὴν ὅτι κατὰ λίαν συνήθη σύγχυσιν τοῦ Γ καὶ Τ ἀντί: *ζῶντά τε* ἐν αὐτῷ ἀναγινώσκεται: *ζῶντά γε.* Πρβλ. § 45: *πρὸς τούτοις ζῶντά τε φαίνομαι θεραπεύων αὐτὸν καὶ τελευτήσαντα θάψας.*

Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι καὶ ἕτερον τι σφάλμα ὑποικουρεῖ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, ὅτι δῆλον ὅτι περιττεύει ὅλως ἡ ἄντων. *αὐτόν*, παρεμβληθεῖσα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τοῦ μετωπίου, ὅπου ἐπεῖχε τόπον σχολίου. Ὅτι δ' οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπίσης διδασκόμεθα ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδ. Q, ἐξ οὗ τὸ *αὐτὸν* ἐλλείπει παντάπασι. Σημειούσθω δ' ὅτι πρὸ πολλοῦ ἤδη ὁ πολὺς Κόβητος ἐξέβαλεν αὐτὸ τοῦ ἐδάφους.

§ 22. *Ἐγὼ τοίνυν πάντας [ἀνθρώπους] ἂν οἶμαι ὁμολογῆσαι ὑμᾶς ὡς οὐκ ἂν ποιησάμενος ἄλλον οἰκειότερον ἐμοῦ ἐποιήσατ' ἄν. δειξάτω γὰρ οὗτος ὑμῖν· ἀλλ' οὐκ ἄν ποτε δύναιτο.*

Τῷ Βεκκήρῳ πρώτῳ περιγράψαντι τό: *ἀνθρώπους*, πάντες οἱ μετ' αὐτὸν ἐκδόται κατηκολούθησαν, ἐκ δὲ τούτων αὖθις ὅ τε Thalheim καὶ ὁ Wyse, ἀντὶ τῶν Χ/φων. *ποιήσαιτ' ἄν*, τῇ διορθώσει τοῦ Δοβραίου στοιχοῦντες, ἄλλως τε καὶ τοῦ Κοβήτου συνεπινεύοντος, ἐξέδοσαν: *ἐποιήσαιτ' ἄν*. Προσθῶμεν δ' ὅτι, καθ' ἃ ἐξ ὑποσημειώσεως τοῦ Wyse διδασκόμεθα περὶ τοῦ ἀθετουμένου τούτου *ἀνθρώπους*: «*ἀνοὺς* per dittogradhiam ex *ἂν* natum esse monet Dobr».

Προσθῶμεν ὅμως ἐπίσης ὅτι ἄλλοι τό: *ὑμᾶς* μᾶλλον ἐνόμισαν

(1) Ὅρ. ἀνωτέρ. σ. 46 ἐπ.

ὕποπτον, ὅθεν ὁ μὲν Bremi ἐξαλείφει ὅλως, ὁ δὲ Jenicke μεταβάλλει εἰς: *ὁμοίως*.

Ὁ ῥήτωρ οὐ μόνον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ κατωτέρω ἐν §§ 24 καὶ 45 ἐπίσης λέγει: ***ἅπασιν ἀνθρώποις*** *καὶ* ***ἅπασι τοῖς*** *ἀνθρώποις*, ὁμοίως ἐν τῷ π. τ. Κλεωνύμ. κλήρ. § 40: *εἰ . . . πάντας ἀνθρώπους κυριωτέρους ἢ τούτους ποιήσετε*, ἵνα μόνα τὰ χωρία ταῦτα μνημονεύσωμεν. Διότι δὲ τό: *πάντας* ***ἀνθρώπους*** πρὸς τό: *ὑμᾶς* μάχεται, οὐδεὶς λόγος ἀναγκάζει ἵνα τοῦτο μὲν πάντως τηρήσωμεν, ἐξαλείψωμεν δὲ ἢ περιγράψωμεν τό: ***ἀνθρώπους***, παρά τε τὰ Χ/φα καὶ τὴν μεμαρτυρημένην ἕξιν τοῦ ῥήτορος.

Διὰ ταῦτα, ὡς ἄλλως ὅ τε Bremi καὶ ὁ Jenicke ἤδη ᾐσθοντο, νομίζοντες ὅτι τὸ σφάλμα κεῖται μᾶλλον ἐν τῷ: *ὑμᾶς*, ἐλάχιστα δὲ τοῦτο μεταβάλλοντες, ἀναγινώσκομεν: *ὑμῖν*.

Ὁ δὲ νοῦς τῶν ἐλλειπτικῶς πρὸς τὸ τέλος ἐπιφερομένων ὅδε: ἐὰν δ' οὗτος ἀμφισβητῇ, *δειξάτω . . . ὑμῖν* τίν' ἂν ἄλλον ποιησάμενος οἰκειότερον ἐμοῦ ἐποιήσατ' ἄν· *ἀλλ' οὐκ ἄν ποτε δύναιτο*.

§ 29: *τούτῳ δὲ λαγχάνει δίκην τῆς ἀπορρήσεως*.

Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ χωρίου τούτου διελάβομεν ἐν τοῖς Ἑρμηνευτικοῖς κατελήξαμεν δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐν τῷ δικονομ. δικαίῳ τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρξε δίκη ἰδιώνυμος, *δ.* ***ἀπορρήσεως*** καλουμένη, κατὰ τῶν δι' ἀπαγορεύσεως πρὸς τοὺς ἀγοραστὰς ἢ καὶ δι' ἄλλων παραπλησίων τρόπων, διακωλυόντων ἐξωδίκως τὰς ἀγοραπωλησίας τῶν ἀκινήτων κτημάτων. Ἐκεῖ δὲ ἐπεφυλαξάμεθα ἵνα ὑπὸ τὴν § ταύτην ἐξετάσωμεν ἂν ἡ παραδοθεῖσα ἡμῖν ὡς ἄνω γραφὴ δύναται νὰ νοηθῇ καθ' ὃν ἡμεῖς τρόπον αὐτὴν ἡρμηνεύσαμεν.

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ὅτι οἱ κώδικες πάντες τὴν αὐτὴν παρέχουσι γραφήν (1), ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν τὸ σφαλερὸν ἐμφανίζει αὕτη, ὀφείλομεν νὰ νομίσωμεν αὐτὴν ὡς καλῶς καὶ ὑγιῶς ἔχουσαν.

Ἀλλ' ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐκφράσεως οὐδαμῶς ἐπιβάλλει

(1) Κατὰ τυπογραφικὸν φαίνεται σφάλμα ἐν τῇ ἐκδόσει **Wyse** σ. 28 ἐν κριτ. ὑποσημειώσ. ὑπὸ τὴν § 29. 5 ἀναγινώσκεται: «*τῆς* om. Q», ὅτι δῆλον ὅτι ὁ κῶδ. Q παρέχει τὴν γραφήν: *δίκην ἀπορρήσεως*· διότι πάντες οἱ λοιποὶ ἐκδόται τὴν παράλειψιν ταύτην τοῦ ἄρθρου ἀναφέρουσιν εἰς τὸν προηγούμενον στίχ. 29. 4: ***ἀπὸ ⟨τῆς⟩ τιμῆς τοῦ χωρίου***.

καὶ νὰ νοήσωμεν αὐτὴν ὥσπερ ὁ Schömann καὶ οἱ μετ᾿ αὐτὸν ἐλλογιμώτατοι ἄνδρες ἐνόησαν, ὅτι. δῆλον ὅτι ἡ γεν: *τῆς ἀπορρήσεως* σημαίνει propter fratris intercessionem, ὅτι δ᾿ ἄρα ἡ ἐγερθεῖσα ἀγωγὴ fuit haud dubie *δίκη βλάβης*. Διότι πρῶτον πᾶσαι σχεδὸν αἱ δίκαι ἀπὸ τοῦ αἰτίου ἢ τοῦ δι᾿ αὐτῶν σκοπουμένου ὀνομάζονται οἷον δ. *προικός, σίτου, καρποῦ, ἐνοικίου, χρέως* κλ. Ἔπειτα οὐδὲν σημαίνει ἂν ὁ ῥήτωρ ἐνταῦθα ἐχρήσατο τῇ μετὰ τοῦ ἄρθρου ἐκφορᾷ: *δ. τῆς ἀπορρήσεως*, ὡς ἐπίσης οὐδὲν θὰ ἐσήμαινεν ἂν παρομοίως ἔλεγε: *τούτῳ δὲ λαγχάνει δίκην τῆς προικὸς ἢ τοῦ χρέως κλ.* ὡς καὶ πράγματι ἀλλαχοῦ λέγει οἷον π. τ. Κίρ. κλήρ. § 3: *πρὸς τὸν εἰληχότα τοῦ κλήρου τὴν δίκην.* Ἁγν. κλήρ. § 13: *ἡνίκ᾿ ἐγὼ τοῦ κλήρου τὴν δίκην ἐλάγχανον.* § 15: *ἐμοὶ γὰρ ... λαχόντι τοῦ κλήρου τὴν δίκην.* Πύρρ. κλήρ. § 8—9: *ἐπιθυμῶ ... πυθέσθαι ... ὁποίαν δίκην σίτου ἢ τῆς προικὸς αὐτῆς ... δικάσασθαι ἠξίωσεν·* § 78 *ὁποίαν δίκην σίτου ἢ τῆς προικὸς .. ἐδικάσατο* κλ. Ἀλλὰ πρβλ. ἃ περὶ τῆς προσθήκης ἢ παραλείψεως τοῦ ἄρθρου πρὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐγκλήματος διδάσκει ὁ Schömann (αὐτόθ. σ. 231) ἀντιλέγων τῷ Meier (De ord. judic. σ. 384 σημ. 52), ἃ δ᾿ ὅμως οὐδαμῶς ἀναιροῦσι τὴν ἡμετέραν γνώμην.

§ 45: *εἶτα τοὺς νόμους ἐπέδειξα ὑμῖν τοὺς ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις ἐξουσίαν διδόντας θεῖς ποιεῖσθαι.*

Ὡς ἀνωτέρω ἤδη παρετηρήσαμεν ὁ Βλάσσιος ὑπολαμβάνων ὅτι ἐντεῦθεν ἐξέπεσεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἁρποκρατίωνος μαρτυρουμένη λ. *ἀγενὴς* ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ *ἄπαις*, ἤκασε: *τοὺς ἅπασι τοῖς ἀγενέσι* [τοῖς ἀνθρ.].

Καὶ ἄλλοι δ᾿ ὅμως φιλόλογοι ἐπίσης ἐνόμισαν νοσοῦν τὸ χωρίον. Οὕτω πρῶτος ὁ P. R. Müller ἀντὶ τοῦ *ἅπασι* ἤκασεν: *ἄπαισι*, μετὰ δ᾿ αὐτὸν ὁ Naber, ἀνατρέπων ἄρδην τὴν παραδεδομένην ὑπὸ τῶν κωδίκων A καὶ Q γραφήν: *τοὺς ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις*, ἀντ᾿ αὐτῶν ἀνέγνω: *τοῖς ἄπαισι τῶν ἀνθρώπων*, τὴν διόρθωσιν δὲ ταύτην οἱ νεώτεροι ἐκδόται πάντες, καὶ ὁ Buermann δῆλον ὅτι καὶ ὁ Thalheim καὶ ὁ Wyse οὐ μόνον ἐνέκριναν, ἀλλὰ καὶ κατεχώρισαν ἐν τῷ ἐδάφει.

Ἀλλὰ πλὴν ὅτι καὶ δεκτῆς γενομένης τῆς εἰκασίας τοῦ Ναβή-

ρου, ἔδει νὰ τηρηθῇ τὸ μετὰ τὴν ἀντων. *ὑμῖν* ἄρθρ. *τούς*: *τοὺς* [*τοῖς*] *ἅπαισι τῶν ἀνθρώπων*, ἀναγκαῖον ὄν, ἡ διόρθωσις αὕτη, καθ' ἡμᾶς, μᾶλλον περιττὴ φαίνεται οὖσα ἢ ἀναγκαία. Βεβαίως τὸ ὑπὸ τοῦ ῥήτορος λεγόμενον: *τοὺς νόμους ἐπέδειξα ὑμῖν τοὺς ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις ἐξουσίαν διδόντας ὑεῖς ποιεῖσθαι* μονομερῶς καὶ κεχωρισμένως λαμβανόμενον φαίνεται ἀνόητον ὄν, διότι ὁ νόμος οὐχὶ *ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις* ἁπλῶς, ἀλλ' ὡς κατὰ λέξιν ἐν § 13 κεῖται, *τοῖς ἅπαισι τῶν ἀνθρώπων* τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐχορήγησεν. Ἀλλ' ὅταν ἐνθυμηθῇ τις ὅτι ἐνταῦθα ὁ ῥήτωρ, ἀπὸ τῆς ἡγουμένης ἤδη § 44 ἀρξάμενος, ἀνακεφαλαιοῖ καὶ δὴ ἄρα συντομωτέρως λέγει, ἃ ἤδη εὐρυτέρως ἐν τοῖς πρόσθεν ἀνέπτυξεν, ὅτι δὲ διὰ παντὸς τοῦ λόγου τούτου οὐδὲν μᾶλλον ποιεῖ ἢ νὰ ἑρμηνεύῃ καὶ ἐπικαλῆται ἀεὶ τὸν περὶ διαθηκῶν σολώνειον νόμον: *ἐὰν μὴ παῖδες ὦσι* κτέ., ὅτι δὲ τέλος ἐν § 24 διαρρήδην λέγει: *τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις καὶ Ἕλλησι καὶ βαρβάροις δοκεῖ καλῶς οὗτος ὁ νόμος κεῖσθαι* κτέ. ὀφείλει, νομίζομεν, νὰ παραδέξηται ὅτι ὁ Ἰσαῖος ἐδύνατο κάλλιστα καὶ ἐνταῦθα, χωρὶς οὐδαμῶς νὰ κινδυνεύῃ οὔτε νὰ παρανοηθῇ, ἀλλ' οὔτε καὶ παραληρῶν νὰ φανῇ τὸ παράπαν, τὰ ἤδη εἰρημένα συντόμως ἐπαναλαμβάνων, νὰ εἴπῃ: *εἶτα τοὺς νόμους ἐπέδειξα ὑμῖν τοὺς ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις ἐξουσίαν διδόντας* κτέ. Λέγει δὲ κατὰ πληθ. ἀριθμ. *τοὺς νόμους*, διότι καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι, κατὰ τοὺς ἑαυτῶν, ὡς εἰκός, νόμους ἕκαστοι πολιτευόμενοι, ἐπίσης νομίζουσι καλῶς παρ' αὐτοῖς κείμενον τὸν περὶ υἱοθεσίας θεσμόν, *καὶ διὰ τοῦτο χρῶνται πάντες αὐτῷ* (§ 23).

Προσθῶμεν δ' ὅτι, καθὰ ἐξ ὑποσημ. τοῦ Thalheim ὑπὸ τὴν αὐτὴν § 45 διδασκόμεθα, τὸ χωρίον τοῦτο, ἀλλὰ δι' ἄλλον πλέον λόγον, καὶ ὁ Herwerden ἐπίσης ἐφθαρμένον ἐνόμισε, διὸ καὶ ἐξέβαλε τὰς λλ: *ἐπέδειξα ὑμῖν τούς.*

§ 47: *ἀλλὰ μεμνημένοι τοῦ νόμου καὶ τοῦ ὅρκου ὃν ὀμωμόκατε. . .τὰ δίκαια καὶ τὰ εὔορκα κατὰ τοὺς νόμους ψηφίσασθε.*

Οὕτως οἱ ἐκδόται πάντες καὶ πάντα τὰ Χ/φα, πλὴν τοῦ πολλάκις ἤδη μνημονευθέντος κώδ. Q, ἐν ᾧ ἀντί: *τοῦ νόμου*, κεῖται: *τῶν τε νόμων*.

Διατί προυτιμήθη ἡ τοῦ κώδ. A καὶ τῶν ἀπὸ τούτου καταγο-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
0070000005400

μένων Χ'/φων γραφή: *τοῦ νόμου ἀγνοοῦμεν*, ἡμεῖς ὅμως οὐδαμῶς ἀμφιβάλλομεν ὅτι ὁ Ἰσαῖος κατὰ τὸ ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ῥήτορσιν εἰωθὸς ἔγραφε: *τῶν τε νόμων*. Πρβλ. π. τ. Νικοστρ. κλήρ. § 31: *ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων ἀναμνησθέντες καὶ τῶν ὅρκων. . .ψηφίσασθε*. Φιλοκτήμ. κλήρ. § 65: *ὑμεῖς τε τὴν ψῆφον ὁσίαν καὶ κατὰ τοὺς νόμους θήσεσθε, τοῖσδε τὰ δίκαια γενήσεται*. Κίρ. κλήρ. § 46: *μνησθέντες οὖν καὶ τῶν ὅρκων. . .καὶ τῶν νόμων. . .ταύτῃ τὴν ψῆφον τίθεσθε*. Δημοσθ. κ. Ἀφόβ. Α § 68: *δέομαι οὖν ὑμῶν. . .μνησθέντας καὶ τῶν νόμων καὶ τῶν ὅρκων βοηθῆσαι ἡμῖν* κτέ. πρ. Βοιωτ. π. τ. ὀνόμ. § 41: *ὥστε. . .καὶ κατὰ τοὺς νόμους καὶ κατὰ τοὺς ὅρκους. . . δέομαι καὶ δίκαια ἀξιῶ*. *Λυσ. κ. Θεομν. Α* § 32: *ὧν μεμνημένοι. . . βοηθήσατε καὶ τοῖς νόμοις τοῖς κειμένοις καὶ τοῖς ὅρκοις οἷς ὀμωμόκατε*. κ. Ἀλκιβιάδ. Α § 47: *ἀνάγνωθι δ' αὐτοῖς τοὺς νόμους καὶ τοὺς ὅρκους. . .καὶ τούτων μεμνημένοι ψηφιοῦνται τὰ δίκαια* κλ.

Ἴσως τις ἀντιλέγων ἰσχυρίσηται ὅτι ὁ ῥήτωρ ἐνταῦθα *τοῦ νόμου* λέγων νοεῖ *τὸν νόμον. . .καθ' ὃν ἡ ποίησις ἐγένετο*, καὶ οὐ ἐντέλλεται τῷ γραμματεῖ τὴν ἀνάγνωσιν (§§ 16—17 πρβλ. ἔτι §§ 24, 25, 26). Ἀλλὰ πλὴν ὅτι καὶ μικρὸν ἀνωτέρω ἐν § 13 ἐπίσης λέγει: *καί μοι τὸν νόμον ἀνάγνωθι, ὃς κελεύει τὰ ἑαυτοῦ ἐξεῖναι διαθέσθαι ὅπως ἂν ἐθέλῃ, ἐὰν μὴ παῖδες ἄρρενες ὦσι γνήσιοι*, ἐξ οὗ δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συναγάγωμεν ὅτι ὁ λέγων δύο διαφόρους νόμους ἐπικαλεῖται, ἁπανταχοῦ ἀλλαχοῦ χρῆται τῇ κατὰ πληθ. ἀριθμ. ἐκφορᾷ, οἷον § 1: *ἡγούμην. . .εἴ τις καὶ ἄλλος ἐποιήθη. . .κατὰ τοὺς νόμους καὶ ἐγὼ ποιηθῆναι*. § 45: *εἶτα τοὺς νόμους ἐπέδειξα ὑμῖν τοὺς ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις ἐξουσίαν διδόντας ὑεῖς ποιεῖσθαι*. Πρβλ. ἔτι §§ 2, 13, 26, 39.

Ὅτι δὲ δύο διαφόρους νόμους ἐπεκαλέσατο σαφῶς δείκνυται, νομίζομεν, ἐκ τῆς § 13 ἔνθα λέγων ὅτι διδάξει *ὡς κατὰ τοὺς νόμους ἐγένετο ἡ ποίησις*, ἀμέσως μὲν ἐντέλλεται (: *ἀνάγνωθι*) τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πρώτου νόμου, μικρὸν δὲ κατωτέρω (§ 16: *ἀνάγνωθι*) καὶ τὴν τοῦ ἑτέρου.

Διὰ ταῦτα προσῆκον ἡμῖν φαίνεται ἵνα ἐν § 13, ἀμέσως πρὸ τῆς ἐπεξηγηματικῆς προτάσεως: *ὁ γὰρ νομοθέτης, ὦ ἄ., διὰ τοῦτο*

τὸν νόμον ἔθηκεν οὕτως, προσθῶμεν τὴν ἐπιγραφὴν ΝΟΜΟΣ παραλειφθεῖσαν εἴτε ὑπὸ τῶν μεταγραφέων εἴτε καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν διασκευαστῶν. Τοιαύτας δὲ παραλείψεις ἢ ἐσφαλμένας σημειώσεις ἐπιγραφῶν ἢ προσκλήσεων πρὸς τὸν κήρυκα ἢ τὸν γραμματέα, καὶ ἄλλας ἤδη παρετηρήσαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

Ὅρα Προσθήκας καὶ Διορθώσεις
ἐν τῷ δε τοῦ τόμ. ΛΔ΄ τῆς Ἀθηνᾶς
σελ. 248-251.

(Π. Σ. Φ.)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ